

Dėmesio!

Šią knygą skanavo ir redagavo
www.erdvese.org

*Jei mėgstate skaityti ir nenorite būt kvaili - einate
į <http://www.erdvese.org> nes tik pas mus išsipildo
svajonės.....*

S. Stanaitis

LIKIMO
VINGIAI

Atsiminimai

Lietuvos technikos muziejus

Kaunas

1992

UDK 947.45
St.42

Plieno sparnų biblioteka. Nr.2

Simas Stanaitis

LIKIMO VINGIAI

Atsiminimai

Redagavo Algirdas Gnm/iukitn

Iliustravo Gyti.ni ImiMilkn

Kalbą žiūrėjo Jolanta Vmtiprlnkalla

Tekstą rinko Snuliun ftlulan

Maketavo "InterConc:«ip» Ino.";©

Duota rinkti 1991.10.01. Pasirašyta spaudai 1991.11.21. SL 894. LolrJlnyn nr 2
Formatas 60x90 1/16. Popierius spaudos. Garniture "Swiss", 12 punktu
Ofsetinė spauda. 9,0 spaudos lankų. Tiražas 5000 едл Užsakymo nr
Kaina sutartinė.

Lietuvos technikos muziejaus leidykla "Plieno sparnai"
Veiverių 132, Kaunas, 3010
Spausdino

Žodis skaitytojui

Šios knygos herojus - žmogus, nugyvenęs ilgą, nelengvą, tačiau labai įdomų gyvenimą. Gimęs praėjusio amžiaus pabaigoje Suvalkijos kaime, jis spėjo pagyventi Rygoje, pamatyti Kauną - carinės Rusijos pirmos klasės tvirtovę. Drauge su Pirmojo pasaulinio karo pabėgėliais atsidūręs Rusijoje, pažino nemažai patriotų, su kuriais vėliau drauge kovojo savanorių gretose už Lietuvos Nepriklausomybę. Likimas lėmė tarnauti moderniausioje to meto kariuomenės rūšyje - aviacijoje nuo pirmosios jos sukūrimo dienos. Kaip pasakoja pats S.Stanaitis, stodamas į Karo aviacijos mokyklą jis manė, kad jeigu pavyks išgyventi penkerius metus - vadinasi, jam labai pasiseks. Tačiau įvyko kitaip. Nors patyręs ne vieną sunkią avariją, sunkiai sužeistas, jis liko gyvas ir išėjęs dimisijon aktyviai įsijungė į visuomeninę veiklą.

1931-1940 metais vadovaudamas Lietuvos invalidų sąjungai, jis savo visus organizacinius gabumus, o jie iš tikrųjų buvo dideli, skyrė šių žmonių buities gerinimui. O laisvalaikio nepamiršo savo jaunystės pomėgio - šachmatų. Vadovaudamas Lietuvos rinkinei bei atstovaudamas Invalidų sąjungą lankėsi Latvijoje, Estijoje, Suomijoje, Lenkijoje, Vokietijoje, Čekoslovakijoje, Prancūzijoje, Anglijoje, Šveicarijoje, Italijoje, Tunise, Egipte. 1940 metais planavo aplankyti JAV, tačiau šiems planams nebuvo lemta išsipildyti. Juos, kaip irtūkstančių kitų Baltijos valstybių gyventojų planus,

sugriovė Tarybų Sąjungos agresija. Veiklaus, patriotiškai nusiteikusio žmogaus okupantai nepaliko ramybės - jau su pirmaisiais tremtinių ešelonais jis išvyko į ilgiausią savo kelionę, iš kurios, dar kartą nusišypsojus likimui, Tėvynėn sugrįžo tik 1959 metais.

Būdamas kuklus S.Stanaitis niekada nesiveržė į tribūna tačiau paprašytas neatsisako papasakoti daugelio įdomių savo gyvenimo epizodų. Klausantis jo sklandžių, intriguojančių, kupinų daugybės autentiškų faktų pasakojimų kilo mintis užrašyti juos į vieną krūvą.

Dar 1989 metų viduryje kreipiausi į kelis aviacijos veteranus, prašydamas parašyti savo autobiografijas. Atsiliepė vienintelis S.Stanaitis, pažadėjęs atsiųsti rūšinį rudenio. Tuo metu savo dienas jis leido Karo ir darbe) invalidų namuose. Lietuvoje jau vyko permainos, Aukščiausiasis Teismas pripažino S.Stanaitį neteisėtai represuotu, o 1989 metų Kalėdas jis šventė savuose namuose, iš kurių paskutinį kartą išėjo 1941 birželio M-tąją. Naujakurio rūpesčiai, matyt, kiek sutrukdė pradėtą darbą, tačiau 1990 metų pradžioje pagaliau gavome du storus sąsiuvinius, prirašytus aiškia rašysena. Rankraštis, apimantis 1898-1959 metus, pradėtas 1989 liepos 15 d. ir baigtas 1989 gruodžio 7 d. Jame išsamiai pasakojama apie jaunystę ir metus, praleistus lageryje bei tremtyje. Deja, apie gyvenimą Nepriklausomoje Lietuvoje, tarnybą kariuomenėje parašyta trumpai. O progresuojanti akių liga neleido užpildyti atsiradusių spragų. Teko pasinaudoti magnetofonu. Sutarėme, kad S.Stanaitis papasakos įdomesnius įvykius iš šio laikotarpio, o aš stengsiuos, kiek galima autentiškiau, juos užrašyti. Taip 1990 metų gegužės birželio mėnesiais atsirado trys kasetės su įrašais, o vėliau ir knygos skyriai, apimantys 1919-1940 metus. Juos redaguojant, pasinaudota istoriniais šaltiniais bei 1939 metais "Lietuvos sparnuose" spausdintais Simo Stanaičio pasakojimais, užrašytais Jono Dovydaičio.

Simboliška, jog vienas iš nedaugelio Lietuvos savanorių likusių tarp gyvųjų - Simas Stanaitis 1989 lapkričio 23 dieną įmūrijo kartinį akmenį į atstatomą paminklą Žuvusiems už Lietuvos laisvę.

Tikiuosi, kad jo prisiminimai taps vienu iš kertinių akmenų, atkuriant Nepriklausomos Lietuvos Žmogų.

Algirdas Gamziukas

1990.06.26

Jaunystė

(1898-1918)

Aš, Simas Stanaitis, sūnus Juozo, gimęs 1898 m. spalio 27 d. Žemojoje Panemunėje, Šakių apskrityje. Mano tėvas, Juozas Stanaitis, sūnus Juozo (1867-1952), kilęs iš Gelgaudiškio, ūkininko račiaus sūnus. Mano senelio Stanaičio šeimoje buvo keturi sūnūs - Jurgis, Petras, Juozas ir Jonas, bei trys dukros: ištekęsios Patašienė, Dembskienė ir netekėjusi Agota - zitietė. Tai mano dėdės ir tetos iš tėvo pusės. Dėdės Petras ir Jurgis išvyko Amerikon, o Juozas - mano tėvas ir jauniausias - Jonas gyveno Lietuvoje.

Mano motina, Barbora Šlekytė (1878-1919) - ūkininkaitė, kilusi iš Pilviškių. Šlekių šeimoje buvo du sūnūs: Juozas ir Jurgis, bei keturios dukros - Elena, Magdutė, Barbora, mano motina, ir Uršulė Bindokienė. Tai mano dėdės ir tetos iš mamos pusės.

Mano tėvas Juozas Stanaitis jaunystėje mokėsi kalviauti. Grįžęs iš kariuomenės, įsitaisė kalviu - šaltkalviu Žemojoje Panemunėje, T.Zano dvare. Tėvas aptarnavo dvaro bravorą ir remontavo inventorių.

Žemosios Panemunės parapijos klebonas kunigas Simas Skinkis (1842-1936) buvo mano mamos motinos brolis, t.y. mano mamos dėdė, o man diedukas - krikšto tėvas.

Barbora Šlekytė dažnai viešėdavo Žemojoje Panemunėje pas savo dėdę kunigą S.Skinkį. Žemojoje

Panemunėje Juozas Stanaitis susipažino su Barbora Šlekytė ir apsivedė.

Kaip sakoma, žuvis plaukia kur giliau, žmogus ieško, kur geriau. Taip atsitiko ir su mano tėvu. Mano mamos sesuo Uršulė, ištekęsusi už Jono Bindoko, gyveno Rygoje. Jonas Bindokas buvo geras dailidė, dirbo fabrike. Jis ir prikalbino mano tėvus persikelti į Rygą. Taip aš su tėvais persikėliau į Rygą. Rygoje tėvas taip pat įsitaisė fabrike. Uždirbdavo neblogai ir buvo patenkintas. Bet bėda - mano mamytė, lietuvaitė, iš kaimo kilusi ūkininkaitė, išskyrus lietuvių kalbą, nemokėjo daugiau jokios kitos. Ryga buvo didelis miestas. T-lygoje kalbėjo latviškai, vokiškai ir rusiškai. Mano mamai dideliame mieste, nemokančiai kalbų, buvo labai nejauku ir liūdna. Ji ir prikalbino tėvą persikelti atgal į Lietuvą.

Iš pradžių mano tėvas su šeima apsigyveno Kaune, Vytauto prospekte. Butas buvo antram aukšte, netoli geležinkelio stoties. Čia gyveno apie trejetą metų. Per tą laiką tėvas perėjo visas Kauno įmones ir fabrikus. Kurį laiką dirbo prie fortų - geležinės tvoros statyboje. Galiausiai tėvas įsidarbino šaltkalviu Aleksoto kariškam malūne. Mano tėvui tam malūne sekėsi gerai, uždirbdavo neblogai. Ir vėl bėda - mano mamytė liūdėjo mieste. Išsiilgo kaimo, pievų, laukų. Sekmadieniais tėvas su mama ir manim eidavo į Karmelitų bažnyčią. Ligi šiolei atmintyje išliko šviesos atspindžiai ir medžiai Karmelitų šventoriuje. Mano mamai vėlei pavyko prikalbinti tėvą apleisti Kauną. Tėvai apsigyveno Pavilkijje ties Vilkija. Labai gražioje vietoje.

Tėvas įsidarbino Pavilkijo dvare pas Joną Damanskį kalviu. Gavome gerą dviejų kambarių su virtuve butą, laikėme dvi karves, turėjome žemės daržui. Tėvas aptarnaudavo dvarą bei apylinkės ūkininkus - remontuodavo žemės ūkio padargus, mašinas, darydavo naujus arklius, vežimus, kaustydavo arklius ir atlikdavo kitus įvairiausias darbus. Rodos, viskas gerai, visko yra ir visko pakanka, bet kaip toj

pasakoj, niekad negana. Mano mamytė svajojo apie nuosavą ūkį. Pati norėjo būti gaspadine. Aš prisimenu, kai paūgėjau, jau kalvėje tėvui paduodavau mažąjį kūjelį. Tėvas laikė mokinius, kuriuos mokė kalvystės.

Po poros metų pasitaikius progai, mano tėvai čia pat, Mikitų kaime, nusipirko ūkį - "Dvaranauskynę". Ūkis buvo nedidelis - 12 ha, trobos geros, užliejamos pievos ir akmenų karjeras. Vėliau tėvas vien už akmenis gavo 500 auksinių rublių. Tuos akmenis baržomis plukdė Kaunan, fortų statyboms. Baržas prieš srovę traukdavo garlaiviai. Be to, tėvas dar nuomodavo iš dvaro 10 ha. Žodžiu, išsipildė mamos svajonė. Tėvas kalviavo, mama ūkininkavo. Tėvas turėjo du gizelius, mama - berną, piemenį ir tarnaitę. Prie stalo susėdavo šeima iš aštuonių žmonių.

Aš paaugau, pradėjau lankyti pradžios mokyklą. Iš pradžių lankiau Žemosios Panemunės parapijos Leoniškių mokyklą. Vėliau - Vilkijos pradinę mokyklą. Baigiau Žemojoje Panemunėje pas mokytoją P.Dumčių. Mano pusseserė Cecilija Bindokaitė paruošė mane į "Saulės" draugijos seminariją Kaune. 1912 m. išlaikiau kvotimus į pirmąjį kursą. Saulės seminarijos direktorium buvo Juozas Vokietaitis, kuris dėstė matematiką ir dainavimą. Lietuvių kalbą ir Lietuvos istoriją dėstė Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, rusų kalbą - A.S.Peninskaja (ji taip pat dėstė ir rusų istoriją), lotynų kalbą - J.Balčikonis, gamtą ir geografiją - T.S.Izmailova, paišybą ir dailę - Motovilov, tikybą - kun. Jakubauskas, prancūzų kalbą - Lapkauskaitė, vokiečių kalbą - Šepetys.

1912 metais buvo didelė šventė - pergalės 1812 m. kare jubiliejus. Dar 1912 m. rudenį Kaune įvyko dainų šventė, jos vadovas ir dirigentas buvo Stasys Šimkus. Aš turėjau laimės dalyvauti toje šventėje, liko neapsakomai didelis įspūdis ir pasisekimas. 1913 m. jubiliejus - 300 metų carų Romanovų dinastijai.

Pasibaigus 1912-1913 mokslo metams, aš sėkmingai

perėjau į antrąjį kursą. 1913 metų rudenį persikraustėm į naujus "Saulės" rūmus. Pasibaigus 1913-1914 mokslo metams, perėjau į trečiąjį kursą. Sofija Čiurlionienė susiruošė išvykti į Ameriką. Gaudus buvo atsisveikinimas.

1914 m. rugpjūčio mėnesį prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas. Iš J.Vokietaičio gavau laišką, kuriame pranešė, kad "Saulės" seminarija perkeliama į Vilnių. Tų metų rudenį tėvas nuvežė mane į Vilnių. Apgyvendino "Saulės" bendrabutyje Geležinkeliečių ir Aušros Vartų gatvių kampe.

1915 metai. Vyksta Pirmasis pasaulinis karas. Esu paskutiniajam - trečiajam "Saulės" seminarijos kurse, jau Vilniuje. Turiu paaiškinti: kadangi Kaunas buvo pirmos klasės tvirtovė, prasidėjus karui 1914 metų rugpjūčio 18 d. visos valdiškos įstaigos ir mokyklos buvo evakuotos į Rusijos gilumą. Prisimenu, 1915 m. birželį vokiečių "cepelinas" triskart bombardavo Vilnių. Taikinys, matyt, buvo geležinkelio stotis. Cepelino pataikymai buvo prasti. Daug bombų nukrito į Rasų ir pravoslavų kapines. Po bombardavimo rytojaus dieną kapinėse pamatėme visai nugriautą rusų cerkvę.

1915 m. Gavėnioje, prieš Velykas, didžiojoje savaitėje mus atvedė į Aušros Vartų bažnyčią, priėti Velykinės išpažinties. Po išpažinties ir Komunijos teko man patarnauti mišioms prie Aušros Vartų paveiklo altoriaus. Per mišias stebėjau paveikslą. Ant paveiklo fono buvo prisegta daug rankų ir kojų, padarytų iš aukso ir sidabro. Sako, tą aukšą padovanojo ligoniai, kurie pasveiko prie stebuklingo Aušros Vartų Dievo Motinos paveiklo. 1915 m. Velykų antrą dieną švento Mikalojaus bažnyčios parapijos salėje įvyko koncertas. Tame koncerte dalyvavau ir aš. Choro dirigentu buvo Stasys Šimkus. Po koncerto susipažinau su Vincu Vitkausku ir jo broliu Juozu, gimnazistu. Tuomet V.Vitkauskas buvo apsirengęs studento uniformą, 6 jo brolis - gimnazisto. (V.Vitkauskas buvo pirmasis Nepriklausomos Lietuvos Raseinių komendantas kapitono laipsnyje. Vėliau Lietuvos

kariuomenės vyr. inspektorium pulkininko laipsnyje. Nuo 1939 m. V.Vitkauskas divizijos generolas, paskutinysis Lietuvos kariuomenės vadas. Prie Tarybų valdžios gen. V.Vitkauskas buvo teritorinio 29 korpuso vadas. O jo brolis, tas gimnazistas Juozas 1919 m. buvo bolševikų pulko vadu ir kariavo prieš Lietuvą. Jisai, jodamas į Raseinius pas savo brolių Vinčą, užšoko ant užtvartos Lietuvos kariuomenės pulko, kuriam tuo metu vadovavo pulk. Glovackis. Ėjo karas. Buvo skubiai organizuotas pulko karo lauko teismas ir jaunesnysis V.Vitkausko brolis sušaudytas).

1915 m. vasara buvo karšta. 1915 metų birželio viduryje mes, Vilniaus moksleiviai, apie Vilnių kasėme apkasus. Apgyvendino Verkiuose, maitino kariška virtuvė, kuri atveždavo valgi triskart per dieną. Prisimenu, vieną šeštadienio vakarą teko būti Verkių bažnyčioje ant mišparų. Po pamaldų sutiko mus jaunas kunigas, maloniai priėmė, aprodė bažnyčią, nusivedė į zakristiją. Mums, lietuviams, davė pasirašyti Garbės knygoje. Toje Verkių bažnyčios Garbės knygojeyra ir mano parašas. Per du pasaulinius karus, jeigu ta knyga išliko nesunaikinta, tai mano parašą dar būtų galima atrasti.

Artėjant vokiečiams prie Vilniaus, 1915 m. liepos 15 d. mus paskubomis susodino į prekinis vagonus ir išvežė į Rusijos gilumą. Prisimenu, pasikraunant į vagonus mes, "sauliukai" sugalvojom gudrybę. Greitai užėmėm vieną vagoną, ištiesėm ir paklojom šešias geležines lovas, viduryje vagono pastatėm stalą, aplinkui - kėdes ir, uždarę vagono duris, šaukėm, kad vagone vietų nėra. Mums pavyko. Užėmė šešiese visą vagoną su komfortu atvažiavom į patį Voronežą. Kelionėje buvo karštos dienos. Mūsų traukinys į priekį judėjo pamažu. Mat priešais sutiko daug traukinių su kariuomene ir visomis karo reikmėmis skubėjusius frontan, kuriuos mes turėjom praleisti. Prisimenu, kelionėje prie Smolensko buvo labai karšta diena. Maudėmės upėje. Sugrįžę nuo upės prie

traukinio stebėjom kaip geležinkeliečiai ruošė garvežį. Mes kalbėjome lietuviškai. Vienas geležinkelietis mus užkalbino irgi lietuviškai, papasakojo apie Smolenską. Sakė, kad Smolenske dar nuo senų laikų yra išlikusios lietuvių kapinės. Mums buvo labai įdomu, kadangi žinojom iš istorijos, kad Smolenskas kadaise priklausė Lietuvai. Kelionė tęsėsi ilgai. 1915 m. rugpjūčio pabaigoje privažiavome Voronežą. Lietuvių komitetas pabėgėliams nuo karo šelpti buvo šiam reikalui įsteigto visos Rusijos komiteto sekcija. Komitetą globojo caro duktė Tatjana. Taigi Lietuvos pabėgėliams Voroneže priimti jau buvo viskas sutvarkyta. Mus išskirstė po bendrabučius, pamaitino, aprenė.

1915 m. aš baigiau "Saulės" seminariją Vilniuje, tai mane iškart priėmė į 4-tą klasę M.Yčo gimnazijoje.

Martynas Yčas buvo Valstybės Dūmos nuo Lietuvos atstovas, žymus valstybės ir visuomenės veikėjas. Voroneže jo vardu buvo įkurtos berniukų ir mergaičių gimnazijos su valstybinėmis teisėmis. Berniukų gimnazijos direktorius buvo Slasčevskis, mergaičių gimnazijos direktorium buvo J.Yčas, M.Yčo brolis. Be gimnazijų, Voroneže dar veikė Panevėžio keturklasė miesto mokykla ir keletas mergaičių žemesniųjų ūkio mokyklų.

"Saulės" draugijos seminarija taip pat buvo evakuota Voronežan. Saulės draugijos seminarijos programa buvo sutrumpinta, kondensuota vidurinės mokyklos programa. Taigi, man gimnazija buvo tik kurso pakartojimas. M.Yčo gimnazijoje dėstė mokytojai lietuviai - Jonas Jablonskis - Rygiškių Jonas, Zigmantas Žemaitis, Pranas Mašiotas, J.Balčikonis, Damijonaitis, Špokevičius, Šakenis. Kiti buvo rusai. Turiu pabrėžti, kad mūsų mokytojų lygis buvo aukštas. Kadangi tais laikais gimnazija buvo laikoma klasikine mokslo įstaiga, tai itin žiūrima buvo lotynų kalbos. Lotynų, prnei I/Ij, vokiečių kalbas mes mokėjome neblogai. Man ypnč kollmn

sekėsi, mat jau "Saulės" seminarijoje trejus metus tas kalbas mokiausi.

M.Yčo gimnazijoje turėjau daug gerų draugų. Artimiausi buvo Valerijonas Burbulis, Vytautas Rauba, Jonas Norkevičius, Patašius, iš vyresniųjų - Kovalskis, J.Janonis, Cerkeliūnas, J.Butkus - Butkų Juzė, Baltrus Matusevičius, Valaitis ir kiti. Kadangi mano braižas buvo geras, o be to, dar gražiai paišydavau, tai vyresnieji draugai mane panaudodavo įvairiems reikalams. Padėdavau išleisti laikraštėlius - aušrininkams "Aušrą", J.Janonio marksistų kuopelei "Atžalą" ir t.t. Mėgdavau ir stengiausi pagelbėti visiems draugams. Turiu pabrėžti, kad mano draugai atsi-lygindavo tuo pačiu. Turtingesni paremdavo net materialiai. Žodžiu, mes gyvenome labai draugiškai.

1915-1916 mokslo metais buvom apgyvendinti bendrabutyje Gruzovaja gatvėje. Pagrindinio korpuso bendrabučio vedėju buvo senas mokytojas Kairiūkštis, o fligelio - kun. Razumas.

Mano draugas Vytautas Rauba dažnai gaudavo iš savo vyresniojo brolio Juozo siuntinius. Vytauto Raubos brolis Juozas Rauba tarnavo kariuomenėje Turkų fronte ir visą laiką globojo savo jaunesnįjį broliuką.

Žiemos metu Voronežo vasaros sodo takai ir aikštės būdavo užliejami vandeniu. Vandeniui užšalus, būdavo puiki čiuožykla. Toje čiuožykloje karaliavo lietuviai gimnazistai. Gimnazistas Štuopys buvo Voronežo greitojo čiuožimo čempionu.

V.Rauba 1915 m. gruodžio mėnesį iš brolio Juozo gavo siuntinį. Tarp kitko tame siuntinyje buvo gražus pilkas sportinis megztinis ir užmaunamas ant galvos sportinis šalmas. V.Rauba buvo geras čiuožikas, nuolatinis čiuožyklos lankytojas. Jisai čiuožykloje su savo megztiniu ir šalmu labai puikuodavosi. Labai jau jis tą megztinį mėgo ir su juo

nesiskirdavo - dėvėjo vietoj valdiškos uniformos. Prisimenu, vieną kartą mokytojas J.Jablonskis davė pastabą V.Raubai. Vytauto suolas buvo arti radiatoriaus. Mokytojas J.Jablonskis sako Vytui: "Tu taip šiltai apsirengęs sėdi prie radiatoriaus, tai greit peršalsi, saugokis".

Atsimenu, 1916 m. sausio pradžioje atsidarė Voroneže šokių mokykla. Tą mokyklą lankė V.Rauba ir P.Daugėla. Joje mokėsi įvairiausių šokių. Tuomet ypač buvo madinga mazurka. Šokdami mazurką Vytautas ir Daugėla labai puikuodavosi, mat gražiai šokdavo. Ypatingai gražiai figūrą "Zefyr" - stačiai skrisdavo. Mes, gimnazistai, visus šokius šokdavom neblogai. Tačiau Vytautui ir Povilui mums neprilygti - jie šoko kaip artistai. Itin grožėdavosi kaip Vytautas šokdavo su Valerija Dobkevičiūte. Tai buvo į ką pažiūrėti ir kuo pasigrožėti! Vėliau, 1923 metais, kai jau buvau karo lakūnas, likimo buvo lemta, kad toji Voronežo šokėja, M.Yčo gimnazijos mokinė, Valerija Dobkevičiūte tapo mano mylimąja žmona.

Pasibaigus 1915-1916 mokslo metams mes buvom pervesti į 5tą klasę. 1916 m. laike vakacijų mus iškėlė vasaroti į kaimą Podkletnoje. Šis Podkletnoje kaimas nuo Voronežo buvo 11 varstų prie Dono upės. Čia buvo dvi cerkvės ir dvi didelės mūrinės mokyklos, kuriose ir mus apgyvendino. Jaunas klierikas, rodos, Vainauskas, buvo paskirtas mūsų viršininku. Jis buvo vyriausias ant mūsų galvų. Buvo virtuvė, valgykla ir patarnaujantis personalas. Maitino gerai. Miegojom kiek lenda. Visas laikas priklausė mums. Po pusryčių visas dienas praleisdavom prie Dono. Kaip indėnai nuogi maudydavomės, plaukiodavom ir žaisdavom. Aš per Doną nepailsėjęs perplaukdavau keturis kartus. Vietiniai gyventojai mane praminė "Čiort". Mat iš jų niekas nemėgino perplaukti Dono. V.Rauba irgi plaukiojo gerai. Ypač gerai plaukdavo Vytautas "saženkami" - sieksniais. Pietūs būdavo nuo pirmos ligi antros valandos. Po pietų kas norėjo miegojo, kas nenorėjo, vėl ėjo prie Dono maudytis ir žaisti. Po vakarienės,

prieš eidami miegoti, dažnai suruošdavom tarp dviejų mokyklų tikras kautynes. Kaudavomės viena mokykla su kita. Ginkluoti būdavom lazdomis. Žinoma, nemušdavom vienas kito, tikfechtuodavomės. Ypatingai didingas vaizdas būdavo mėnesienoje. Mėnulio šviesoje nakties šešėliai mūsų įsiaudrinusias kautynes paversdavo didingu, paslaptingu mūšio lauku. Nakties gūdumoje to mūšio aidas toli girdėdavosi.

Kitoje Dono pusėje buvo kaimas Semiluki. Tas kaimas man labai priminė Vilkiją. Mat buvo taip pat kalne. Būdavo labai gražu žiūrėti naktį, kuomet uždegdavo žiburius. Dar toliau, už Semiluki kokia penkiolika varstų, buvo dvaras Jurjevka. Dvaras buvo gražioje vietovėje su gražiais rūmais ir pastatais, taip pat puikiu parku. Tame dvare buvo įsikūrusi mūsų mergaičių, seminarijėlė. Tai buvo ūkio mokykla, maždaug prilygstanti keturklasei mokyklai. Iš Podkletnoje mes dažnai eidavom į Jurjevka lankyti mūsų mergaičių. Eidavom su gitarom, mandolinom, balalaikom, "ukrainom". Vienu žodžiu, su visu savo orkestru. Suruošdavom mes koncertus, padainuodavom ir pašokdindavom mūsų mergaites. Jos, atsidėkodamos, vaišindavo braškėm, vyšniom, pomidorais ir gardžiais pietumis. Laimingai ir linksmi praleidus vasarą Podkletnoje, 1916 m. rugpjūčio 20 d. grįžome į Voronežą, į savo bendrabučius.

Čia radom atsikėlusią mūsų Lietuvos Vilkaviškio valstybinę vyrų gimnaziją. Gimnazijos direktorium buvo žinomas pedagogas Archangelskis. Vilkaviškio gimnazijos gimnazistai iš M.Yčo gimnazijos grįžo į savąją, aš - su jais kartu.

Tuo metu visus Vilkaviškio gimnazijos gimnazistus iš Gruzovaja gatvės bendrabučio perkėlė į Chaliutinskaja gatvės bendrabutį. Bendrabutis turėjo pagrindinį korpusą prie gatvės ir flygelį kieme, buvo visai netoli Voronežo upės. Prisimenu, valgyklos vedėja buvo Serbentienė, o jos vyras buvo

bendrabučio užveizdas. Vėliau Serbentą pakeitė mokytojas Česonis.

Vyko Pirmasis Pasaulinis. 1916 metų rudenį pašaukė mane į kariuomenę. Sulig įstatymo nustatyta tvarka mano šaukimą atidėjo ligi gimnazijos baigimo. Chaliutinskaja gatvės bendrabutyje išbuvome apie porą mėnesių. Vėliau vyresniąsias klases perkėlė į bendrabutį Aleksejevskij skersgatvyje. Bendrabutis buvo labai gražioje vietoje ant Voronežo upės kranto. Jo savininkas buvo Vasilijus Antonovičius Podšivalovas, kuris buvo labai geras, širdingas žmogus. Prie upės jisai laikė laivų nuomos stotį. Pas jį buvo įvairiausių klasių laivai, tarp jų sportiniai "Gički" vienviečiai ir dviečiai. Paprašius V.A.Podšivalovą, jis mielai mums leisdavo tais laivais naudotis. Na, ir plaukiodavom mes su dainomis po Voronežo upę!

Itin upė gražiai atrodydavo pavasarį. Tuomet jos vandenys užliedavo pievas. Upės plotis siekdavo ligi trijų kilometrų. Mūsų bendrabutis buvo visai arti upės. Rytais bėgdavom prie upės praustis ir maudytis. Prisimenu tokį atsitikimą. Vėlyvas ruduo, jau šalo. Upės pakraščiai jau buvo apsitraukę ledu. Iš ryto aš nubėgau prie upės praustis. Kadangi upės kraštai buvo apšalę, tai prausiausi nuo liepto. Turėjau gerą tualetinio muilo gabalą. Man besiprausiant išslydo muilas iš rankų ir nukrito į upės dugną. Vanduo upėje buvo toks skaidrus, kad aš savo muilą mačiau dugne, nors gylis buvo apie 2,5 metro. Buvo vėsu, bet to muilo man buvo taip gaila. Nusirengiau ir, ilgai nelaukęs, neriau į dugną. Pagriebęs savo muilą iškilau į viršų. Labai džiaugiausi, kad pavyko išgelbėti savo muilą.

Vilkaviškio gimnazijoje dauguma mokytojų buvo tie patys - iš M.Yčo gimnazijos. Mokslas mums sekėsi. Buvom sotūs, aprenkti, linksmi praleisdavom laiką. Dažnai eidavom į cirką. Pamenu, cirke vyko "Prancūzų imtynių" čempionatas. Parėję iš cirko, patiesdavom ant grindų savo čiužiniu:-, na, li

prasidėdavo rungtynės. Buvom jauni, sveiki ir linksni. Kaip tie paukšteliai džiaugėmės viskuo: saulės šviesa ir tuo nuostabiu pasauliu, kurį mes dar mažai pažinome. Bet pro linksmumą kartais pasąmonėje pajusdavai kokį liūdesį. Ypač vakare, kai atsiguli į savo lovą poilsio. Lieki tuomet vienas su savimi, su savo mintimis ir prisiminimais. Mintys tavo skrenda tuomet toli, į Lietuvą, į tėviškę mielą. Atsirandi tarp savųjų. Tarp tėvelių, brolių ir seselių. Iškrinta tuomet ne viena ašarėlė.

1916 m. pabaigoje iš Turkijos fronto (Voronežą atvažiuo Juozas Rauba, artileristas. Atrodė jis vidutinio ūgio, plačių pečių, gražus, tvirtas kareivis, su dideliais ūsais, rodos, vyresnis puskarininkis. Apsirengęs buvo kariška miline. Ant milinės dėvėjo kapišoną, vadinamą "bašliku", ant galvos - "kubanką" su dvigalviu ereliu. Ginkluotas buvo revolveriu "Nagan" ir ilgu kardu. Juozas Rauba atvyko į Voronežą su tarnybiniais, kiek supratau, intendantūros - tiekimo reikalais. Juozas Rauba, matyt, savo vyriausybės akyse turėjo didelį autoritetą, jeigu taip toli siuntinėjo jį. Savo jaunesniajam broliui Vytautui jis atvežė daug dovanų - įvairiausių baltinių, megztinių, batų ir visokių niekniekių. Juozas Rauba išgyveno pas mus bendrabutyje tris paras. Jisai buvo linksmas ir apšukrus kareivis. Pripasakodavo visokių nuotykių ir anekdotų iš Turkų fronto. Mums buvo labai įdomu pabendrauti su tikru kareiviu lietuviu. Juozas Rauba savo broliuką Vytautą paremdavo ir pinigais. Vytautas Rauba būdavo visuomet prie pinigų tai vis dėka vyresniojo brolio. Vytautas Rauba labai mėgo piešti. Nusipirko aliejinių dažų, pasidarė paletę ir užsiėmė tapyba. Iš Vyto darbų man labiausiai patiko Šiškinio "Miško" kopija.

1916-1917 mokslo metai buvo visais atžvilgiais normalūs. Normaliai lankydavom gimnaziją, normaliai ruošdavom pamokas. Mūsų gyvenimą pajvairindavo vienas mūsų bičiulis. Tai buvo senas totorius, kuris jaunystėje tarnavo kariuomenėje Suvalkuose. Jisai mokėjo keletą žodžių

lietuviškai. Mes apsupę jį ratu kalbindavom, apie viską klausinėdavom, prašydavom papasakoti apie jo įdomią jaunystę ir t.t. Tas totorius vaišindavo mus papirosais ir maloniai leisdavo su mumis laiką. Jis siūlydavo sušelpiti mus net pinigais. Už tokią paslaugą mielai surinkdavo iš mūsų antklodes, paklodes, milines, batus ir t.t.

Mes, likę be reikalingų daiktų kreipdavomės komitetan ir mums išduodavo naujus. Kai kurie gimnazistai tą operaciją kartodavo po keletą kartų. Pasekmės tos mūsų prekybos buvo tokios, kad 1917-1918 mokslo metais liko visame bendrabutyje trys milinės ir trys poros batų. Kiekvieną dieną į gimnaziją siųsdavom delegatus, kad sužinotų, kas užduota rytojaus dienai, o patys sėdėdavom kambaryje, negalėdami išeiti į gatvę.

1917 m. pavasarį Rusijoje įvyko revoliucija. Lietuvių kolonijoje Voroneže vyko aktyvus revoliucinis judėjimas, mes aktyviai jame dalyvavom.

Pasibaigus 1916-1917 mokslo metams laike vakacijų nutarėm pataisyti savo materialinę padėtį. Mums siūlyta įvairiausių darbų. Viena gimnazistų grupė išvažiuo į mišką ruošti miestui kurą - malkas. Miške dirbau su Valerijum Burbuliu. Uždirbom neblogai. Gera maitinomės ir dar liko santaupų. Dirbom miške visą mėnesį. Po darbų vienam monosiui išvykom į vieną grafų Rajevskių dvarą, padėti nuimti dmių. Be maisto, čia uždirbome per dieną po vieną rublį. Įruindom įdomiai laiką ir parsivežėm savo santaupų.

Paskutiniai mūsų 1917-1918 mokslo metai Voroneže. 1917 m. rugpjūčio pabaigoje, po vasaros darbų, grįžę Voronežan, į savo bendrabutį prie Voronežo upės, Aleksejevskij skersgatvyje savo mokslą tęsėme toliau. Gyvenimas buvo linksmas ir smagus. Revoliucija kunkuliavo. Kas šeštadienį sekmadienį lietuvių kolonijose šaukiami buvo įvairūs mitingai, susirinkimai, eisenos ir t.t. Voroneže lietuviams paskirta amatų mokyklos salė. Šioje salėje visą laiką

ruošdavom įvairius vaidinimus, vakarėlius su šokiais, pramintus "Robaksu" ir t.t. Turėjom gerą styginį orkestrą, kuriam vadovavo gimnazistas Vladas Lissauskas. Taigi liudėti nebuvo kada.

Prisimenu, vieną 1917 m. rugsėjo sekmadienį minėtoje salėje buvo sušauktas mitingas. Pranešimą darė atvykęs iš Petrapilio socialdemokratas advokatas V.Požėla. Praėjus kokioms dviem savaitėm toje pačioje salėje pranešimą skaitė Vincas Kapsukas. Jo kalba buvo labai jaudinanti ir temperamentinga, įaudrinusi klausytojus. Net dabar, eidamas 91 metus, tebeprisimenu, kaip V.Kapsukas sakė: "Mes tuoj buržujus paimsime už mašnos". Tą pačią dieną, apie 11 vai. nakties atvedė draugai V.Kapsuką pas mane su V.Burbuliu į kambarį ir apnakvyndino. Mat, aš, V.Burbulis ir Pietrikas gyvenom trise kambaryje. Pietrikas kažkur vandravojo po Rusiją, tad mūsų kambaryje tuščia buvo viena lova, kurioje ir paguldė V.Kapsuką. Visiems sugulus, V.Kapsukas klausinėjo mudu, iš kur esame kilę, kokios mūsų pavardės, kuo užsiima tėvai. Mudu su V.Burbuliu V.Kapsukui viską papasakojom. Pasirodė, V.Kapsukas žinojo viską apie mūsų gimtąsias vietas. Tokia buvo mano ir V.Burbulio pirmoji pažintis su V.Kapsuku. Užgesinę šviesą, saldžiai užmigom. Pabudę ryte, nustebom - mūsų svečio V. Kapsuko jau ir pėdos buvo atšalusios.

1917-1918 metaiėjo linksmi, įdomiai. Gaila tik, kad •evoliucijos metai buvo nelabai sotūs. Eidavom gulti naktį, Jažnai alkani. Kada žmogus alkanas, tuomet jo galva dirba eriau, mat, reikia galvoti, kaip numalšinti alkį. Aš su Kaziu rbonu sugalvojom išeitį. Bendrabutyje antrame aukšte buvo lisva viena virtuvė. Mudu su K.Urbonu persikėlėm į tą virtuvę panaudojom savo tikslams. Virtuvėje, be plytos dar buvo uonkepė krosnis, kuri tiko kugelio kepimui. Mudu su Kaziuku amažu prisinešdavom bulvių, svogūnų ir druskos. Kaziukas irbonas iš tėvo gaudavo aliejaus. Naktį, kai visi miegodavo,

mudu su Kaziuku darbuodavomės. Skusdavom, tarkuodavom bulves. Prisivalgydavom sočiai beveik visą tų metų žiemą, kol nepasibaigė bulvių atsargos. Vėliau prasidėjo sunkios dienos, alkiš suriesdavo mus į ožio ragą.

Nelikus ką veikti virtuvėje, grįžau aš vėl į savo nuolatinę vietą, pas V.Burbulį. Su maistu buvo striuka, virtuvė neturėjo produktų. Virdavo triskart per dieną sriubą, pramintą "kaliošu". Duonutės būdavo retai ir tik po 150-300 gramų per dieną. Sunkūs buvo laikai.

Alkani buvom, bet įvairiausių laikraščių buvo sočiai. Buvo "Tiesa", "Pravda" ir kitų visokių rusiškų laikraščių.

Prabudę vieną rytą mudu su Valerijum užsiėmėm savo kasdieniais reikalais. Aš patikrinau pamokas, o Valerijus, kaip visuomet, domėjosi politika, skaitinėjo laikraščius. Tikgirdžiu, Valerijus man šaukia: "Simai, palauk, klausyk, aš tau paskaitysiu vieną skelbimą". Ir garsiai skaito skelbimą, rodos, laikraštyje "Voronežskijkurjer": Prie Voronežo karo revoliucinio komiteto atsidaro kursai instruktorių organizuoti Raudonąją Armiją. Priimami komunistų partijos nariai, komjaunuoliai ir su rekomendacijom. Kadangi mudu nebuvom nei partijos, nei komjaunimo nariai, tai labai nusiminėm. O kursuose, skelbė, kad duoda visą išlaikymą. Mudu su Valerijum nusiminė mikom galvas, kaip patekti į tuos kursus. Mokyti mudu galim, Ilk duok mums valgyti. Prisiminėm mudu vieną gimnazijos di.imi.'i Praną Stankevičių, kuris tuomet buvo milicijos vlfllninku Voronežo gubernijoje. Pranas Stankevičius buvo • n il'< niuio, stambaus sudėjimo, nešiojo ilgą barzdą ir rūkė pypkę. Už tai mes jį vadindavom "Ojcu", t.y. tėvu. Pranas Stankevičius buvo malonus, širdingas draugas. Su Valerijum nutarėm eiti pas Ojčą į milicijos valdybą ir prašyti jo, kad duotų mudviem rekomendacijas į Raudonosios Armijos instruktorių kursus. Aš ir Valerijus Burbulis nuėjome pas Praną Stankevičių, kuris be jokių kalbų davė mums abiems rekomendacijas. Atsisveikindamas juokais mūsų klausė: "Nu

vaikai, ar jūs nebijote?" Mudu atsakėm, kad nebijom nė pačio velnio. Taip ir atsidūrėm mudu su Valerijum tuose kursuose. Tai buvo 1918 m. apie sausio vidurį. Mokyti mudu galim, tik kad būtų ką pavalgyti. Kursus baigėm "labai gerai".

Po kursų baigimo, 1918 metų kovo pradžioje, mus pasiuntė komandiruotėn į frontus, įvairiom kryptim. Mane pasiuntė į Novochooperską ir Aleksiejevą. Daugiau su Valerijum Burbuliu taip ir nelemta buvo susitikti. Koks jo tolimesnis likimas, nežinau. Novochooperske ir Aleksiejevkoje teko su artilerijos divizionu dalyvauti pilietiniame kare. Diviziono vadas buvo draugas Koročov, karo komisaras - drg. Barbarin. Fronte susirgau "tropine maliarija". Tai labai sunki liga, temperatūra - daugiausiai 41° C. Aleksiejevkoje aš praradau sąmonę. Mano draugai Koročov ir Barbarin perdavė mane geležinkeliečiams su įsakymu pristatyti į Voronežą, į bendrąją "na bolšoj Moskovskoj". Mat, Koročovas ir Barbarinas žinojo šį mano bendrąją. Buvau be sąmonės su aukšta temperatūra, matyt, ne vieną dieną.

Voroneže, bendrątyje, atgavęs sąmonę ir pravėręs akis, pamačiau pažįstamą savo kambarį. Maliarija mane kankino ilgą laiką, priepuoliai prasidėdavo, kaip laikrodį, po pietų, apie 16-tą valandą ir tęsdavosi ligi 23-čios valandos. Baisiai krėsdavo šaltis. Draugai apklodavo antklodėmis ir milinėmis. Nepaisant to, vis tiek būdavo šalta, krėtė baisus drebulys, net dantys barškėjo, o lova nuo krėtimo važinėjo po kambarį. Taip tęsėsi dvi savaites. Visai nusilpau, vos galėjau paeiti. Tuomkart per Japoniją iš Amerikos atvažiavo Voronežan Jono Šliūpo duktė - gydytoja. Kokiu būdu Šliūpaitė sužinojo apie mano kritišką padėtį, neaišku. Matyt, kuris nors iš mano draugų jai pranešė. Aplankė mane gydytoja Šliūpaitė, pamatavo temperatūrą. Dienos metu termometras rodė 41,2° C. Gydytoja davė man chinino tablečių ir priepuoliai palaipsniui palengvėjo.

Tuo laiku, Tarybų Rusijos vyriausybė susitarė su Vokietija

ir moksleivius iš Voronežo repatriavo į Lietuvą. Buvo 1918 metų gegužės pabaiga. Voronežo geležinkelio stotin atėjo mus alydėti Zigmąs Angarietis. Sudarytais moksleivių mūsų ešelono apsauga. Voroneže karo komendantas parūpino jai ginklus ir taip mes laimingai pasiekėm Oršą. Tuomet per Oršą ėjo "rubežius" tarp Vokietijos ir Tarybų Rusijos. Oršos miestas taip pat buvo padalintas į dvi dalis. Keleivinė geležinkelio stotis buvo vokiečių, o prekinė - rusų rankose. Kol pervažiavimui sutvarkė formalumus, Oršoje prastovėjome tris paras. Oras buvo lietingas. Man pasikartojė maliarijos priepuolis. Pravažiuojant Vilnių, mus sutiko Vilniaus lietuviai ir pamaitino pietumis - pieniška sriuba su pupomis. Sutikimas ir pietūs labai pataisė mūsų nuotaiką. Už tai didelis ačiū vilniečiams. Tais pačiais vagonais, kuriais išvažiavom iš Voronežo, atvykom į Kauną - Šančius, dabartinę "Drobės" rampą.

Kaune, Šančių kareivinėse, karantine mus laikė dešimt parų. Po karantino iš vokiečių gavę atitinkamus dokumentus, išsiskirstėm į savo gimtąsias vietas.

Po kelių metų nežinios su džiaugsmu ir ašaromis sutiko mane brangūs tėvai, broliai ir seserys. Ilgoje kelionėje labai išbadėjau, nusilpau, vos batus parnešiau tėviškėn. Miela mano mamytė greitai sočiai pamaitino ir aš sustiprėjau. Negaliu užmiršti momento, kuomet sutikus ir apsikabinus mamytę, aš ją išbučiavau ir paklausiau: "Mamytė, ar turit duonutės?" Mielieji mano tėvas, broliai ir seserys, žiūrėdami į mane, linksmi juokėsi. Trečią dieną nuėjau į Suvalkėlių kilmą, kuriame buvo vokiečių policijos nuovada, III iitų jistruoti. Vokiečių žandarai prisipykę klausinėjo, kokia m. II m specialybė. Klausė, gal aš gydytojas ar mokytojas? Matyt, tos specialybės buvo reikalingos okupuotai Lietuvai.

Visą 1918 metų vasarą ir rudenį basčiausi po Žemosios Panemunės parapiją. Susibūrė pažangių jaunuolių grupė. Mes pastatėme vadinamame "Kluono" teatre porą vaidinimų. Šeštadieniais ir sekmadieniais ruošdavom šokių ir dainų

vakarones. Suprantama, gavę vokiečių žandarų leidimą. Vokiečių žandais daugiausia buvo Prūsų ir Klaipėdos lietuviai, kurie gerai mokėjo lietuviškai. [mūsų pasilinksminimus jie žiūrėjo gana palankiai ir mums netrukdė.

Lietuvoje 1918 metais jau brendo tautinis ir socialinis supratimas. Vyko tautinis ir socialinis bruzdėjimas, brendo Nepriklausomybės idėja. Suprantama, turtingesnieji svajojo apie buržuazinędemokratinę Lietuvą su visomis demokratijos laisvėmis ir demokratine santvarka. Darbininkija ir biednuomenė, prisiklausę apie Rusijoje vykstančią revoliuciją, svajojo apie tokią santvarką kaip Rusijoje, tai yra apie darbininkų ir biednuomenės valdžią ir santvarką, paremtą socializmo idėja.

Žemosios Panemunės parapijoje aš turėjau gerą būrį jaunų vyrų, savo draugų sielininkų. Mano draugų būrys ir buvo šio judėjimo širdis.

Lietuvos Vyriausioji Taryba Vilniuje 1918 metų rudenį išleido atsišaukimą į Lietuvos krašto gyventojus. Tame atsišaukime visi Lietuvos gyventojai buvo raginami organizuoti ir išrinkti miestų, apskričių ir valsčių tarybas. 1918 m. rudenį per Visus Šventus pas mus, atsimenu, iš Vilniaus atvažiavo Vyriausios Tarybos delegatas Jonas Vailokaitis organizuoti ir išrinkti parapijos tarybą. Žemojoje Panemunėje po pamaldų parapijos aikštėje buvo pastatytas stalas ir kėdės, į aikštę atėjo parapijos klebonas kunigas dekanas Juozas Skinkis ir Jonas Vailokaitis. Prie jų prisidėjo keletas stambesnių ūkininkų irdavatkų pulkelis. Jonas Vailokaitis, užlipęs ant stalo, kreipėsi į susirinkusiuosius su Lietuvos Tarybos atsišaukimu. Mūsų grupė, atstovaujanti biednuomenę, tai matydama, taip pat nesnaudė. Tuojau iš kažkur atsirado pora bačkų ir mes pašaukėm žmones prie mūsų. Žiūrim, visa liaudis susibūrė apie mus. Prie klebono ir Jono Vailokaičio paliko vos keletas stambių ūkininkų ir davatkėlių. Aš, kaip atstovaujantis grupei už biednuomenę, paaiškinau, kad reikia išrinkti Tarybą, kuri

atstovautų ir gintų biednuomenės interesus, t.y. darbininkų ir smulkių ūkininkų.

Buvo išrinkta Žemosios Panemunės Liaudies Taryba. Tarybos pirmininku buvo išrinktas Juozas Vaičius. Mane išrinko milicijos vadu. Aš greitai susisiečiau su Vincu Grybu, kuris tuomet gyveno Lukšiuose. Gavau bolševikų partijos literatūros ir proklamacijų. Prasidėjo susirinkimai, pasipylė proklamacijos su "Visų šalių darbininkai ir valstiečiai vienykitės". Prasidėjo politinis ir socialinis judėjimas.

Mūsų veikla, matyt, suerzino vokiečių vadovybę. Į mano tėviškę Mikytų kaimą ("Alaučių") 1918 metų gruodį atvyko visa kuopa vokiečių kareivių su žandais, pradėjo supti kaimą. Kilo susišaudymas. Aš buvau kambaryje. Atbėgo mano mamytė ir sako: "Bėk, Simuk, vokiečiai supa kaimą". Čiupau palta, pabučiavau mamą ir panemuniais pasileidau į Kauną. Atbėgus į Kauną, Rotušės bokšte laikrodį mušė pirmą valandą nakties.

Kaune prisiglaudžiau pas tetą, tėvo seserį - Agotą. Teta Agota priklausė šv. Zitos draugijai, turėjo mažą kambarėlį prie Rotušės aikštės. Gyvendamas pas tetą Agotą stebėjau viską ir laukiau. Mačiau formuojamą Lietuvos kariuomenę. Mačiau pirmą Kauno komendantą Juozą Mikuckį su savo būriu jodinėjantį po miestą ir t.t. Aš sėdėjau pas tetą Agotą ir kantriai laukiau, stebėdamas, kas čia bus. Laukdamas sužinojau, kad Maskva siunčia į Lietuvą, rodos, šeštą internacionalinę diviziją. Pagalvojau, vokiečių okupaciją pakeis kita rusų okupacija, bus dar blogiau, nebus tvarkos, o svarbiausia nebus duonelės, kadangi svetima okupacija galutinai pribais Lietuvos. Tuomet mečiau visas abejones. Mano galvosenoje ir sąmonėje įvyko lūžis. Sudėjęs rankas daugiau sėdėti aš negalėjau. Ilgai negalvojęs stojau savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Tai buvo 1919 m. sausio 24 dieną.

Karo lakūno gyvenimo epizodai

(1919-1929)

Mane paskyrė į komendantūros kuopą. Eidamas į Panemunės karėivinės Laisvės alėjoje sutikau savo Voronežo laikų draugus^Vytautą Raubą, Juozą Kumpį ir Juozą Pranckevičių. Žinodami, kad aš svajoju tapti lakūnu, jie pasakė, kad Kaune atidaroma Karo aviacijos mokykla ir pakvietė eiti kartu su jais komendantūron.

Pirmą kartą lėktuvą išvydau 1912 metais Kaune. Tuo metu rytais virš miesto stogų skraidydavo Kauno tvirtovės igulos aviacijos būrio "farmanai", "vuazenai". Prasidėjus karui, 1914 m. rudenį Pavilkijo dvaro laukuose nusileido ir apsivertė lėktuvai - tada jį pamačiau iš arti. Įsiminė pirmą kartą pamatytas lakūnas - su pилote, odine striuke, bridži kelnėmis, ilgomis kojinėmis ir suvarstomais batais. Su savimi turėjo aukštą, kamštinį prancūziško pavyzdžio šalną (su tokiu vėliau skraidydavo gen. J. Kraucevičius, tuo tarpu mes naudojome vokiškus, plokščius su sutvirtinimo kryžiumi viršugalvyje).

Komendantūroje daktaras Brundza patikrino mūsų sveikatą. Vėliau atėjo civiliai apsirengę, šviesiaplaukis, vidutinio ūgio, malonus vyras su lakūniška pилote. Pasirodė, tai buvo karininkas Konstantinas Fugalevičius, paskirtas Karo aviacijos mokyklos viršininku. Jis buvo Kauno tvirtovės

Simas Stanaitis - Karo aviacijos mokyklos kariūnas. 1919 m.'

Ilustracijas iš Lietuvos technikos muziejaus fondų parinko ir
paaikškinimus paruošė muziejaus darbuotojai. (Red.past.)

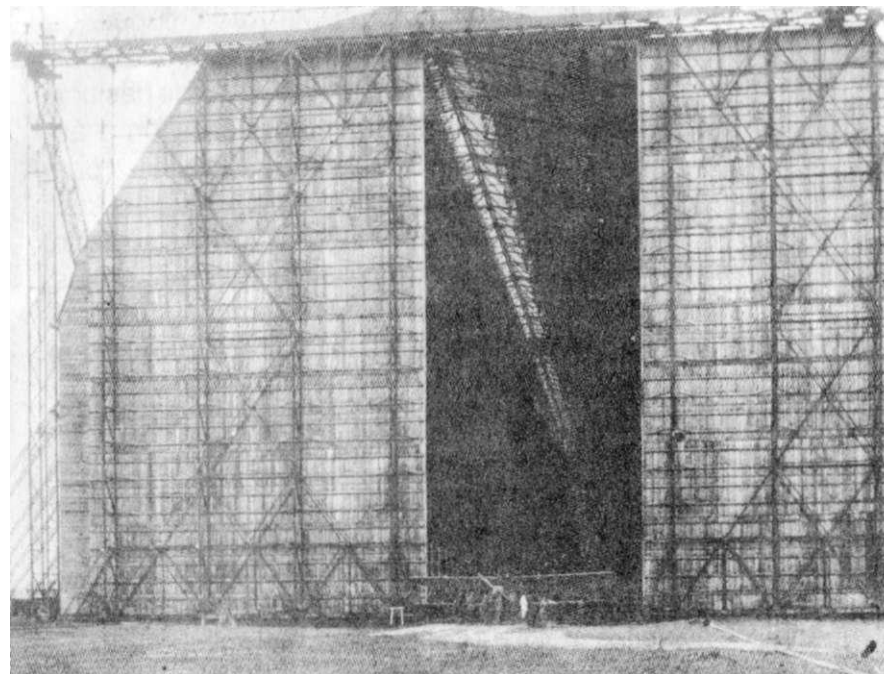
aviacijos būrio žvalgas, dalyvavo Pasauliniame kare, turėjo rusų armijos kapitono (prilygstantį mūsų majorui) laipsnį. Fugalevičius priėjo prie mūsų ir rusiškai pasakė: "Nu, pošli, orly". Taip mes keturi ir tapome pirmaisiais Karo aviacijos mokyklos mokiniais.

Viršininkas mus nuvedė į Žaliakalnį, kur Ukmergės plente, jo namuose (dab. Savanorių pr. Nr.42) ir įsikūrėme. Šalia "Saulės" rūmų, į miesto pusę, stovėjo rusų armijos karininkų Okulič-Kazarino, Fugalevičiaus, Izmailovo namai. Fugalevičiaus namuose veikė ir pati mokykla. Į ją atvykome 1919 m. sausio 24 dieną. Mokykla oficialiai buvo atidaryta tų pačių metų kovo 12 d.

Karo aviacijos mokykloje dėstė Kaune buvusio vokiečių aviacijos dalinio F.A. Nr.425 karininkai - majoras Švezyg - navigaciją, kapitonas Veinšenk - lėktuvų konstrukcijas, oberleitenantai F.Šulcas, H.Roteris ir Dytrichas - skraidymo instruktoriai, oberleitenantas E.Kulikovskis - variklius. Be to, Eugenijus Šalkauskas dėstė rikiuotę, Balys Sruoga - lietuvių kalbą ir literatūrą, J.Brundza - dainavimą, Jurgis Elisonas - meteorologiją, grafas Pliateris - fotografiją. Vokiečiai dėstė savo kalba, tačiau tai mums sunkumų nesudarė, kiek sunkiau buvo su technikos terminais ir specialiąja terminologija.

Tuo metu, 1919 m. vasario mėnesį, Lietuvos aviacija įsigijo pirmuosius lėktuvus. Tai buvo Vokietijoje pirkti aštuoni nauji žvalgybiniai lėktuvai LVG C VI. Netrukus iš Kaune buvusio vokiečių dalinio nupirkti keli mokomieji lėktuvai. Su vienu iš jų, Albatros B II Nr.326 ir aš išmokau skraidyti. Tačiau tai buvo vėliau.

Pirmasis lietuviškos aviacijos dalinys - tai 1919 metų sausio 30 d. organizuotas aviacijos būrys inžinerijos kuopoje. Netrukus kovo 12 dieną buvo įkurta savarankiška aviacijos dalis. Joje skraidyta vokiškais LVG C VI lėktuvais, kuriuos pilotavo samdyti vokiečių lakūnai. Mechanikai ir kitas aptarnaujantis personalas - taip pat daugiausia svetimtaučiai,

Kauno aerodromo seniausias statinys - I-mojo pasaulinio karo metais vokiečių statytas dirižablio angaras (240x55x40 m). Nugriautas 1929 m.

dažnai visai nesuprantantys lietuviškai, susirinkę iš įvairiausių kariuomenių. Žinoma, iš tokių kariūnų tikėtis patriotizmo ar didelio sąžiningumo neverta. O tuo metu Lietuvos kariuomenė stūmė iš Panevėžio bolševikus. Šioje operacijoje aktyviai dalyvavo Lietuvos aviacijos dalis, dislokuota Kėdainiuose. Jai vadovavo švedų jūrų aviacijos majoras Otto Dahlbekas. Nepasitikėdama samdiniais, kariuomenės vadovybė pasiuntė mus, kelis aviacijos mokyklos mokinius, aerodromo apsaugon. Antanas Stašaitis ir aš turėjome į Kėdainius pristatyti benzina. Pasikrovę į sunkvežimį apie 1000 litrų kuro išvykome Ukmergės plentu. Netrukus sunkvežimis sugedo, teko ieškoti arklių. Mums pagelbėjo pulkininkas Valantejus, vadovavęs geležinkelio Jonava-Kėdainiai remontui. Jo padedami geležinkeliu pasiekėme Kėdainius. Kėdainių komendantas paskyrė gurguolę, kuri benzina nugabeno į aerodromą, įsikūrusį prie Nevėžio, buvusiose užliejamose pievose. Beveik kartu su mumis atvyko ir iš vakaro motociklu išvykęs L.Sliužinskas, turėjęs uždegti laužus. Jo motociklas pakeliui taip pat sugedo, bet viskas baigėsi laimingai. Atskridus eskadrilei, mes jau buvome pasiruošę ją priimti. Čia susipažinau su lakūnu Pranu Hiksa. Jis buvo baigęs Gatčinos ir Anglijos aviacijos mokyklas, dalyvavęs Pasauliniame kare. Lietuvoje tapo pirmuoju lietuviu - lakūnu. Beje, šiuo puikiu lakūnu vokiečiai ilgai nepasitikėjo, nedavė jam lėktuvo.

Kėdainių - Panevėžio operacija tęsėsi apie savaitę. Jos metu gyvenome A.Stašaičio tėviškėje, mumis rūpinosi jo sesuo. Frontan lėktuvai skrisdavo rytais, grįždavo per pietus. Tada mes sulįsdavome į sėdynes ir šitaip savarankiškai studijuodavome kiekvieną varžtelį. Žinoma, labai magėjo pabūti ore. Pagaliau prisiprašiau lakūną Roterį, kad kildamas išbandyti variklį jis pasiimtų ir mane. Taip gavau oro krikštą. Grįžtant eskadrilei į Kauną, aš sėdėjau žvalgo vietoje. Nusileidžiam aerodrome, visi bėga pasitikti kovotojų iš fronto. Ir kai draugai pamatė paskui lakūną išlipantį mane, jiems

Kauno aerodrome - internuotas vokiečių lėktuvo Junkers F 13 prototipas ("Annelise"). Tai pirmas pasaulyje ištisai metalinės konstrukcijos, dengtas duraliuminio skarda lėktuvas. 1919 spalio.

net akys išvirto ant kaktos. Taip trumpam tapau didvyriu.

Birželio mėnesį mes, jau didesnė grupė (Peseckas, Sidaravičius, Vasneviskis, Šabanavičius, Janulionis ir kt.) vėl buvome pasiūsti į frontą. Dabar saugojome Utenos aerodromą, iš kurio lėktuvai skrisdavo Daugpilio kryptimi. Čia kovos būriui vadovavo karininkas Eugenijus Šalkauskas. Dabar jau ir mes skrisdavome žvalgaus. Operacijos metu teko mėtyti bombas, pašaudyti iš kulkosvaidžio.

Prisimenu labai prastą to meto aprūpinimą. Į Uteną išvykome kaip stovime, o čia niekas nepasirūpino net baltinių mums pakeisti. Baigėsi tuo, kad marškiniai visai suplyšo ir teko juos išmesti. Tada savo odinius švarkus vilkdavomės tiesiog ant nuogo kūno. Atmenu, nudrožėme su Pesecku į netoliese rengtą vakarušką. Šokdami baisiausiai sušilome, o nusiimti švarkų negalime. Ką merginos pasakytų, pamačiusios, kad šaunieji kariautojai net marškinių neturi...

Vieno kovinio skridimo metu į ranką sužeidė mūsų mokyklos viršininką Fugalevičių. Po šio sužeidimo jis gydėsi Kaune, Berlyne, rodos, pasveiko, tačiau į mokyklą nebegrižo. Netrukus, tą pačią 1919 metų pabaigoje Kostas Fugalevičius dėl nežinomų priežasčių nusišovė.

Rudeniop grįžome į Kauną tęsti mokslo. Būsimieji lakūnai buvo suskirstyti į grupes. Mums sugrįžus, pirmosios grupės mokiniai jau buvo atlikę savarankiškus skridimus, mokėsi antrojoje grupėje. Aš patekau į trečiąją. Rodėsi, tuoj išmoksiu skraidyti. Su instruktoriumi Kulikovskiu atlikau 18 mokomųjų skridimų, bet ir vėl bėda-iš mūsų aviacijos netikėtai atleido visus vokiečius. Likome be skraidymo instruktorių. O tai buvo susiję su viena įdomia istorija.

1919 spalio 16 dieną prie Obelių krušos užkluptas nusileido vokiečių lėktuvas. Nors jį pilotavo garsus lakūnas Pasaulinio karo dalyvis Hesas (mano įsitikinimu, tai tas pats Rudolfas Hesas, vėliau tapęs A.Hitlerio pavaduotoju ir neseniai miręs Berlyne, Špandau kalėjime), bet stichija jį

Pirmosios Lietuvos aviacijos aukos - karo lakūno Frico Šulco (žuvusio 1919 m. rugsėjo 28 d.) kapas Kauno liuteronų kapinėse. Sovietų okupacijos metais, kaip ir daugelis kitų, sulgyntas su žeme.

nugalėjo. Nusileisdamas, jis palaužė lėktuvą ir nebegalėjo pakilti. Lakūnas ir du jo keleiviai turkai Kemal Paša (būsimasis Turkijos prezidentas Atatiurkas) ir Enveras Paša (būsimasis Turkijos kariuomenės vadas) buvo internuoti ir atvežti į Kauną.

Pasirodė, sulaikytas lėktuvas yra pirmojo ištisai metalinės konstrukcijos lėktuvo Junkers F 13 prototipas, pavadintas vardu "Annelise". Šiuo lėktuvu labai domėjosi anglai ir prancūzai, o vokiečiai buvo suinteresuoti kiek galima greičiau jį susigrąžinti atgal. Kadangi mūsų vadovybė su niekuo nenorėjo pyktis, lėktuvas liko Kaune.

Internuotieji turkai su palydovu vaikščiodavo po miestą, pietaudavo restoranuose. Tokių pasivaikščiojimų metu jie susiuostė su "mūsų" vokiečiais. Spalio 28 dieną lakūnas Roteris juos išvogė ir nuskraidino į Vokietiją su lėktuvu LVG C VI. Po šio įvykio vokiečiai ir turėjo apleisti mūsų kariuomenę. Liko tik mechanikas kapitonas Vainšėnas, kuris tuo metu gulėjo ligoninėje.

Visiems laikams liko Lietuvos žemėje ir lakūnas Fricas Šulcas. Daugpilio fronte bolševikai ugnies koregavimui naudojo aerostatą. Mūsų lakūnams niekaip nepavyko jo numušti. Tada Šulcas parsiskrido į Kauną, pasistatė porą kulkosvaidžių, žemėje įrengė taikinį ir šitaip treniravosi. Jis skraidė lėktuvu Halberstadt CLIV, kurį vokiečiai pravardžiavo "grabu". O šis turėjo ypatybę, kad darant posūkį, vairalazdę reikia labai smarkiai traukti į save, kitaip lėktuvas nuslys ant sparno. Gerai, jei esi pakankamai aukštai, o jei ne išlyginti mašinos nebesuspės. Šulcas treniravosi taip - smigdamas žemėn šaudė, po to imelmanu pakyla aukštyne ir vėl sminga. Tai jam pavyko keturis kartus. Penktas buvo lemtingas - lėktuvas mano akyse nuslydo ant sparno nedideliame aukštyje, trenkėsi į žemę ir šis geras lakūnas žuvo. Tai pirmoji mūsų aviacijos auka. Su juo žvalgu skridęs J. Šalkauskas liko gyvas. Panašiai su tokio pat lėktuvu 1920 m. gegužės 12

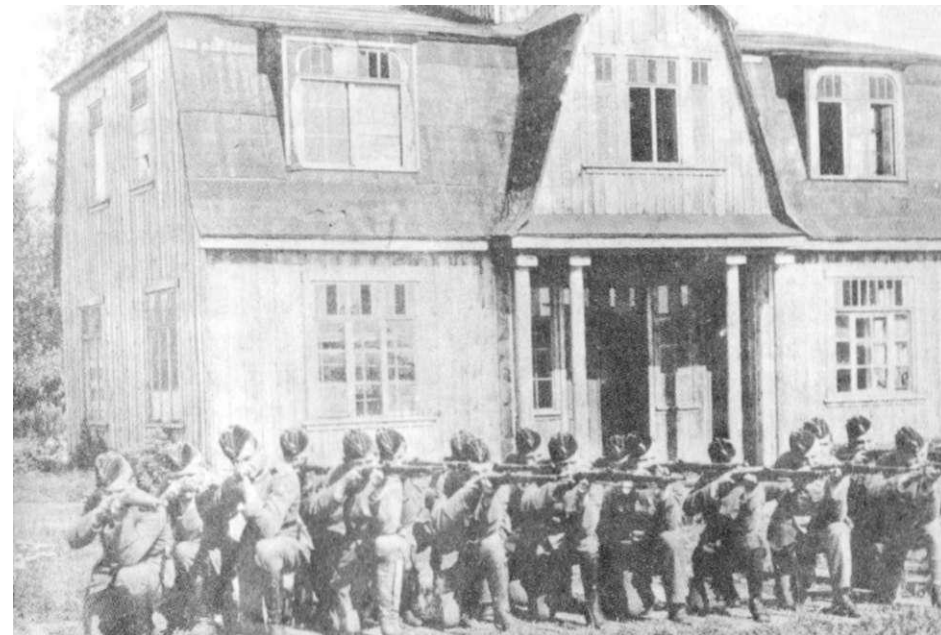

Karo aviacijos mokyklos kariūnai V. Rauba ir S. Stanaitis 1919 m.

dienąžuvo pirmasis lietuvis lakūnas - mano mokslo draugas Vytautas Rauba.

Taigi likus be instruktorių tais metais savarankiškai skristi man taip ir nepavyko. Kaip jau minėjau, K.Fugalevičius iš aviacijos mokyklos pasitraukė. Viršininku buvo paskirtas jo kaimynas, carinės Rusijos generolas Okulič-Kazarinas, tarnavęs Kauno tvirtovės įguloje. Mes jį pažinojome, mat gyvendamas kaimynystėje generolas mėgo apsilankyti mūsų pobūviuose. Jis buvo pagyvenęs žmogus, su aviacija neturėjęs nieko bendra. Netrukus generolas susirgo ir mirė. Palaidojome jį su visomis kariškiui prideramomis išskilmėmis. Beje, vėliau man teko bendrauti su generolo sūnumis Anatolijum ir Borisu. Jie Kaune baigė karo mokyklą, vienas vadovavo haubicų baterijai, kitas - divizionui, (domi Boriso gyvenimo istorija. Vieno lošimo kortomis metu jis nušovė tautininkų vadovą advokatą Noreiką, buvo teistas, kelerius metus praleido kalėjime. Išėjusio į laisvę jo niekas nenorėjo priimti į darbą. Aš tuo metu jau buvau atsargoje ir rekomendavau Borisą Okulič-Kazariną vienai anglų elektrotechnikos firmai atstovu. Biznis jam neblogai sekėsi. Kai 1959 m. grįžau iš tremties, niekaip negalėjau susirasti darbo. Tada Borisas mane įdarbino dispečeriu. Taip už gerą atsilygino geru.

Po generolo Okulič-Kazarino mūsų mokyklai dar vadovavo Jurgis Elisonas bei karininkai Adamkavičius ir Laurynaitis. Mokykla iš Fugalevičiaus namų buvo perkelta į barakus prie cepelino angaro, o vėliau į Linksmadvarį. Mokslus baigėme gruodžio pradžioje ir išvykome į pėstininkų karo mokyklą rikiuotės stažuotei. Mat mūsų aviacijos mokykloje tesusidarė būrys, todėl turėjome papildomai pasitreniruoti stambesnėse dalyse. 1919 m. gruodžio 16 dieną Prezidento aktu išleista pirmoji ir, beje, paskutinė Karo aviacijos mokyklos laida (vėliau mūsų eiles papildydavo kitų dalių karininkai, skraidyti išmokdavę mokomojoje eskadrilėje). Šioje laidoje buvo 34 žmonės. Tai lakūnai Antanas Babilius,

Genrichas Bezumavičius, Jurgis Dobkevičius, Antanas Gustaitis, Vytautas Jablonskis, Juozas Kumpis, Vladas Lisauskas, Leonardas Peseckas, Vytautas Rauba, Severinas Sabas, Bronius Sidaravičius, Leonas Sliužinskas, Simas Stanaitis, Antanas Stašaitis, Vsevolodas Šenbergas, Vincas Švitris, Stasys Tumas, Mikas Vaicekuskas, Jonas Zauka ir žvalgai - Kazys Brazdžionis, Povilas Brazdžiūnas, Vilius Elisonas, Viktoras Firontas, Kazys Graužinis, Kostas Kanauka, Juozas Pranckevičius, Vincas Ruseckas, Tomas Sereika, Juozas Šabanavičius, Tadas Šakmanas, Julius Šalkauskas, Romas Šidlauskas, Aleksas Vasnevskis, Leonas Virbickas. Be abejo tas skirstymas buvo gana sąlyginis. Juk toli gražu nevisi lakūnai jau skraidė savarankiškai. Baigę mokyklą, gavome dvi savaites atostogų ir išvažiavome pailsėti pas mamas.

Kai kurie mano mokslo draugai nuo aviacijos greitai nutolo. Aš iai atidaviau vienuolika gyvenimo metų, išskraidžiau apie 400 valandų. Teko matyti ir savo draugų žūtį. Teko juos laidoti. Prie jų kapų, paženklintų kryžiais iš propelerių, Kauno miesto kapinėse dar apsilankiau, grįžęs iš tremties. Dabar jie išblaškyti po įvairias kapines. Kitų mano bendražygių kapai išsimėtė po visą pasaulį, kai kurių nebeliko nė ženklo...

Atskirai papasakosiu apie tris tarnybos draugus, kurių labai skirtingas likimas, bet visi jie paliko ryškų pėdsaką Lietuvos istorijoje.

Maždaug 1919 m. kovo viduryje aviacijos mokykloje pasirodė kresnas, plačių pečių vidutinio ūgio vyrukas, apsilkęs ilga, beveik iki žemės, miline (tokias milines dėvėdavo caro armijos kavaleristai ir artileristai). Tai buvo Antanas Gustaitis. Vėliau sužinojau, kad prieš grįždamas į Lietuvą jis mokėsi Petrogrado Konstantino artilerijos karo mokykloje. Iškart supratome, su kuo turime reikalą - juk į šią mokyklą priimdavo tik išlaikiusius "medalių konkursą". Netrukus Antanas tapo mūsų būrio vadu. Baigę mokyklą, toliau

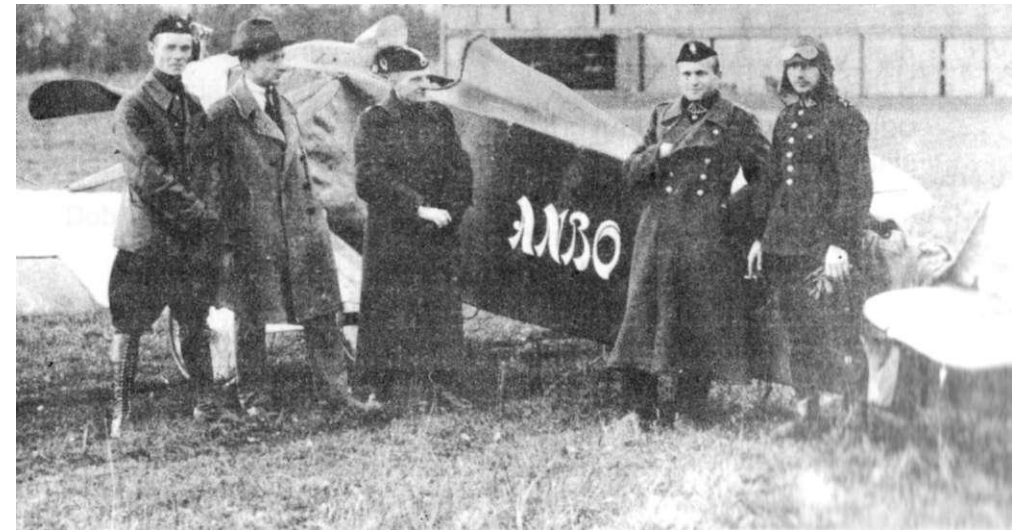
mokėmės skraidyti eskadrilėje. Antanui šis mokslas iš pradžių sekėsi sunkiai. Mes juokdavomės: "Čia, Untan, tau ne algebra ar trigonometrija. Čia reikia jausti, kaip "knipelį laikyti". Vėliau Antanas pajuto skraidymo malonumą ir tapo puikiu lakūnu. Laisvalaikiu jis gražiai grodavo mandolina, o mes su dideliu malonumu mėgdavome klausytis jo muzikavimų. Didžiausia Antano aistra buvo šachmatai. Šiame žaidime iš mūsų jam niekas neprilygo. Neveltui dar 1922 m. A. Gustaitis tapo pirmuoju Kauno (tuo pačiu ir Lietuvos) šachmatų čempionu.

Netrukus Antanas susidomėjo lėktuvų konstravimu. 1925 metais sėkmingai išbandęs savo pirmąjį "Anbo", jis išvyko studijuoti į Paryžių. Prisimenu tokį epizodą. Dar 1919 metais už Amerikos lietuvių paaukotus pinigus Anglijoje mūsų aviacijai nupirkti du Martinsyde F 4 lėktuvai (pavadinti "Amerikietis" ir "Amerikietė"). Tai buvo galingi naikintuvai, turėjo 300-AG variklius. Vieną atostogų metu Antanas nutarė paskraidyti šiuo lėktuvu. 2000 metrų aukštyje padarė pagrindines aukštojo pilotažo figūras ir pradėjo kilpą. Mes stebėjome Antano pilotažą iš Linksmadvario. Iš kilpos lėktuvas perėjo į "pike". Bet kodėl lakūnas nelygina mašinos?! Lėktuvas dingio už cepelino angaro. Rodėsi - viskas. Mums užėmė kvapą. Ir staiga lėktuvas išnirio prie pat žemės iš už angaro. Kai Antanas privažiavo prie angarų ir išlipo iš lėktuvo, buvo išbalęs, bet ramus. Mums jis papasakojo, kad niekaip negalėjo išvesti lėktuvo iš "pike". Mat yra tokių konstrukcijų, kad norint išlyginti lėktuvą, reikia vairalazdę iš pradžių stumtelėti nuo savęs, o paskui traukti. Gerai, kad Antanas tai paskutinę sekundę prisiminė.

Vėliau A. Gustaitis tapo žinomu konstruktoriumi, Karo aviacijos viršininku, jam suteiktas brigados generolo laipsnis. Prisimenu, 1938 metais nuvykau į aerodromą. Antanas aprodė išrikiuotas "Anbo" lėktuvų eskadriles. Mačiau, kad jis džiaugiasi savo kūriniais. Tarp kitko paklausiau: "Antanai, ar

Nepriklausomybės kovų dalyvis vokiečių konstrukcijos lėktuvas LVG C VI. Turėjo 200 AG galios variklį, pasiekdavo 170 km/h greitį.

Iš kairės: J. Mikėnas, J. Dobkevičius, V. Šenbergas, A. Gustaitis E. Kraucevičius prie pirmojo A. Gustaičio konstrukcijos lėktuvo 1925 m.

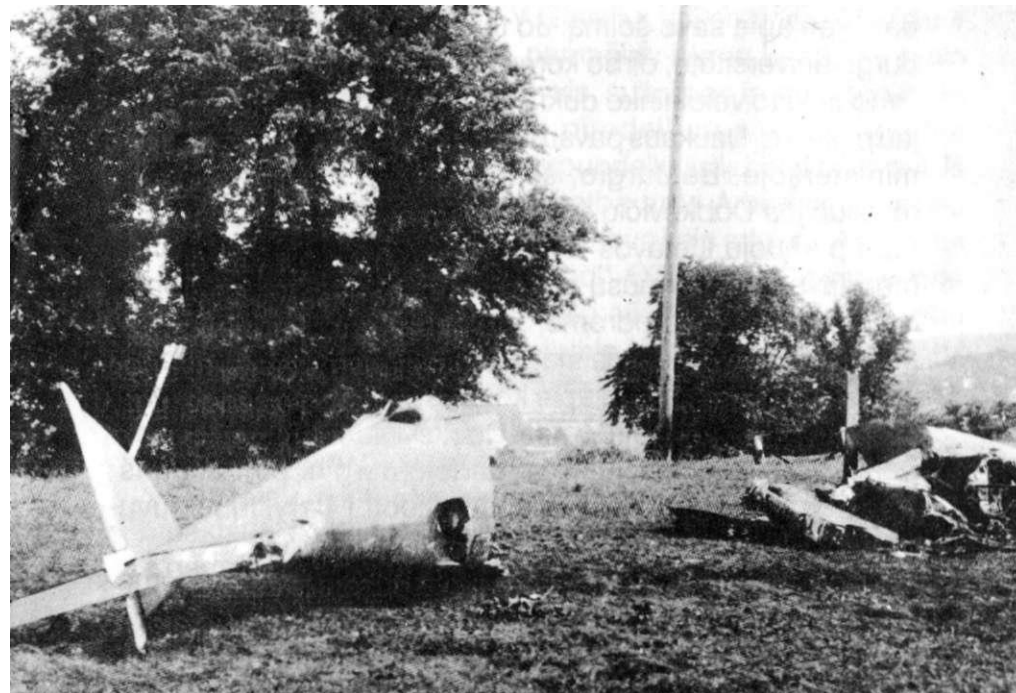
dar žaidi šachmatais ?". "Aš konstruktorius, ir šiam darbui skiriu visą savo laiką. Deja, šachmatams laiko nebelieka", - atsakė jis.

Grįžęs iš tremties ilgai nežinojau A.Gustaičio likimo. Dabar paaiškėjo, kad jį sušaudė 1941 spalio 16 dieną Maskvoje. Jo kapo matyt aplankyti jau nepavyks...

1926 metais dirbau Karo technikos tiekimo skyriuje Šančiuose, o gyvenau Vilijampolėje. Pėsčias ateidavau iki Vytauto bažnyčios, o iš ten siauruoju geležinkeliu, kauniečių vadinamu "kukuška", važiuodavau į Šančius. Birželio 8osios ankstyvą rytą atskubėjęs į traukinuko stotelę, virš miesto pamačiau Jurgio Dobkevičiaus lėktuvą Dobi-III. Žinojau, kad baigęs mokslus Paryžiuje, Jurgis ruošėsi išvykti į Prahą darbui "Škodos" firmoje, bet prieš tai norėjo baigti savo lėktuvą. Šią mašiną vokiečių spaudoje vadino "akla karve". Mat savotiškos formos lėktuvėlio didžiausia yda buvo blogas matomumas. Trukdė lakūnui ir iš viršaus besileidžianti vairalazdė.

Norėdamas susitikti su Jurgiu, per Aleksoto tiltą nuskubėjau aerodromo link. Kopdamas į kalną mačiau du bandymus nusileisti, tačiau abu baigėsi nesėkmingai - aerodinamiškų formų lėktuvui Kauno aerodromas pasirodė per siauras. Kai užlipau į viršų, Jurgis leidosi trečią kartą. Priartėjo per Senamiestį, iš toli, Nemuną perskrido maždaug 25 metrų aukštyje. Deja, paskutiniu momentu nepastebėjo vienišo ažuolo šlaito viršūnėje. Kliudęs jį dešiniu sparnu lėktuvas persivertė kūliais ir lūžo pusiau. Žvilgterėjęs kairėn, ant forto pylimo pamačiau Jurgio motiną. Ji mėgdavo stebėti sūnaus skraidymus, matė ir šį paskutinįjį. Tą pačią dieną Karo ligoninėje Jurgis, taip ir neatgavęs sąmonės, mirė.

1919 metais, kai Aviacijos mokyklą iš Fugalevičiaus namų perkėlė prie cepelino angaro, mus su Jurgiu apgyvendino viename kambaryje. Laisvalaikiu mokiau jį lietuvių kalbos. Tai jam nesunkiai sekėsi, mat augdamas aristokratų šeimoje jau mokėjo anglų ir prancūzų kalbas - taigi

1926 m. birželio 8 dieną įvykusi lėktuvo Dobi-III katastrofa Linksma-dvario šlaito viršuje. Joje mirtinai susižeidė konstruktorius Jurgis Dobkevičius.

padėjo įgyta mokymosi praktika. Mėgdavo Jurgis pasipasakoti apie savo šeimą. Jo tėvas, studijuodamas Peterburgo universitete, dirbo korepetitoriumi. Taip susipažino ir vedė aukšto valdininko dukrą - savo mokinę. Uošvis žentą, jau pakeitusį Daukaus pavardę į Dobkevičių, įdarbino finansų ministerijoje. Be Jurgio, šeimoje augo dvi seserys. Po revoliucijos Dobkevičių šeima grįžo į Lietuvą. Jurgio tėvas tapo pirmuoju Lietuvos finansų viceministru. Tuo metu jis mėgdavo lankytis mūsų pobūviuose. Kol mes saugojome lėktuvus Utenos aerodrome, Jurgis kartu su kitais pirmosios grupės mokiniais - lakūnais jau išmoko savarankiškai skraidyti. Jis jau turėjo supratimą apie konstravimą - buvo studijavęs technikos mokslus Petrograde. Dobkevičių šeimą labai gerbė generolas Kraucevičius. Tai padėjo Jurgiui pirmajam iš Lietuvos su stipendija išvykti studijuoti į Paryžių lėktuvų konstravimo.

Mudu su Jurgiu Dobkevičium tiesiog fanatiškai mėgome skraidyti. Prisimenu tokį epizodą iš savo karo lakūno karjeros pradžios. Tada buvome jauni, mėgome ir pamiegoti, tad į skraidymus pasitaikydavo ir pavėluoti. Atbėgau kartą į aerodromą siaučiant pūgai, o visi jau susirinkę į angarą. Vasnevskis, mėgdavęs mane pašiepti, klausia: "Gal ir šiandien skraidysi?" Labai užpykęs liepiau mechanikams išvesti Albatros C III. O pūga tokia, kad nieko nematyti. Pakilęs galvoju: "Koks aš durnas, kaip dabar nutūpsiu?" Tuo metu į aerodromą atbėgo Jurgis ir sužinojęs, kad aš skraidau, taip pat pakilo. Laimė, nusileidome sėkmingai, mat prie žemės oras būna ramesnis.

Savo lėktuvų Jurgis niekam, išskyrus J. Mikėną, nepatikėdavo. Ir Dobi-III lemtingajam skridimui išvedė pats...

1922 metais grįžau iš Berlyno ortopedijos instituto. Mane apgyvendino Aukštojoje Fredoje, viename iš aviacijos ramovės kambarių. Kai vakare susirinko kambario gyventojai, sužinojau, kad gyvensiu su karininkais, komandiruotais iš

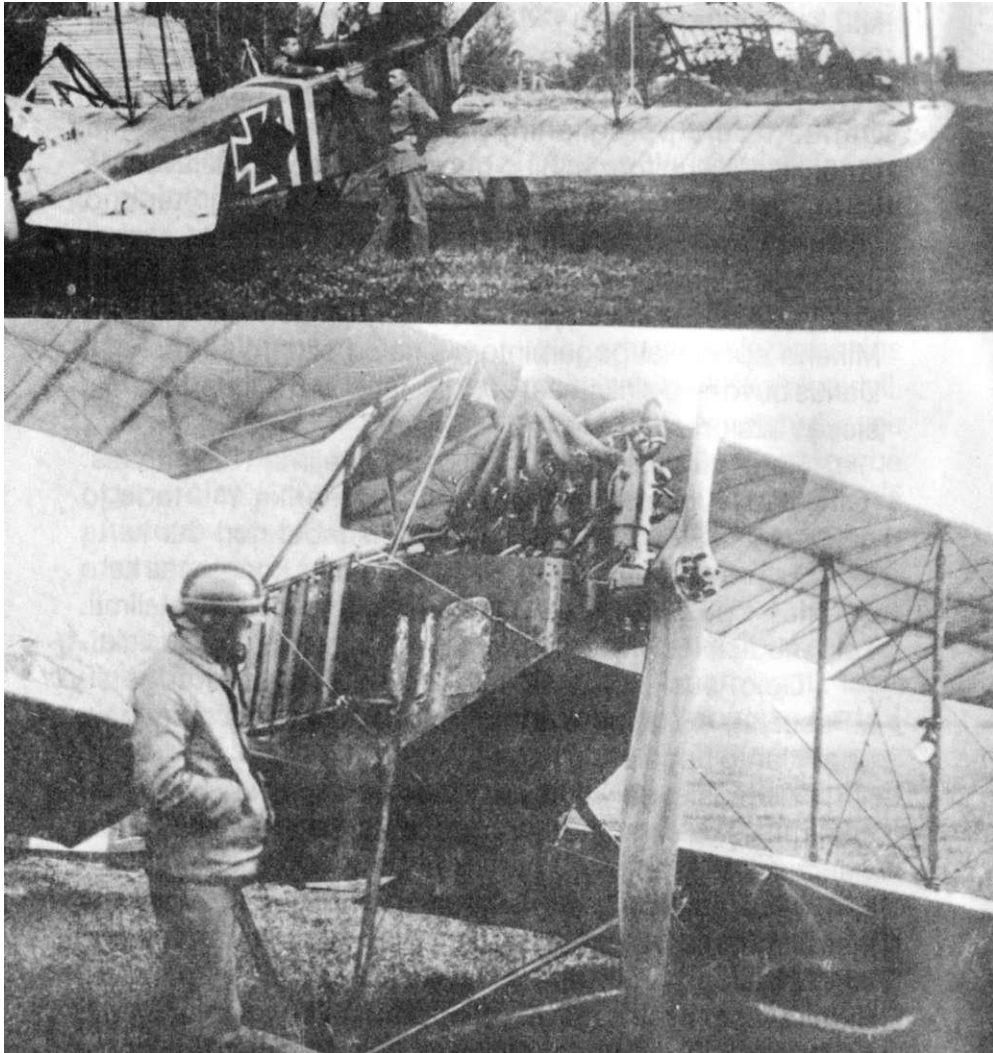
kitų kariuomenės dalių - V. Gaveliu, V. Čemarka, Petkūnu ir S. Darium. Tada Steponą pamačiau pirmą kartą. Jis buvo Pirmojo pasaulinio karo dalyvis, sužeistas fronte. Iš to meto Darius turėjo porcelianinį puodelį su savo fotografija amerikietiška uniforma. Šiuo puodeliu jis labai didžiavosi. Iš viso, vos tik užvesdavome kalbą apie Ameriką, Stepono veidukas pralinksmėdavo, šviesdavo kaip saulutė. Aš tuomet jį pašiepdavau: "Oh tu, janki dudl". O Steponas linksmiai kvatodavosi. Išliko atmintyje mūsų slidinėjimas Fredoje Jono Mikėno specialiai pagamintomis kalnų slidėmis. Apskritai Darius buvo ne tik linksmas, bet ir iniciatyvus žmogus, atkakliai siekęs užsibrėžto tikslo.

Pamenu paskutinįjį mūsų pasikalbėjimą 1927 metais. "Girdėjau, ruošiesi vykti atostogų į Ameriką?" - tada jo paklausiau. Stepas paaiškino, kad jis labai nori dar kartą pamatyti savo seną motiną. Be to, Amerikos kongresas karo dalyviams paskyrė pinigų pašalpą, kurią jis ruošiasi atsiimti. Taip mudu ir išsiskyrėme, tikėdamiesi po metų vėl susitikti.

Deja, susitikome tik 1933-aisiais, kai aš drauge su L. Pesecku, A. Stašaičiu ir kitais stovėjau garbės sargyboje prie Atlanto nugalėtojų karstų.

Tikriausiai nei vienas lakūnas neužmirš savo pirmojo savarankiško skridimo. Mano pirmasis skridimas įsiminė visiems, kas jį matė.

Minėjau, kad mūsų kariuomenę apleidus vokiečiams instruktoriams, aš, atlikęs aštuoniolika mokomųjų skridimų iki mokyklos baigimo, savarankiškai taip ir neišskridau. Skraidymo mokslus tęsiau vėliau, kai į mūsų aviaciją atvyki iš Ragainės kilęs lakūnas Otto Rahn'as. Tai buvo 10?0mntij vasarą. Vėl skraidžiau su instruktoriumi mokomuoju Albatros.

Vienas pirmųjų Lietuvos aviacijos lėktuvų, mokomasis Alb B II, 1919m. birželio mėn. pirktas iš Kaune dislokuoto vokiečių dalinio Flieger Abt. 425. Turėjo 120 AG galios variklį, pasiekdavo maksimalų 110 km/h greitį.

mūsų grupė: Šalkauskas, Tumas, Bezumavičius, Kraucevičius. Tuo metu prie manęs pripuolė Jakštys, ant popieriaus lapo nupiešė laikrodžio ciferblatą ir dvi rodykles - vieną, rodančią mano išskridimo laiką, kitą - penkiomis minutėmis vėliau. "Štai tavo kritimo laikas, iš šio skridimo tu negrįši". Visi aplinkui pradėjo juoktis, šypsauti ir aš - juk laukiau savo pirmojo skridimo! O Jakštys nerimsta, reikalauja pasirašyti ant jo piešinio, kad sutinku. O manęs jau laukia paruoštas lėktuvas. Pasirašau ir sėdu į mašiną. Užvedu motorą. Jaudinuosi, bet ir jaučiu didelį malonumą, juk aš skrendu savarankiškai! Neveltui vargta, dabar jau nereikės klausyti piktų instruktoriaus pamokymų - aš jau lakūnas! Ir čia prisimenu nuolat instruktoriaus kartotus žodžius: "Niekad nepamiršk sekti greičio rodyklės, jei ten bus mažiau 120 km/h - krisi kaip akmuo žemėn". Aš žvilgtelėjau šonan, kur prie spyrio pritvirtinta rodyklė. Ir, o siaube, matau, kad ji rodo nulį. O mano lėktuvas veržiasi aukštyn. Aš spaudžiu vairalazdę, neleidžiu mašinai kilti - juk neturiu greičio. Taip perskridau pažemę pusę aerodromo. Žvilgtelėjau į rodyklę, o ten vis dar nulis. Vėl spaudžiu vairalazdę, lėktuvas užkliudo važiuokle grumstą ir šoktelėjo aukštyn. Nuolat dirščioju į rodyklę, tačiau ta, kaip užkeikta, sustojusi ties nuliu. Lėktuvas veržiasi aukštyn, tačiau aš iš visų jėgų jį laikau prie žemės. Pašėlusiai artėja geležinkelis, toliau - Suvalkiečių plento medžių eilė. Priartėjus pati ranka automatiškai trukteli vairalazdę ir peršoku geležinkelį. Rodyklė vis rodo nulį. O medžiai jau visai čia pat. Suprantu, kad pakankamo greičio neturiu, turiu skrieti pažemę, bet medžiai juk manęs nepraleis! Paskutiniu akimirksniu trukteliu vairalazdę ir porūliu 1 km medžių viršūnes. Dabargrečio tikrai neturiu, lokti iv; i. i. il >Inli ore. Bet "Albatrosas" - patikima mašina, krenkštelėjai jli trukteli į priekį ir tik tada pajuntu tikr. 'ijj sklidinu»inulon.... **U** i rodyklę jau nebežiūriu, kt'i ji k»lu, "-ui.n m Inlp l)«boi тип aišku, kad printais.i;: .!..iHjodės K1111 j i *. ii linlinMi uit n nu

pasitikėti vien prietaisais ir neklausyti jutimų. Apsuku ratą apie aerodromą ir tvarkingai nusileidžiu. Per šį, pirmąjį savarankišką skridimą išmokau daugiau nei per visus atliktus su instruktoriumi. Tuo metu prie lėktuvo pribėgo Jakštys ir rodo, kad aš prieš skridimą pats pasirašiau sau nuosprendį. Pasiunčiu jį velniop - ne juokai tuo metu rūpėjo.

Paaiškėjo ir gedimo priežastis. Rodyklę tuo metu turėjome tik vieną. Todėl sėdantį kitą lėktuvą, tekdavo perkelti ir ją. Man besiruošiant skridimui, rodyklę tvirtinęs E.Kraucevičius taip smarkai priveržė ją prie spyrio, kad užkliuvo sparneliai. Tyčia, ar ne taip padarė - nežinau ir dabar. Tokių atsitikimų mano tarnybos metu pasitaikydavo. Na, o pirmąjį skridimą paminėjome instruktoriaus bute prie Karo ligoninės. Buvo vasara (rodos, rugpjūtis), karšta, o mes jauni, tinkamai pašventę - atsimenu, basi grįžome per visą miestą namo.

Kaip minėjau, mokyklą baigėme 1919 gruodžio 16 dieną. Mums buvo suteikti "inžinierius leitenantas" laipsniai. Porą savaitę patostogavę, 1920 metų pirmomis dienomis atvykome į tarnybos vietas. Prisistačiau į Aviacijos štabą. Štabas buvo įsikūręs Kęstučio gatvėje, kampiniame prie Spaustuvininkų gatvės name einant Vytauto prospekto link. Štabo viršininku tuo metu buvo majoras Velbutas. Pažiūrėjo jis į mane ir sako: "Žinai, Simuk, paskirsime tave adjutantu". Nelabai aš žinojau, kokios tai pareigos - skiria, na ir tegu. Paaiškėjo, kad turėsiu vadovauti štabo rikiuotės skyriui. Jame tuo metu dirbo vyresnysis raštininkas Stasys Razma, jaunesnysis raštininkas Jonas Mikėnas ir mašininkė Leokadija Narkevičiūtė. Tapau jų viršininku. Kad netrukdyčiau darbui štabe, skraidydavau anksti rytais. Leokadija vis neduodavo ramybės, prašydavo, kad paskraidinčiau ir ją. Vieną rytą taip ir padariau. Apsukome su ja pora ratų, o Jonas sekė mus nuo žemės. Nusileidęs pakviečiau į lėktuvą ir jį. Tai buvo jo oro krikštas. Vėliau Jonas Mikėnas tapo gabiu mechaniku,

puikiu lakūnu, o pagaliau ir garsiu dailininku. Savo siela nuo jaunystės jis buvo menininkas. Atitrūkęs nuo darbo tai piešdavo, tai ką nors meistraudavo. Iš sulaužytų propelerių gamindavo įvairius suvenyrus. Ir man po avarijos išdrožė gražią lazda. 1988 metais palydėjau Joną Mikėną į amžinojo poilsio vietą Petrašiūnuose.

Dirbant štabe, teko pažinti pirmuosius mūsų aviacijos vadus. Pirmuoju vadu buvo paskirtas karininkas Petras Petronis. Jis buvo tarnavęs Rusijos Juodosios jūros laivyne, povandeninio laivo inžinieriumi. Žmogus labai kultūringas, malonus. Jam būnant aviacijos vadu, įvyko Panevėžio ir Daugpilio kautynės. 1919 metų rudenį Petronis buvo apkaltintas machinacijomis benzinu, piktnaudžiavimu valdišku turtu (pasirodo, jis keletą kartų skrido lėktuvu į savo Ruošos dvarą kažkur prie Labanoro) ir iš kariuomenės paleistas. Bylos metu liudytojais kvietė mane ir kitus aviacijos mokyklos mokinius, dalyvavusius kovose su bolševikais.

Netrukus aviacijos vadu paskirtas anglų majoras Carr. Savo padėjėju jis pasirinko kapitoną Macfie. Abu jie atvyko iš Murmansko, iš Šiaurės fronto. Carr buvo puikus lakūnas, mokėjo taip nutupdyti lėktuvą, kad jis žemę pasiekdavo skersas ir visai neriedėdavo. Tuo metu aš jau dirbau štabe. Bendrauti su vadu buvo gana keblu mat jis kalbėjo tik angliškai, o aš tos kalbos nemokėjau. Tekdavo tik paduoti raštus ir pirštu parodyti kur pasirašyti, o vadas tai klusniai vykdė. Netrukus majoras Carr atleistas iš mūsų kariuomenės. Išvažiuodamas sakėsi, vyksias į Australiją, kur turįs ūkį ir 36000 avių. Vėliau sužinojau, kad apie 1926 metus majoras Carr vienviečiu lėktuvu bandė nuskristi iš Anglijos į Australiją, bet pakeliui žuvo.

Tuo metu aviacijos inspektoriumi dirbo buvęs Švedijos jūrų aviacijos vadas majoras Otto Dahlbekas. Su juo dirbti buvo lengviau bendravome vokiškai. 1920 m. vasario mėnesį aviacijos vadu paskirtas inž. kapitonas Vincas Gavelis. Tai

buvo jaunas, sumanus vadovas. Jam vadovaujant buvo įkurtas Aviacijos parkas.

1920 vasario 21 dieną Panemunės kareivinėse bolševikų sukurstyti sukilo kareiviai. Visą tą dieną budėjau štabe. Vakare atėjo V.Gavelis. Netrukus atbėgo uždusęs Zauka ir papasakojo, kad sukilėliai užėmė Linksmadvarį, o karininkus suėmė ir uždarė valgykloje. Gavelis liepė man išsiaiškinti, kas ten vyksta. Norėjau su savimi pasiimti didelį mauzerį su mediniu kaburu, bet vadas liepė eiti be ginklo. Be, tai be. Einu, oras gražus, užsisvajojau, net užmiršau, kur einu. Priėjęs Aleksoto tiltą, susimąščiau. Jei Linksmadvaris užimtas, turėtų būti išstatytos sargybos: viena gale tilto, antra prie šlaito ir trečia viršuje. Prieinu tiltą sargybos nėra, prie laiptų irgi. Tyliai užlipau į viršų. Girdžiu šaukia: "Stok!", matau dviejų kareivių siluetus. Prieš tai dieną mes su Gaveliu buvome Fredoje ir matėme, kaip keitėsi sargyba. Matau, kad čia tie patys kareiviai. Klausiu, ką jie čia daro. Paaiškino, kad stovi sargyboje. "Kaip galit stovėti, jei tik ką grįžote iš sargybos?" klausiu piktai. "Mus paskyrė" atsako, bet balse jaučiu išgąstį. "Kas paskyrė?" "Sargybos viršininkas". Tada aš žiūriu tiesiai į akis ir sakau: "Vyručiai, gaila man jūsų ir jūsų motinų. Jūs apsupti. Bėkit, kol galit". Jie bandė mane čiupti, bet aš tam pasiruošęs, staigiai virtau nuo šlaito į tamsą. Jie šaudė, bet nepataikė. Grįžęs į štabą, viską papasakojau V.Gaveliui. Tuo metu suskambėjo telefonas. Skambino karininkai iš Linksmadvario ir pranešė, kad sargybų nebėra. Vadinas, mano gąsdinimas paveikė.

Sekmadienį praleidome Linksmadvaryje. Matėme, kaip iš Panemunės kuopa kareivių atžygiavo į cepelino angarą. Mes tuo metu buvome fotolaboratorijos bokštelyje. A.Stašaitis čiupo kulkosvaidį ir norėjo šaudyti į sukilėlius, tačiau B.Sidaravičius griebė jį užsprando iršaudyti neleido. Teisingai pasielgė Bronius taip išvengė beprasmių aukų. Tą dieną sukilėliai užėmė cepelino angarą ir Linksmadvarį, o mes,

karininkai, susibūrėme štabe Kęstučio gatvėje.

Jau kitą dieną sukilimą numalšinome. Per Aleksoto tiltą šarvuočiu atvažiavo Pranas Stelmokas, Rygoje baigęs tankistų kursus. Sukilėliai, įsitvirtinę štabo viršūnėje, nešaudė. Tuo metu į priekį išėjo amerikiečių misijos leitenantas Samuelis Harris (Pirmojo pasaulinio karo lakūnas), iškėlęs baltą nosinaitę, mat tikėjosi, kad sukilėliai priims jį, kaip parlamentarą. Nuaidėjo šūvis ir amerikietis krito negyvas (vėliau jį iškilmingai palaidojome Aleksoto kapinėse). Prasidėjo susišaudymas. Pamenu, mes tuo metu vaikščiojom su V.Elisonu Prieplaukoje, Senamiestyje. Retkarčiais Vilius nusiima šautuvą, pykšteli į priešingoje Nemuno pusėje stūksantį skardį ir vėl vaikšto. Netrukus sukilėliai išsibėgiojo. Bėga kareiviukai nuo šlaito, o apačioje kapitonas Gavelis čiumpa kiekvieną už krūtinės ir skelia antausį. Taip sukilimas ir baigėsi. Aktyvesni jo dalyviai buvo suimti, tardomi. Teko tardytojo darbo ir man paragauti.

Buvo 1920 metų birželio vidurys. Tą sekmadienio rytą telefonu diktavau generalinio štabo operatyviniam skyriui vakare iš fronto grįžusių lakūnų pranešimus. Štabe buvau vienas. Tuo metu atsidarė durys ir įėjo kažkoks žmogus. Dirstelėjęs ir pastebėjęs pašalinį, mostelėjau ranka, kad šis išeitų. Baigęs diktuoti, susimąščiau. Iš savo draugų lakūnų girdėjau, kad mūsų aviacijai savo paslaugas pasiūlė kažkoks lietuvis generolas. O gal čia jis ir buvo? Išėjęs iš štabo, nepažįstamąjį radau besėdintį ant suoliuko. Man priėjus, jis tylėdamas ištiesė ranką: "Karininkas Juozas Kraucevičius komandiruojamas aviacijos viršininko žinion". Pasisveikinau: "Sveikas, generole". Lietuviškai jis kalbėjo pakenčiamai. Nuvedžiau generolą į angarus, aprodžiau mūsų kovos lėktuvus. Jis, senas lakūnas gerai pažinojo vokiškų lėktuvų tipus. Parodė man savo caro kariuomenės karininko liudijimą. Žiūriu pilnas pulkininkas, o ant antpečių juodi lakūniški ereiliai (pas žvalgus būdavo auksiniai). Prieš revoliuciją Rusijos

Patyrusio I-mojo pasaulinio karo lakūno gen. J.Kraucevičiaus sutiktuves Lietuvos aviacijoje. Pirmoje eilėje iš kairės: J.Dobkevičius, J.Sabanavičius, A.Gustaitis, S.Stanaitis, J.Kraucevičius, V.Gavelis'

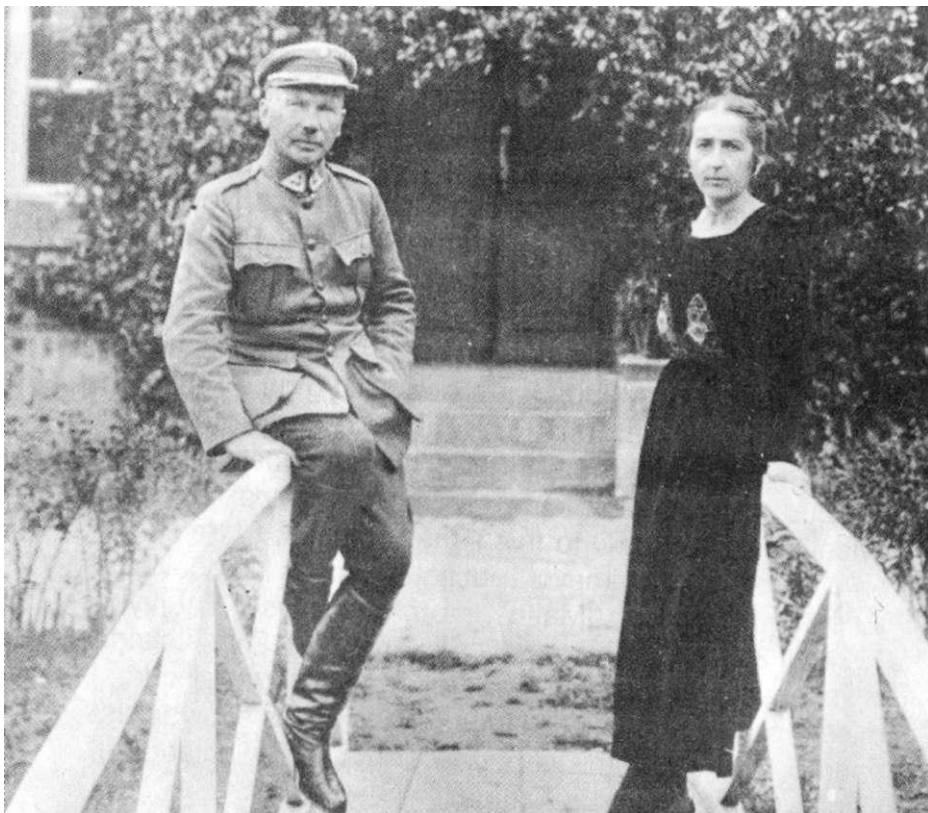
... V. Šalkauskas, A.Štašaitis. Antroje eilėje: J.Kumpis, S.Tumas, V.Švitrys, V.Jablonskis, L.Sliužinskas. 1920 m. biržė no mfin

Šiaurės vakarų fronto aviacijos inspektoriumi buvo caro brolis (didysis kunigaikštis). Po Vasario revoliucijos jovieton paskyrė pulk. J.Kraucevičių. Vrangelio kariuomenėje jis buvo pakeltas į generolus ir paskirtas aviacijos viršininku. Žiūrėdamas į liudijime įrašytus gimimo metus, tariau: "Jūs už mane vyresnis tik dvidešimčia metų". Jis šyptelėjo: "Taip, aš jau senelis". Tuo metu jam buvo keturiasdešimt dveji.

I Lietuvą Kraucevičius pateko iš Jugoslavijos, Novy Sad, kur buvo prisiglaudę Vranglio armijos likučiai. Pas mus jis buvo paskirtas į cepelino angare įsikūrusį aviacijos parką. Netrukus liepos viduryje generolas J.Kraucevičius Krašto apsaugos ministro įsakymu skiriamas aviacijos viršininku. Jis pasikvietė savo buvusių bendražygius - Pavlovą, Kaputauską, Senatorskį. Kartu atvyko generolo brolis pulkininkas Jonas Kraucevičius, tapęs šarvuočių rinktinės vadu. Jų pusbrolis, mokytojavęs Kauno rusų gimnazijoje, tapo aviacijos išdininku. O jo trys sūnūs Borisas, Eugenijus ir Anatolijus taip pat tarnavo aviacijoje. Borisas Kraucevičius su žvalgu leitenantu Maila žuvo mano akyse. Tai įvyko 1924.VII.31.Grįžojieišužduotieslėktuvu HalbCV .Atskrido iš vakarų, bet nusileisti nepavyko. Tada darė ratą į kairę, į miesto pusę. Apsukę vėl leidosi, bet lėktuvas nuslydo ant sparno, trenkėsi į žemę ir abu žuvo. Buvo pašarvoti angare, vieną lydėjo popas, kitą kunigas.

Į Lietuvą sugrįžo ir Vranglio armijos pulkininkas, lakūno V.Šenbergo brolis Mykolas. Iš Krymo su armijos likučiais jis pateko į SinopąTurkijoje, iš ten pasiekė Egiptą, vėliau bernavo Korsikoje pas ūkininką. Iš Lietuvos Mykolas su motina išvažiavo į Tarybų Rusiją, kur jo sesuo buvo ištėkėjusi už aukšto bolševikų pareigūno. Ten parašė keletą artilerijos traktatų.

Jau minėjau, aš likau J.Kraucevičiaus adjutantu. Aš jį labai gerbiau, o ir jis mane mylėjo. Tai buvo geras, patyręs lakūnas. Jau 1912 metais žurnale "Vestnik vozdušnovo flota"

Gen. J.Kraucevičius su žmona. Apie 1923 m.

mačiau jo straipsnį ir nuotrauką. Generolas pats išbandydavo cepelino angare surinktus lėktuvus. Porą kartų skrido į lenkų frontą. Jam vadovaujant aviacija gerokai sutvirtėjo, išaugo. Generolas mėgo drausmę. Tuo metu aerodromas buvo nedrenuotas, pavasarį jo viduryje atsirasdavo didelė bala. Nusileidę riedėdavome pieva, pataikydavome į balą ir lėktuvus virsdavo aukštiekninkas. Lūždavo propeleriai, važiuoklės. Vieną kartą neapsikentęs aviacijos viršininkas man ir P.Hiksai net pareiškė papeikimus mat, mes baloje aplaužėme, rodos, net penkis lėktuvus. O rytojaus dieną toje vietoje apvirto pats generolas...

Karui pasibaigus, mano draugai apleido aviaciją. Pr.Hiksa išvyko studijuoti komercijos mokslų į Prahą, Br.Sidaravičius medicinos į Vokietiją. Pasitraukė J.Šalkauskas, Jakštys. O apie gen. J.Kraucevičių susibūrė visi rusiškai kalbantys karininkai, laikantys save aristokratija. Tarp jų buvo Pavlovas, Senatorskis, V.Šenbergas, J.Dobkevičius, generolo giminaičiai. Mes pradžioje į tai visai nekreipėme dėmesio. Patys labiausiai gerbėme A.Gustaitį. Tai pastebėję "aristokratai" su generolo pagalba pradėjo visaip jį žlugdyti. Antano nervai neišlaikė, jis pradėjo išgėrinėti. Nutarėme draugą gelbėti. O tam reikėjo atsikratyti generolu J.Kraucevičiumi.

Aš tuo metu buvau drąsus, tiesiog nachalas. Paskyrė kartą mane į aviacijos parko komisiją lėktuvų nurašymui. Aš pridaužiau lėktuvų gyvą velnią, gerai juos atsimenu. Žiūriu akte surašyti visai kitų lėktuvų numeriai. Valstybės kontrolieriumi tuo metu buvo mano pažįstamas inž. Jonas Mašiotas. Nuėjau pas jį, žinodamas kaip jis nemėgsta rusų, ir papasakojau reikalą. Visiems (ir Valstybės kontrolės atstovui) pasirašius aktą aš priėjau ir parašiau pastabą: "Aktas neatitinka tikrovės. Vyr.ltn. S.Stanaitis". Kilo baisus triukšmas, bet akto nebeištaisys. Toks jis ir nukeliavo į Valstybės kontrolę. Netrukus automobiliu atvyko pats J.Mašiotas. Jis išsikvietė

Jaunavedžiai - vyr. ltn. Simas Stanaitis su žmona Valerija

J.Kraucevičių ir mane. Čia aš ir papasakojau, kokie lėktuvai sudaužyti ir, kad akte nurodyti ne tie numeriai. Didelis skandalas buvo! Generolas suprato, kad aš jam ne draugas. Vadinas, reikia manimi atsikratyti.

Aš visada mėgau skraidyti. Draugai mane gerbė ir mylėjo. Gerbė ir J.Kraucevičius, vadindavo "Otčajanyj". Irstai gaunu atestaciją: "Vyr. ltn. S.Stanaitis neatitinka užimamų pareigų". Pagalvojau, klaida, nekreipiau dėmesio. Ir kitais metais vėl gaunu tokią pačią atestaciją. Pagal įstatymus antrą kartą iš eilės gavus neigiamą atestaciją reikia paduoti pareiškimą ir apleisti tarnybą. Supratau, kad man keršijama, norima atsikratyti. L.Peseckas ir A.Stašaitis paaiškino, kad jie negalėjo manęs užtarti lėmė generolo kompanijos dauguma. Vadinas, teks apleisti kariuomenę. Bet gulėdamas naktį prisiminiau įstatymą, pagal kurį duoti tokią atestaciją galima tik tuomet, jei karininkas per metus gavo tris papeikimus ir kartą sėdėjo daboklėje. Mano tarnyboje nieko panašaus nebuvo. Nutariau rašyti raportą Krašto apsaugos ministrui. Šis paskyrė gen. Kubilių ištirti mano bylą. Tas apklausė tarnybos draugus ir atestaciją pakeitė. Tuo metu galiojo taisyklė, kad pakeitus atestaciją dalies vadas turi įteikti ją atestuojamam ir jo atsiprašyti.

Tuo metu mes su žmona gyvenome dviejų kambarių bute Vilijampolėje. Žiemos metu skraidydavome mažai. Man eskadrilės vadas V.Šenbergas pavedė padaryti Lenkijos geležinkelių linijų žemėlapių ir prie kiekvienos stoties pažymėti traukinių atvykimo ir išvykimo laiką. Dirbti leido namuose, kai būdavau reikalingas, iškviesdavo telefonu. Atėjus mano budėjimo laikui, nuvykau į aerodromą. Adjutantas Stasys Tumas pranešė, kad manęs visą rytą ieškojęs aviacijos viršininkas. Prisistačiau generolui. Šis mane užsipuolė, kodėl vėluoju į darbą. Aš jam ramiai išdėsciau mūsų su V.Šenbergu susitarimą. Generolas nusiramino ir įteikė man atestaciją, sakydamas: "Čia jums, pone vyr. leitenante, pakeista

Fokker D VII - geriausias I-mojo pasaulinio karo vokiškas naikintuvas. Lietuvos karo aviacijoje tarnavo iki 1940 m. Turėjo 160 AG variklį, pasiekdavo maksimalų 190 km/h greitį. Kelis tokio tipo lėktuvus pastatė Kauno aviacijos dirbtuvės.

atestacija. Labai atsiprašau, kad įvyko toks nemalonusas". Aš padėkojau ir norėjau eiti. Tada jis atsitiesė ir tarė: "Žinai, pone vyr. leitenante, tarnyba aviacijoje su manimi jums nebus maloni". O aš, kaip sakiau, buvau nachalas. "Aš ir nesiruošiu su jumis tarnauti, pone generole", atsakiau ir išėjau skirstyti sargybų. Supykęs generolas liepė adjutantui rašyti įsakymą skirti man tris paras daboklės. Tuo metu aš jau buvau išskirstęs sargybas ir areštuoti galėjau tik aš, bet ne mane. Pamatęs įsakymą, nusijuokiau. Supratau, kas prasideda generolas jau žino, kaip manimi atsikratyti. Daboklė jau paskirta, gausiu papeikimus, o tada jau ir neigiamą atestaciją galima rašyti. Gerai, kad kovoje prieš J.Kraucevičių turėjau sąjungininkų savo draugus lakūnus bei generalinio štabo viršininką gen. Ladygą, su kuriuo palaikydavau ryšį per gen. štabo Karo mokslo skyriuje dirbusį Petrą Jurgelavičių (Jurgėlą). Paskambinau Petrui telefonu ir išdėdėčiau reikalą. Netrukus apeidamas sargybas mačiau į aviacijos štabą bėgantį kurjerį. Kitos dienos rytą vėl mane išsikvietė gen. Kraucevičius ir įteikė gen. štabo įsakymą: "S.Stanaitis skiriamas aviacijos ekspertu prie Krašto apsaugos ministerijos, paliekant savo eskadrilėje karo lakūno vietoje". Žodžiu, daboklėje sėdėti neteko.

Taip 1926 metais pradėjau dirbti Karo technikos tiekimo skyriaus aviacijos ekspertu. Per šį skyrių vykdavo visi užpirkimai aviacijai. Greitai susiradau draugų, gražiai sugyvenome. Tuo metu buvo susektas vokiečiams šnipinėjęs pirkimų dalies viršininkas majoras Dikas. Nelaukdamas siūlymo, jis pabėgo į Braziliją, o mane paskyrė eiti pirkinių dalies viršininko pareigas. Netrukus dėl šių nemalonumų aš išėjau iš technikos tiekimo skyriaus viršininką pulkininką Steponavičių. Tada jau ir jo pareigas (netgi sudariau 1927 m. pirkinių planą), kol nebuvo atsiųstas majoras Joniūnas. Ir čia dirbdama;) neatsisakiau plano išguiti iš aviacijos gen. Kiščiūnų. "Su pačiu velniu susidėsiu, bet

Kraucevičiaus atsikratysiu". Tuo metu Lietuvą valdė kairioji koalicija. Mudu su Tadu Šakmanu nutarėme kreiptis į socialdemokratų frakcijos seimo lyderį Jeronimą Plečkaitį. Šis priėmė mus Seimo rūmuose (priešais Prezidentūrą), savo frakcijos kambaryje. Plečkaitis buvo artimas bolševikams, suinteresuotas nestabilumu kariuomenėje, o mums tuo metu buvo svarbiausia atsikratyti rusais. Taip, neatskleisdami savų tikslų, sudarėme sąjungą. Eidami namo, juokėmės su Tadu: "Štai ir susidėjome su velniu". Tai buvo gruodžio 17osios išvakarėse. Sukilimo organizatoriai sužinojo apie mūsų lankymąsi Seime. Kilo panika: "Kas, jeigu Stanaitis su Šakmanu išdavė perversmo datą?" Nutarė mus likviduoti. Gerai, kad Narakas ir Morkus už mudu garantavo: "Simas ir Tadas šito nepadarys!".

(1936 metais mane iškviatė į Saugumo departamentą ir pranešė, kad nutraukta mano byla. Pasirodo, iki šiol buvau sekamas, kaip buvęs "revoliucionierius". Dabar saugumo tardytojai, peržiūrėję agentūros surinktą medžiagą, mane pripažino "neveikliu socialdemokratu", t.y. nepavojingu valstybei.)

Valdant kairiesiems, Lietuvoje pakėlė galvas bolševikai, jau ginklavosi Radviliškio ginklų fabriko darbininkai. Perversmui pritarė dauguma karininkų. Jį organizuoti ėmėsi voldemarininkai. Tarp vadovų buvo lakūnas maj. Mačiuika, artilerijos kpt. Gineitis ir kt. Apie ruošimąsi aš žinojau, nors pačiame perversme nedalyvavau. Gruodžio 18osios rytą eidamas į darbą mačiau pulk. P.Plechavičiaus pasirašytus atsišaukimus. Vėliau, atsimenu, aviacijos karininkai tarėsi, ką rinkti prezidentu. Kažkas pasiūlė A.Smetoną. Nutarėme pasiųsti J.Namiką atsiklausti savo giminaičio kan. J.Tumo-Vaižganto nuomonės. Tas tik pasijuokė: "Koks iš Smetonos diktatorius? Tai tikras demokratas!" Tačiau Prezidentu vis tiek tapo Antanas Smetona.

O netrukus, 1927 metų vasario mėnesį į atsargą

Karo aviacijos viršininkas gen. ltn. Juozas Kraucevičius
(1879-1964)

paleistas ir generolas Kraucevičius. Aviacijoje visai pasikeitė atmosfera naujuoju viršininku paskyrus generalinio štabo pulk. leit. Stasį Pundzevičių. Naujasis Karo technikos tiekimo skyriaus viršininkas maj. Joniūnas siūlė paskirti mane Užsakymų dalies vedėju, suteikti majoro laipsnį atskiro bataliono vado teisėmis, tačiau aš užsispyriau grįžti į aviaciją. Buvau tuo ir materialiai suinteresuotas, mat karo lakūnai gaudavo 150 lt priedą prie algos. Metus neskraidžius šį priedą atimdavo. Generolas Kraucevičius tuo metu buvo užsienio firmų atstovu, bizniavo. Kalbėjo, kad 1925 metais perkant iš Čekoslovakijos naikintuvus "Šmolik", jis paėmęs nemažą kyšį. Po to generolas pasistatė didelį namą Donelaičio gatvėje. Su Kraucevičium iš aviacijos išėjo ir jo kompanija. Kai 1928 metais gulėjau po sužeidimo ligoninėje, generolas mane aplankydavo. Dar anksčiau aš atvirai papasakojau Eugenijui, kodėl mes turėjome atsikratyti jo dėde. Matyt jie mus suprato ir nebepyko. Susitikome su J.Kraucevičiumi ir grįžę iš lagerių. Pasipasakojome apie ten praleistus metus, iškęstus kankinimus. Paklausė manęs, kuras dirbu. Paaiškinau, kad dispečeriu. "O, tau gerai" su pavydu balse nutęsė generolas. Pats jis tuo metu sargavo vienoje iš Kauno įmonių.

Kaip jau minėjau, 1919 metais pirmieji mūsų lėktuvai, pilotuojami vokiečių lakūnų, aktyviai dalyvavo kovose su bolševikais. Tų metų lapkričio mėnesį mūsų kariuomenė sumušė Bermonto dalinius prie Radviliškio. Paimtas gausus karo grobis, tarp jų nemažai ir aviacinės technikos. Netrukus, tarpininkaujant Santarvininkų komisijos pirmininkui prancūzų generolui Niessel'ui, vokiečiai grąžino dalį karinės technikos, kurią buvo spėję išvežti iš Lietuvos. Taigi 1920 metais mūsų lėktuvų parkas labai išaugo. Sustiprėjusi aviacija, o jos pagrindą tuo metu sudarė su manimi baigę mokyklą jauni lakūnai, susirėmė su lenkais kaip lygūs su lygiais.

Tais metais gana dažnai tekdavo skristi į frontą Vilniaus kryptimi. Taip spalio 4 dieną gavom užduotį sunaikinti Varėnos

stotyje stovėjusį lenkų užgrobtą mūsų šarvuotą traukinį "Gediminas". Puolimui paruošiami penki lėktuvai, apginkluoti kulkosvaidžiais, bombomis ir granatomis. Eskadrilės vadas išaiškino užduotį ir mes pakilome. Buvo 10 valanda ryto. Priekyje skrido J.Kumpis ir J.Pranckevičius, jam iš kairės V.Šenbergasiraš (tuo metu dar skrisdavau žvalgu), iš dešinės A.Stašaitis flo žvalgo neatsimenu). Priartėjome prie Varėnos geležinkelio stoties, Sekame vado lėktuvą, matome, kaip jis iššovė raudoną raketą. 400 metrų aukštyje išsirikiuojame vienas paskui kitą ir smingame į stotį, kurioje matau vagonus, garvežį, kariškas gurguoles. Išsiimu iš dėžės bombą ir replėmis ištraukiu kaištį. Persisvėręs per bortą, laukiu, kada išmes bombą pirmasis lėktuvas, kada ateis mano eilė. Tuo metu išgirstu, kaip kulkos kapoja mūsų lėktuvo drobę, bet galvoti apie tai nėra kada-apačioje jau matau bombų sprogimų sukeltus dulkių debesis. Tuo metu variklis prityla, lėktuvas stabteli ore, aš paleidžiu savo krovinį ir čiumpu kitą bombą. Tuo metu aiškiai girdžiu kulkosvaidžio kalenimą, o pasilenkęs pastebiu ir žybsintį jo vamzdį. Dar išmetu keletą granatų. Dabar užleidžiame savo vietą kitam lėktuvui, o aš, matydamas apačioje lenkų kulkosvaidininkus, taip pat pasidarbuoju su kulkosvaidžiu. Paskui vėl užskrendame, vėl mėtome bombas. Viskas kartojasi keletą kartų. Paskutiniojo užskridimo metu, rodos, esame žemiau nei 200 metrų aukštyje. O kulkosvaidžių kulkos vis spragsi aplinkui. Viena" iš jų net pataikė į prieš mus buvusį spyrį ir jo skeveldros atsimušė man į veidą. Pagaliau visos bombos išsivainytos (kaip gaila, kad mūsų šalis LVG C VI taip mažai jų tegali paimti), kulkosvaidžio diske belikę keli šoviniai. O lenkų kulkosvaidininkai nerimsta, ore tikras pragaras. Reikia grįžti namo. Šarvuoto traukinio sunaikinti nepavyko (vėliau, jau grįždami pastebėjome jį paslėptą miškelyje). O lenkai mus Varėnoje pasitiko sustiprintais spec. kulkosvaidininkų daliniais. Matyt apie mūsų ruošiamų skrydžių buvo pranešę jų šnipai. Žinome,

kad Stašaitis ir Kumpis dar turi nuskristi į Vilnių, o mes grįžtame į Alytų. Kai nusileidome, pastebėjome, kad mūsų lėktuvas sukapotas kaip rėtis - suskaičiavome 47 kulų padarytas skylės. Pasijutome, lyg antrą kartą gimę. Deja, ne visiems taip sekėsi. Vėliau sužinojome, kad lenkai peršovė J.Kumpį. Jo žvalgui Pranckevičiui šiaip taip pavyko nutupdyti lėktuvą. Netrukus, spalio 10 dieną Juozas Kumpis mirė.

Su Kumpių šeima susipažinau dar Voroneže. Jų buvo trys broliai Vladas, Juozas, Kazys. Vyriausiasis brolis Vytautas, baigęs universitetą tuo metu tarnavo kariuomenėje. Mačiau jį, parvykusį atostogų, kapitono laipsnyje. Su Juozu mokėmės vienoje gimnazijos klasėje, vėliau kartu stojome į aviacijos mokyklą. Tai buvo labai nuoširdus, mielas visų draugas. Ir štai, aviacijos viršininkas paskyrė mane pargabenti jo palaikus. Pirmojo iš mūsų, žuvusių fronte. Išvažiavau į pafrontę su sunkvežimiu. Nuotaika buvo slogi, o ir kelionė gerokai varginanti. Važiavome išdaužytais keliais, apgriautais tiltais. Juk Tėvyne jau kelinti metai alino karas. Neprivažiavus Alytaus, sugedo mūsų mašina. Teko nakvoti rugiuose, nuo žvarbaus rudens vėjo pasislėpus tarp plysvių. Iš ryto, pasiskolinęs iš ūkininko vežimą, pasiečiau fronto liniją. Juozo palaikus lenkai jau buvo perdavę mūsų kariams. Paprašiau atidaryti keturkampį, iš paprastų eglinių lentų sukaltą karstą. Juozas gulėjo vienais apatiniais. Ties dešiniąja ausimi pastebėjau tris žaizdas (nesuprantu, kaip šitaip sunkiai sužeistas, jis dar išgyveno keletą dienų). Ant nuogos krūtinės jam buvo padėta penkių pfenigių moneta. Matyt, lenkai šitaip norėjo pasityčioti iš lietuvių, kurie neturi savų lakūnų, o naudojami samdinių paslaugomis...

Palaidojome Juozą Kumpį jo tėviškėje Šiauliuose. 1924 metais Šiaulių gimnazijoje paminėtos Juozo Kumpio žuvimo metinės. Aviacijos viršininkas pavedė mums dalyvauti šiose iškilmėse. Išskridome. L.Peseckas su Halb CLIV, S.Darius su LVG C V ir aš su V.Jablonskiu manuoju SVA X. Leistis

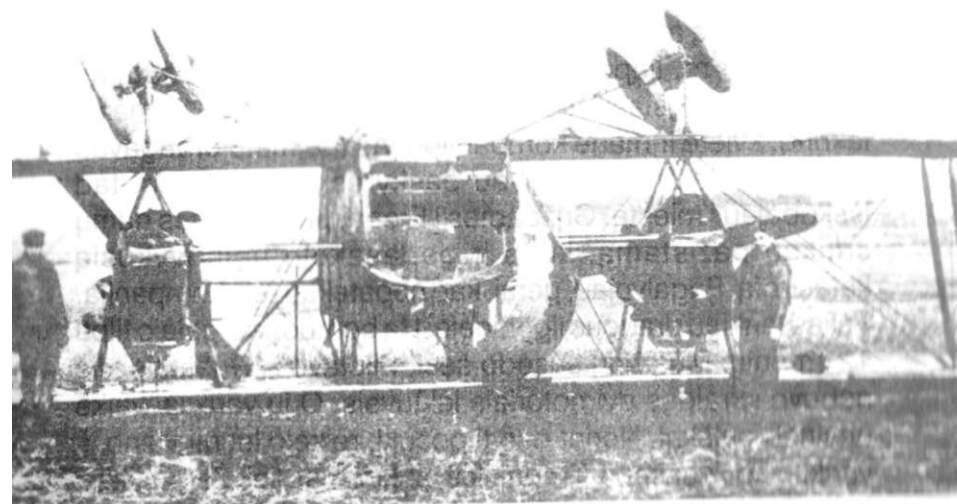
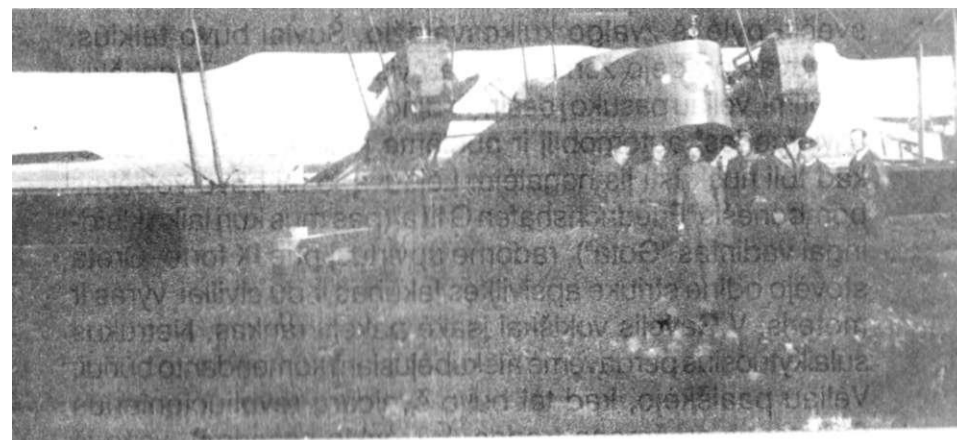

Simas Stanaitis, Steponas Darius ir Leonardas Peseckas 1925

turėjome Zoknių dvaro laukuose. Tą dieną buvo labai nepalankus vėjas, leistis teko nuo miesto pusės kertant kelią, per kurį ėjo telefono linija. Man nusileisti pavyko iš karto, tuo tarpu L.Peseckui sėkmingas buvo tik trečias bandymas. Matydamas mūsų vargą, S.Darius nerizikavo ir apsisukęs grįžo į Kauną. Leonardas nutarė daugiau nerizikuoti leistis šiame aerodrome ir dalyvauti iškilmėse atsisakė. Likome mudu su Vytautu. Pakilę, apskukome ratą virš gimnazijos, vėliau nulydėjome procesiją į kapines. Čia Vytautas išmetė didelį glėbį tiesiog aerodrome priskintų pienių. Vėliau po pietų dar paskraidinome vietinės įgulos karininkų žmonas ir išsiruošėme namo. Tačiau ir čia neapsiėjome be nuotykių. Pusiaukelėje pajutau, kad man į veidą švirkščia karšto vandens srovelė. Kaip besisuku, o išvengti šio nemalonaus dušo nepavyksta. Nusileidome lauke netoli Dotnuvos, prie geležinkelio. Apžiūrėjęs, kad vandens radiatoriuje yra pakankamai, pabandžiau kilti, bet niekaip nepavyko užvesti motoro. Teko telefonu kviesti pagalbą iš Kauno, o mudviem nakvoti po lėktuvo sparnu. Rytą atskrido V.Šenbergas su mechaniku Vakhauzu, kuris gedimą greitai pataisė. Apie šį skridimą primena nuotrauka, kur S.Darius, L.Peseckas ir aš nufotografuoti prie mano lėktuvo.

1920 metais karo veiksmai su lenkais buvo aktyvūs. Ne tik mes skrisdavome į frontą, bet ir Kauną aplankydavo lenkų lėktuvai. Lenkai tuo metu skraidė pakankamai moderniais prancūzų firmos "Breguet" lėktuvais. Vienas toks lėktuvas kartą net bombardavo cepelino angara, skeveldros sužeidė mechaniką A.Prochorskį. Vytis prieš skubiai pakilo J.Dobkevičius, bet lenkas jo nelaukdamas nuskubėjo savo pusėn.

1920 m. kovo pradžioje, leidžiantis saulei pastebėjome nuo Ukmergės plento artėjančią didžiulį lėktuvą. Jam skrendant virš aerodromo, šaudėme kas ką turėdamos. A.Stašaitis puolė į stovėjusį tik ką iš užduoties grįžusį LVG C VI ir į nekviestą

1920 kovo mėn virš Kauno pašautas vokiečių

svečią pylė iš žvalgo kulkosvaidžio. Šūviai buvo taiklūs. Lėktuvas pradėjo žemėti, tačiau vis dar skrido Žagariškių kryptimi, vėliau pasuko į dešinę ir dingo. Mes ginkluoti sėdome į "Mercedes" automobilį ir puolėme jo ieškoti supratome, kad toli nuskristi jis negalėjo. Lėktuvą, o tai buvo vokiškas bombonešis "Friedrichshafen G III a"(pas mus kurį laiką klaidingai vadintas "Gota"), radome apvirtusį prie IX forto. Greta stovėjo odine striuke apsivilkęs lakūnas ir du civiliai vyrai ir moteris. V.Gavelis vokiškai įsakė pakelti rankas. Netrukus sulaikytuosius perdavėme atskubėjusiam komendantui būriui. Vėliau paaiškėjo, kad tai buvo šveicarų revoliucionierius F.Platenas su žmona (rodos, L.Trockio seserimi), vežę iš Maskvos į Berlyną brangenybes pasaulinei revoliucijai.

Lėktuvą atgabenome į aviacijos parką, kur jį suremontavo. 1923 m. liepos 13 dienos popietę pastebėjau, kad A.Gustaitis ruošiasi išbandyti šį lėktuvą. Susirinko nemažai lakūnų, kvietė ir mane kompanijon. Aš tuo metu draugavau su būsimąja žmona, buvau paskyręs pasimatymą, tad išskubėjau į miestą. Grįždamas į Fredą, prie Liaudies namų sutikau pažįstamą, kuris ir papasakojo apie įvykusią katastrofą. Pagalvojau, gerai, kad nepatekau į šią kompaniją. Vėliau lankiau draugus ligoninėje. Į tą bombonešį galėjo tilpti 12 žmonių. Mūsiškių susėdo šeši. Pilotavo A.Gustaitis. Jis nebuvo skraidęs dvimotoriais lėktuvais. O jų varikliai veikė nesinchroniškai. Norint daryti posūkį, reikėjo lėtinti vieno iš variklių apsisukimus. Tik pakilęs, sukdamas link Žagariškių į kairę Antanas lėktuvo nesuvaldė, pateko į plokščią suktuką ir žnegtelėjo žemėn. Taip baigėsi konfiskuoto lėktuvo istorija.

Panaši istorija nutiko ir su kitu mūsų karo grobiu. 1919 vasario 5 dieną prie Jiezo nusileido Raudonosios Armijos lėktuvas Sopwith "Strutter" 1 1/2. Atskubėję mūsų kariai bolševikų lakūnų neberado, o išardytą lėktuvą atgabeno į Kauną. Taip jis tapo pirmuoju Lietuvos aviacijos lėktuvu, nors ilgą laiką stovėjo neremontuojamas. Nuo 1921 metų juo /

retkarčiais kas riors **paskraldydavo**. Mat generolas J.Kraucevičius mįstatė **lalsyklę**, kad norintis gauti karo lakūno vardą privalo paskraidyti visų mūsų aviacijoje buvusių tipų lėktuvais loko juo skusti u man. Skristi juo buvo malonu, lėktuvą; lai >ai l >; ival< li is vairams. Joypatybė rotacinis variklis, besisukantis, kartu su propeleriu.

Paskutinioji šiuo lėktuvu skrido L.Peseckas ir K.Šimkus. Aš tuo metu gulėjau ligoninėje, tad apie jų nuotyki žinau tik iš l eoi i. u < lo pasakojimo. Pasirodo, skridimo metu (o tai įvyko 19; »8 i uysėjo 21 d.) užsidegė variklis. Ugnis plieskė lakūnui į veidą, tad Leonardas iššoko ant sparno, Čia jis pastebėjo, kad lėktuvas nekrypsta, bet sėkmingai sklendžia. Tada Levas išbarė bandžiusį šokti laukan Šimkų ir liepė jam lipti ant kito sparno. Lėktuvas buvo taip gerai išbalansuotas, kad sėkmingai nusklendė iki žemės. Nuo smūgio lakūnai nulėkė į šonus, apdegė, susitrenkė, bet liko gyvi. Tuo tarpu lėktuvas, baigęs savo paskutinįjį skridimą, visiškai sudegė.

1922 metų rudenį grįžome iš manevrų Batakliai-Šiauliai. Kaune išsirikiavome prie savo lėktuvų. Mūsų pasveikinti atvyko kariuomenės vadas gen. Stanaitis. Jį lydintis aviacijos viršininkas kiekvieną iš mūsų pristatė. Atėjo ir mano eilė: "Karo lakūnas leitenantas Simas Stanaitis". Pasisveikinau. Kariuomenės vadas nieko nesakė, baigė apžiūrą. Mačiau, kaip nuėję apie 200 metrų generolai kažką kalbėjosi. Vėliau pribėgęs kareivis pakvietė mane prieiti prie viršininkų. Pribėgau, raportavau. "Sakyk leitenante, ar tu man ne giminė?"- paklausė kariuomenės vadas. "Nežinau, pone generole",- atsakiau ir apsisukęs grįžau rikiuotėn. Praėjus porai savaitių į aerodromą vėl atvažiavo kariuomenės vadas su broliu inžinieriumi, dirbusiu Pašto valdybos viršininku. Išsikvietęs mane generolas pranešė: "Mudu su broliu pasitarėme ir radome, kad mes tau dėdės. Tavo tėvas yra mūsų pusbrolis". Vėl nieko nesakiau, išklausiau jų ir tiek. Tą giminystę generolas sutvirtino per velykas atsiųsdamas

margučių ir sūrį. Juokiasi: "O! senis, peršasi į gimines". Sūris, žinoma, neblogai, tačiau giminytė su generolu tuo ir pasibaigė.

Teko skraidyti daugelio tipų lėktuvais. Tai Albatros B II, Albatros C I, Albatros C III, Rumpler C I, LVG C VI, Fokker D VII ir kiti. Ilgiausiai skraidžiau itališku naikintuvu SVA X. Tarnaujant II eskadrilėje kariūnai savo lėktuvus ženklino įvairiais ženklais. Perdažiau savąjį "Albatros C III" ir susimąsčiau, kokį man ženklą sugalvojus. Nutariau, kad geriausiai būtų nupiešti savo monogramą: "S.S." Taip ir padariau, tik nupiešiau raides ne paprastai, bet sukryžiauvau ir išėjo... svastika. Aš to nepastebėjau, stoviu ir gėriuosi savo "kūriniu". Tuo tarpu priėjo gen. J. Kraucevičius su savo sūnėnu Eugenijumi, nusijuokė žiūrėdami į mano "meną". Nors nieko man neaiškino, bet liepė šį kūrinį uždažyti. Nors buvo gaila, bet teko paklusti. Taip ir liko šis mano lėktuvas be ženklo (netrukus jį sudaužiau). 1923 metais gavome naujas mašinas SVA X (beje, pasakojo, kad iš Italijos jos atkeliavo su pilnais bakais vyno-šitaip išvengė mūto mokesčio). Ir vėl pradėjome piešti kas ką išmano. Mikėnas nusipiešė stilizuotą žvaigždę, Šenbergas dvi juodas juostas baltais kraštais. Aš tuo metu skaičiau knygą, kurioje buvo graži vinjetė su indėno galva. Ji man labai patiko, tad nutariau šią galvą paversti savo ženklu. Nupiešiau, negailėdamas dažų, bet išėjo taip, kad tas indėnas viename šone žiūrėjo į priekį, o kitame atgal... Keistas dalykas, bet šio lėktuvo nesudaužiau, skraidžiau su juo iki išėjimo dimisijon.

1924 m. didieji manevrai vyko Panevėžio rajone. Mes pasidalijome į dvi puses "savus" ir "priešus". Dažniausiai atlikdavome žvalgybos užduotis. Gavome tokią užduotį ir mudu su žvalgu A. Babiliumi. Tik pakilęs pastebėjau mūsų pusėn skrendantį lėktuvą. O, juk tai "priešininkas" - S. Darius! 1500 metrų aukštyje surengėme nedideles oro kautynes. Pasisukioję ir pagrūmoję vienas kitam kumštėmis,

1923 m. įsigyti itališki lėktuvai SVA X su S. Stanaičio (viršuje) ir J. Mikėno asmeniniais ženklais ant liemens. Turėjo 200 AG galios variklį, pasiekdavo 200 km/h greitį.

išsiskyrėme. Staiga pajutau karštą smūgį į veidą. Tai ir vėl atsiliepė silpniausioji SVA dalis - radiatorius. Dabar svarbiausia neleisti užkaisti varikliui. Reikia kuo skubiausiai grįžti į aerodromą. Atsisukęs žvalgui liepiau vesti tiesiai namo. Nuo mūsų aerodromo Šeduvoje skyrė maždaug 15 minučių kelionė. Žvalgas parodo, kad mane suprato. Taip skrendame 15,20, pagaliau - 40 minučių, o Šeduvos nematyti. Pastebiu, kad Babilius neramiai sukiojasi savo kabinoje, vis žvilgčioja į žemėlapij. Darosi neramu ir man. Jau skrendame apie pusantros valandos. Žvalgas nuolat keičia skridimo kryptį. Klausiu, kur mes randamės. Babilius parodo, kad nežino. Yra tokia taisyklė: jei atsidūrei nežinomoj vietoj, reikia tuojau pat leistis. Pastebiu tinkamą pievą ir artėju prie žemės. Tuo metu žvalgas moja, rodydamas kryptį. Vadinasi, susiorientavo. Pakylu ir skrendu. Ir vėl matau, kad klaidžiojame. Vėl bandau leistis, bet kartojasi ta pati istorija. Taip dar kurį laiką paklaidžiojus, ryžtingai nusprendžiu leistis, nekreipdamas dėmesio į žvalgo ženklus. Žinau, kad jau greitai turėtų baigtis benzinas, o ir vandens radiatoriuje nežinia kiek likę. Apačioje matau miestelį, panašų į Jonavą, greta jo - laukus siaurais ilgais rėžiais. Ten ir nukreipiu savo mašiną. Leidžiuosi, o vėjas šoninis, gan stiprus. Taikau į vieną rėžį, o mane nuneša į kitą. Pagaliau slysdamas į dešinę nutupdžiau lėktuvą. Kairėje, matau, piemenukas gano žąsis. Klausiu jo, kaip vadinasi šis miestelis, o jis atsako: "Nesuprat". Tada tik supratau, kad atsidūrėme užsienyje, Latvijoje. Pribėgo daugiau netoli dirbusių žmonių. Bandome aiškintis rusiškai. Paaiškėjo, kad esame prie Bauskės. Tuo metu pribėgo latvių šauliai - aizsargai. Jiems mūsų lėktuvas su raudonu radiatoriumi ir indėno galva ant liemens atrodė gana agresyviai. Pokalbio metu aš sėdžiu lėktuve, variklio neišjungiu. Iš latvių kalbos supratau, kad jie mus palaikė bolševikais ir ruošėsi sulaikyti. Suprantu, kad įkliuvome ilgam - kol susisieks mūsų užsienio reikalų ministerijos, kol

Lakūnai manevruose. Pirmoje eilėje iš kairės: V.Reimontas AVas-nevskis, J.Garolis, antroje eilėje centre - J.Nastaras, stovi kairėje S.Darius. 1924 m.

išsiaiškins kas mes tokie esame, prabėgs pora savaičių, o namie manęs laukia jauna žmona. Matau, kad prekyje likę nedaug lygios dirvos, toliau mano pakilimo taką kerta griovys. Bet kas bus tas - reikia bandyti! Žvalgui liepiu lipti į lėktuvą. Tuo metu vienas aizsargas pareikalauja parodyti dokumentus. Aš linkteliu galvą, ištiesiu ranką neva dokumentų ieškodamas, o iš tikrųjų pastūmiu gazo rankenėlę. Griovys sparčiai artėja, lėktuvas dar neįgijęs reikiamo greičio, prieš pat griovį trukteliu vairalazdę ir jaučiu, kad mašina pakibo ore, o paskui trukteli pirmyn. Pavyko ! Apačioje matau susijaudinusius latvius, bet nieko nežiūrėdamas spaudžiu sienos link. Kiek paskridęs, vėl nusileidžiu ir klausiu greta ganiusio piemenuko, ar toli siena. Paaiškėjo, kad esame Kiemėnuose, nuo sienos nutolę apie 2 km. Babilius nubėgo į netoliese buvusį malūną ir ten už du litus nusipirko paprastą Lietuvos žemėlapi. Aš tuo metu ruošiausi ardyti lėktuvą, kad galėtume jį geležinkeliu pervežti į aerodromą, bet žemėlapyje suskaičiavau, kad iki artimiausios stoties yra apie 70 km. Tokį atstumą arkliais traukti lėktuvą didelis vargas, o ir laiko nemažai užims. Ką daryti, juk benzino bako rodyklė rodo nulį ? Paėmęs piemenuko botkotį, pamatavau juo kuro likutį. Buvo dar apie 3 cm. Sumečiau tokį planą - kilsiu aukšty, kol baigsis benzinas, o paskui sklėsiu Šeduvos kryptimi. Taip atsidersiu vis kur nors arčiau geležinkelio. Taip ir padariau. 2000 metrų aukštyje benzinas baigėsi. Sustojus varikliui, kurį laiką sklendėme, kol pakako aukščio. Išsirinkęs patogią vietą, mašiną nutupdžiau ir koks buvo mano džiaugsmas, kai netikėtai pribėgę kareiviai paaiškino, kad esu Šeduvos aerodrome ! Tuoj apspito draugai, kurie manęs jau senokai ieškojo (kažkas net pasakojo, matęs mano lėktuvo uodegą, kyšančią iš kažkokio namo kamino !). Eskadrilė jau ruošėsi grįžti į Kauną. Sėdau ir aš į savąjį lėktuvą, bet paaiškėjo, kad nedirba dešinysis magnetas. O čia dar ir kiauras radiatorius. Taip mudu su mechaniku Pašukinsku likome taisyti lėktuvo.

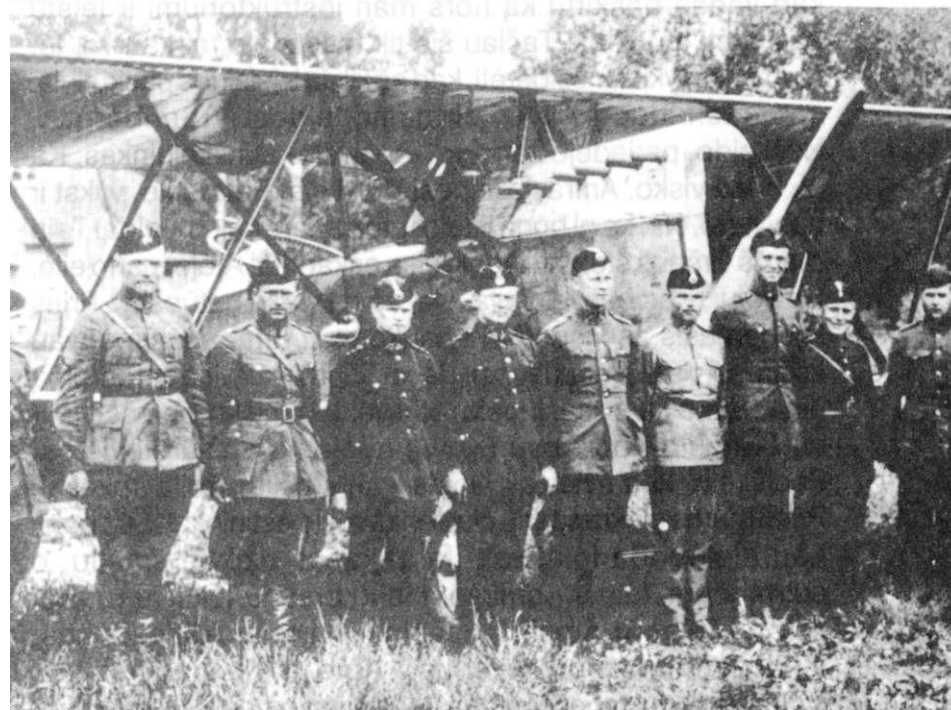

Sudaužytas SVA X aerodromo prieigose, šioje katastrofoje žuvo Pranas Stelmokas. 1923 m. birželio 20 d.

Išskridome kitos dienos rytą, nebodami žemų debesų. Nuo Radviliškio orientuojamės į geležinkelio liniją. Tačiau ir vėl pajutau, kad apačioje - visai nepažįstamos vietos. Niekaip nepriskrendu Kėdainių. Pagaliau pamačiau miestą, kurio aš nepažįstu. Nutariau sukti atgal ir bandyti išskaityti stotelių pavadinimus, tačiau išskaityti nepavyko. Nutariau leisti netoli vienos iš jų ir žiūrėti, su kokia uniforma apsirengęs išeis tarnautojas. Taip ir padariau. Apsidžiaugiau, pamatęs išbėgančius Lietuvos policininką ir geležinkelininką. Šie paaiškino, kad esu Obeliuose. Vadinasi, vėl apsilankiau Latvijos pusėje, praskridau Daugpilį. Obeliai buvo Rokiškio apskrityje, kurios viršininku tuo metu buvo Draugelis, o policijos vadu - Jankauskas - abu mano prieteliai. Be to, Rokiškio gimnazijoje mokytojavo buvęs lakūnas Eugenijus Šalkauskas. Sužinoję, kad esu netoliese, jie užsikvietė mane aplankyti Rokiškyje veikusią žemės ūkio parodą. Be to, pažadėjo parūpinti benzino, kurio reikės kelionei į Kauną. Nusileidau futbolo aikštėje. Draugai tuoj išsiuntė telegramą aviacijos viršininkui, Pašukinskas nuėjo į netoliese buvusią savo tėviškę, o aš likau ulioti. Rytė mano sąžinė buvo nerami, todėl tik atsikėlęs nuskubėjau prie lėktuvo. Ten jau radau mechaniką ir atgabentą statinę benzino. Yra taisyklė, - pilant nežinomos kokybės kūrą, reikia jį filtruoti. Bet kur rasti zamšo filtrui? Pagelbėjo Šalkauskas, surinkęs ir atnešęs damų nosinaites, kurios ir tapo visai normaliu filtru. Nors buvo stiprus vėjas, sėkmingai pakilome ir per Anykščius pasiekėme Ukmergės plentą. Čia susitikome iš Maskvos į Berlyną skrendantį "Deruluff" bendrovės vienmotorį keleivinį fokerį. Nutariau jo nelenkti, o pažiūrėti, kaip jam seksis nusileisti esant stipriam šoniniam vėjui. Leidomės "Maisto" kryptimi. Fokeris prie pat žemės susimėtė ir nosimi įsibėdė į žemę. Galvoju, kas bus su manimi? Tačiau leisti vistiek reikia. Pabandžiau leisti greta didžiojo lėktuvo ir tai man pavyko. Tik išlipusį apspito draugai. Jonas Mikėnas atminčiai

Keleivinis lėktuvas Sablatnig su palaužta važiuokle Kauno aerodrome.

II-osios eskadrilės karininkai prie lėktuvo SVA X. Iš kairės pirmas - eskadrilės vadas V.Šenbergas, aštuntas - J.Mikėnas, devintas - S.Stanaitis.

nufotografavo. Už šią kelionę aviacijos viršininkas man suteikė karo lakūno vardą. Mat per trumpą laiką teko daug kartų leistis nežinomose vietose, ir viskas baigėsi sėkmingai. Vėliau latvių karo atašė kapitonas Indans juokėsi, kad savo apsilankymu ir pabėgimu padariau gėdos latvių šauliams.

Ir dar prisimenu vieną manevrų nuotyki. 1927 m. palikęs darbą Tiekimo skyriuje, grįžau į savo II eskadrilę. Pirmą dieną prisistačiau eskadrilės vadui V.Šenbergui. Tik spėjau paduoti jam raportą, o jis pranešė, kad jau rytoj skrisime į manevrus su Alytaus įgula. Aš buvau metus neskraidęs, todėl paprašiau, kad vadas paskirtų ką nors man instruktoriumi ir leistų prisiminti įgūdžius. Tačiau šis tik mostelėjo ranka: "Ką tu, Simai". Pavyko tik išsiderėti, kad aš kilsiu ir leisiuos paskutinis.

Atskridus į Alytų, pirmasis leidosi V.Šenbergas. Nusileido, pariedėjo žeme ir... apsvirtė aukštiekninkas. Ką gi, būna visko. Antrasis leidosi V.Švitrys. Pariedėjo, vykst ir apsvirtė. Na, ką gi būna ir taip, gal padarė kokią klaidą. Taip man iš viršaus stebint, išgulė visa eskadrilė. Atėjo mano eilė. Galvoju: "Kas per velniava. Ne, aš toj vietoj netūpsiu". Prieš leisdamasis aš visuomet apsukdavau ratą, apžiūrėdavau leidimosi vietą. Padariau tą ir dabar. Žiūriu, per visą aerodromą eina kažkokia šviesi juosta. Nusileidau miško pakraštyje ir su žvalgu J.Kopukovu (Kovu) nuėjome apžiūrėti vietos. Paaiškėjo, kad šviesioji juosta - tai smėliu užpilti apkasai. Prieš mums atskrendant, čia treniravosi pėstininkai. Sužinoję, kad atskrenda lėktuvai, jie apkasus užpylė smėliu, o sutrombuoti taip ir pamiršo. Mano draugų lėktuvų ratukai įklimpo į purų smėlį ir mašinos virto aukštiekninkos, sulaužydamos propelerius. Apie įvykusią nelaimę V.Šenbergas pranešė į štabą. Mums į pagalbą išskubėjo kpt. L.Taunys (mūsų vadintas "pypkele"), prie FokkerDVII šonų prisikabinęs atsarginius propelerius. Tik pamatęs jį artėjantį, V.Šenbergas prisiminė neperspėjęs apie aerodromo klaidas. Mojavom rankomis, bandėme įspėti, bet buvo jau vėlu -

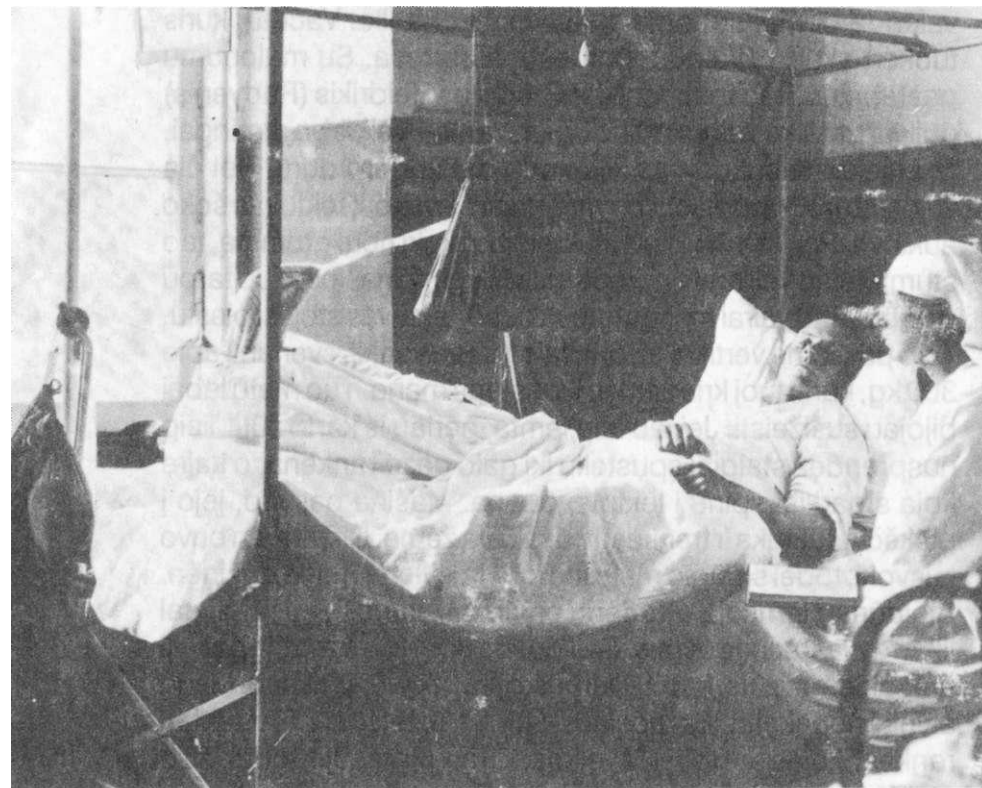

Mokomasis lėktuvas Alb C Ib po priverstinio nusileidimo aerodromo prieigose. 1921 m.

netrukus ir fokeris gulėjo ratais aukštyn. Teko man vienam atidirbti visus manevrus už eskadrilę. Skraidžiau iki pajuodimo, vakare dar pavežiojau Alytaus pulko karininkų žmonas ir su J.Kopukovu švilpaudami grįžome į Kauną.

Pabaigai noriu papasakoti apie mano patirtas avarijas. Kiekvienam lakūnui pasitaiko "juoda diena" - kada ką nedarytum, viskas nesiseka. Viena iš tokių dienų man buvo 1920 lapkričio 19oji. Grįžome su Pranu Stelmoku (tuo metu jis jau buvo perėjęs iš šarvuočių rinktinės į aviaciją ir tapęs žvalgu) iš miesto neblogai pauioję. Žinojau, kad po pietų man teks skristi į lenkų frontą, todėl nutariau išbandyti savo Albatros C III. Susirangiau sėdynėje, pakilau, apsukau ratą. Iš karto pajutau, kad man nepatogiai įrengti vairai. Mat vokiški lėktuvai pritaikyti dideliems vyrams, o aš - mažiukas. Teks prašyti mechaniko, kad pareguliuotų. Juk skristi teks kelias valandas, tiek laiko pusiau gulomis neištversiu. Tuo tarpu variklis dirbo kaip laikrodis, buvau patenkintas. Nusileidęs riedėjau prie angarų, ten lėktuvų rikiuotėje yra palikta vieta ir manajam albatrosui. Pririedėjus mane pasitiko du kareiviai ir sugriebė už sparnų galų - jų pareiga tiksliai nukreipti mašiną į norimą vietą. Ir čia įvyko nenumatytas dalykas: lėktuvo greitis buvo didokas, tad vienas iš jų sparno neišlaikė, tuo tarpu kitas laikė įsispyręs. Pajutau, kad mašina sukasi. Staiga man priešais pastebėjau stovintį fokerį. Ir, o siaube, mano albatroso propeleris pradėjo kaip žirkklėmis karpyti fokerio sparną. Taip pamažu judėdamas į priekį jį visą paleido skutais. Iššokau iš kabinos baisiai susijaudinęs, juk dabar, karo metu, sunaikinau vienintelį mūsų naikintuvą. Tuo metu šalia atsirado gen. J.Kraucevičius garsiai keikdamasis ir vadindamas mane valstybės priešu, išdaviku ir panašiai. Stoviu išbalęs. Generolas žvilgtelėjo į mane ir nurimęs nuėjo. Greitai išgirdau įsakymą pakeisti albatroso propelerį, prikrauti jį bombų, o man ruoštis skristi į frontą. Atsikovėjau. Vadinas, dovanota!

Tačiau čia buvo dar tik nelaimių pradžia. Apie trečią

Kauno karo ligoninės palatoje, po vienos iš aviakatastrofų.

valandą popiet sėdome su latviu mechaniku Vacetu, kuris tuokart skrido žvalgu, į paruoštą albatrosą. Su malonumu pastebėjau, kad mechanikas Gregoras Heidrikis (Radvenis) puikiai pritaikė vairus mano ūgiui. Variklis vėl dirbo ritmingai, tad nieko nelaukdamas kilau nuo pat angaro durų. Bet čia vėl įvyko netikėtumas. Vos pajudėjau iš vietos, lėktuvas šoko aukštyn. Pagalvojau, kad stuktelėjau į kokį nors grumstą, tad stumtelėjau vairaratį, norėdamas išlyginti mašiną. Tuo tarpu pajutau, kad vairai manęs nebeklauso, lėktuvas stojasi piestu. Taip pakilome vertikaliai, priešais matau variklį, sveriantį apie 300 kg, kuris tuoj kris žemyn ir prislėgs mane. Tuo metu labai bijojau susižeisti. Jei jau taip lemta, geriau iš karto žūti. Taip nusprendęs staigiai spusteliu iki galo gazo rankeną, o kaire koja smarkiai spiriu į lėktuvo dugną. Mašina pasviro, įėjo į plokščiasuktuką ir trenkėsi į pašalusią žemę. Diržai man buvo laisvoki, todėl smūgio metu inercija nusviedė mane dešinėn. Atsidūriau tamsoje. Pradedu prisiminti, kur aš esu - tad, gal likau gyvas, šauna mintis. Galiojo taisyklė - prieš avariją pakelti ant kaktos akinius, kad stiklai nesulįstų į akis. Pasitikrinu. Mano akiniai nepakelti - juk ruošiausi žūti. Ar sužeistas? Pajudinau rankas, kojas - rodosi, sveikos. O esu tamsoje todėl, kad atsidūriau po sparno nuolaužomis. Tuo metu girdžiu, renkasi žmonės. Vieni nori kviesti greitąją, kiti abejoja ar verta - juk iš Stanaičio vis tiek miltai telikę... Aš tuo metu galvojau, kas su manimi bus, juk sudaužiau dar vieną lėktuvą. Tačiau išlipti reikia, niekur nedingsi. Išlendu gyvas, sveikas. Visi žiūri nusitebę, o pribėgęs gen. J. Kraucevičius apkabina ir išbučiuoja. Man šiek tiek palengvėja - jei bučiuoja, gal nieko baisaus ir nebus? Tuo metu iš nuolaužų krūvos išlindo Vacetas. Nusispjovė: "Piervyj ras s takim liotčikom letaju", ir nuėjo. (Vėliau giltinė jį vis tiek patykojo - 1921 .VI.15 jisai žuvo su lakūnu Kaputausku).

Avarijos priežastis buvo atvirkščiai sujungti aukštumos vairai. Nežinau, ar tai buvo padaryta sąmoningai, bet tokių

Stovi iš kairės: S.Tumas, S.Stanaitis, P.Hiksa, A.Senatorskis. Už jų - lėktuvas Alb C III.

įvykių pasitaikydavo. Štai Pr.Hiksa kartą net tris lėktuvus aplaužė, kol suprato, kad kažkas jam atvirkščiai sujungė eleronus. Šį kartą man pavyko išsisukti. Kitų avarių pasekmės buvo daug sunkesnės.

1921 gegužės 28 dieną ruošėmės antrajai aviacijos šventei. Jos programoje buvo numatytas skridimas rikiuotojo, aukštojo pilotažo demonstravimas ir keleivių vežiojimas. Kas turės teisę vežti keleivį, traukėme burtus. Tarp laimingųjų atsidūriau ir aš. Prižadėjau Pranui Stelmokui pavažinėti jo pažįstamą - dailią Karo ligoninės seselę Bronę Aleksandravičiūtę. Tačiau prieš tai reikėjo pasitreniruoti skristi paradinėje rikiuotėje. Visa eskadrilė skrenda su "Albatros C I", o aš su "Albatros C III". Mano mašina už kitas greitesnė, tad išsilaikyti rikiuotėje labai sunku. Skrendu kairiame sparne ir tik pajutęs, kad išsiveržiu į priekį, iki minimumo sumažinu greitį. Akimirksniui stabteliu ore, o paskui vėl šokteliu į priekį. Taip ir judame - visa eskadrilė skrenda tolygiai, o aš vis šokčioju nedideliais šuoliukais. Žinoma, tai labai rizikinga, juk esant minimaliam greičiui, lėktuvas kiekvienu momentu gali smukti žemyn. Tačiau nerizikuodamas tvarkingoj rikiuotėj aš neišsilaikysiu. Greta manęs skrido Jakštys. Ir štai vienu momentu, kai mano lėktuvo greitis buvo kritinis ir jau ruošiausi jį padidinti, atsisukęs Jakštys išsigando, neva per arti priartėjusio mano lėktuvo ir staiga padidino greitį. Jo lėktuvo sukelta oro srovė bloškė mano mašiną šonan ir ji pateko į plokščią suktuką. Tai įvyko 300 metrų aukštyje. Mačiau tarsi kaleidoskopo besimainančius vaizdus - sodyba, medžių viršūnės, vėl sodyba. Instinktyviai padidinu greitį ir traukiu vairalazdę į save. Jaučiu, kad lėktuvas išeina iš suktuko, tačiau aukščio nepakako ir mašina trenkėsi į žemę. Smūgio jėga išplėšė mane iš kabinos, nulėkiau apie 10 metrų ir žnegtelėjau kaip maišas. Akimirksnį dar mačiau praskrendančius lėktuvus ir praradau sąmonę. Atsigavęs bandau keltis, tačiau jaučiu kaip linksta koja virš kelio, ten, kur jai visai nederėtų linkti ir

nuo skausmo vėl prarandu sąmonę. Pasirodo, lėkdamas iš lėktuvo į šturvalą palaužiau koją, o žemiau buvęs skriemulys suskaldė girnelę. Atsigavęs girdžiu Heidrikio dejavimą ir kaimiečių (nukritome apie 3 km nuo Garliavos) balsus. Šaukiu, kad jie pjautų batą, tačiau kaimiečiai - žmonės praktiški, jie svarsto, gal gerą batą pavyks išgelbėti... Pagaliau atėjęs batsiuovys batą perpjovė, mus įkėlė į vežimus ir nugabeno į aerodromą. Ten buvusi panelė Aleksandravičiūtė aptvarstė nevykusio vežiotyto žaizdas ir išsiuntė mus į Karo ligoninę. Ten vėl praradau sąmonę. Chirurgai pastebėjo tik sutrupintą girnelę ir uždėjo geležinę šyną, kurios spaustuvasi apglėbė lūžio vietą... Kolegų "broką" rytojaus dieną atskubėjęs profesorius Hakentornas ištaisė ant chirurginio stalo. Ligoninėje teko pagulėti apie du mėnesius. Ten turėjau progos pabendrauti su maloniaja sesele, kuri vėliau tapo Jablonskiene, o nuo 1925 metų - Gustaitiene. Vėliau dar gydžiausi Vokietijoje, o metų pabaigoje vėl sėdau į lėktuvo kabiną.

Tarnavo mūsų eskadrilėje puskarininkis Mikas Mažonas, Raseinių burmistro sūnus. Buvo jis silpnokas vaikinąs, dažnai nesuvaldydavęs lėktuvo. Trejetą kartų vos neišvengiau su juo susidūrimo. Tai jis patenka į sūkurį, tai susimėto, skrisdamas rikiuotėje, o tada tik žiūrėk, kad spėtum nuo jo pabėgti. 1928 liepos 18 dieną, ruošdamiesi aviacijos šventei, penkiais lėktuvais SVA X treniravomės skristi trikampe rikiuote. Prieš lipant į lėktuvą mano žvalgas J.Kopukovas įspėjo, kad paskui mus šįkart skris Mažonas. "O tu akis turi ? Kam aš tave vežuosiu ?" - atkirtau jam.

Paprastai, eskadrilei išsiskirstant į kairę ir dešinę, aš tos tvarkos nesilaikydavau, nerdavau aukštyrą arba žemyn, kad greičiau prapulti iš tos kompanijos. Matau, kad eskadrilės vadas sumosuoja sparnais, duoda ženklą skirstytis. Aš atsisukęs šaukiu Jurgiui, kad perspėtų paskui mus skrendančius draugus ir matau, kaip jis duoda ženklą

Žvalgas Jonas Tumelis ir lakūnas Mikas Mažonas lėktuvo SVA X kabinėje.

rankomis. Tuo metu dešinėje skridęs leitenantas V. Milevičius jau krypta šonan. Eskadrilė pradeda skirstytis. Viskas vyksta darniai, esu ramus, kad už manęs skrendantieji perspėti. Nenorėdamas gadinti gražaus skridimo vaizdo, kryptu šonan ir aš. Ir tuo metu prieš pat save pamačiau lėktuvo šoną ir pajutau smūgį. Mano lėktuvas stabteli ore, o paskui sminga stačiai žemyn. Propeleriu perkirtau Mažono lėktuvą pusiau. Aplinkui laksto nuolaužos, propelery įsisukusios skeveldros laužo variklį iš rėmo. O mano lėktuvas sukdamasis kaip akmuo krenta žemyn. Katastrofa įvyko 1100 metrų aukštyje ties Napoleono kalnu. Instinktyviai išlyginu vairus. Lėktuvas nebesisuka, bet ir toliau lekia žemyn. Jaučiu, artinasi galas. Bet tuoj pat prisimenu, kad turiu daug skolų, po mano žūties skolintojai užpuls vargšę žmoną, vadinasi, privalau gelbėtis. Pamažu, labai atsargiai, lyginu lėktuvą ir jaučiu, kad tai man pavyksta. Nusišypsau - dar pagyvensim ! Dar likę apie 700 metrų aukščio. Jurgis tuo metu numeta tarp spyrio ir liemens įstrigusį svetimo lėktuvo sparną, o aš nusižiūriu patogią leidimuisi pievą prie IVforto. SVA - leidimosi greitis 90 km/h. Įvertinęs, kad lėktuvas pažeistas palieku 130 km/h ir turėdamas tokią atsargą sklendžiu ir švilpauju. Staiga pajuntu, kad lėktuvas pakrypo ant kairio sparno, jo nosis smunka žemyn. Bandau išlyginti mašiną, bet jaučiu, kad ji tampa nevaldoma. Matau, kad mano planai nuėjo velniop, grėsmingai artėja forto pylimas. Suprantu, kad visa jėga trenksiuos į jį. Vėl matau giltinės šypseną. Paskutiniu metu randu sprendimą. Maždaug 30 metrų aukštyje koja iš visų jėgų spiriu į pedalą, jaučiu, kaip lėktuvas paklūsta posūkio vairams ir pasisuka šonan. Mane spaudžia į dešinę. Tuoj pat pajuntu baisų smūgį ir prarandu sąmonę.

Pirmasis į įvykio vietą motociklu atskubėjęs leitenantas V. Adomavičius rado mano lėktuvą ant pačios forto pylimo briaunos. Dar keli metrai - būčiau ir kaulų nesurinkęs. Dešinė koja perlindo lėktuvo dugną, kurį sudarė du sluoksniai faneros,

o tarp jų - 1,5 colio storumo lenta. Turėjau gerokai pavargti, kol ją ištraukė. Vežant greitąja, retkarčiais atgaudavau sąmonę. Buvau atsigavęs ir ligoninėje. Paguldę ant grindų sanitarai ima mane už šonų, kad paguldytų ant operacinio stalo, o man sulaužyti šonkauliai. Baisus skausmas ! Rėkiu ne savo balsu, ir vėl prarandu sąmonę. Taip merdėjau tris paras. Mane apžiūrėjo iškviestas profesorius Parčevskis, bet ir jis nerado kaip padėti. Sakė: "Jaunas, gal raumenys patys atstatys sulaužytus ir į plaučius sulindusius šonkaulius". Ir tikrai, po trijų savaitių jau važiauvau motociklu, baliavojausu draugais Vilijampolėje.

Jurgiui Kopukovui lūžo dešinė ranka. Išėmus iš gipso, jis jos nevaldė - buvo pažeisti nervai. Teko visus metus gydytis, vykti į Vieną. Vėliau jis pasveiko ir grįžo į aviaciją.

Avarijos kaltininkams baigėsi liūdnai. Žvalgas leitenantas J.Tumelis iškrito iš lėktuvo smūgio metu, o M.Mažonas nukrito su lėktuvo skeveldromis.

Po šios avarijos aš dar grįžau į aviaciją ir kurį laiką skraidžiau. O vienas iš eilinių skridimų 1929 metų pabaigoje buvo paskutinis. Jis niekuo neįsiminė, galbūt tuomet ir nepagalvojau, kad vairalazdę laikau rankose paskutinį kartą.

Dimisijoje

(1930-1940)

1929 m. rudenį sveikatos tikrinimo komisija man rado širdies ydą ir nušalino nuo skraidymų, pripažino netekusiu 61 % darbingumo. Tai reiškė, kad mano pensija sudarys 61 % buvusio atlyginimo. Taip pat žinojau, kad karo invalidai gaudavo vienkartinę pašalpą, kurią sudarė tiek mėnesinių atlyginimų, kiek metų ištarnavo aviacijoje. Aš rikiuotėje ištarnavau 11 metų, tad pašalpa viršijo 9000 litų. Padaviau pareiškimą aviacijos viršininkui pulk. S.Pundzevičiui. Šis bandė mane atkalbėti, sakė, kad ir neskraidydamas galiu tarnauti aviacijoje (dirbtuvėse ar kitur). Atsakiau, kad mano nervai neišlaikys, kai reikės iš už kampo žiūrėti, kaip skraido jaunimas. Be to, jam parodžiau pensijų įstatymą ir paaiškinau, kad įstatymas šiandien yra, o rytoj jo gali ir nebebūti, tad pinigų reikia paimti. Pulkininkas man pritarė. Draugai surengė išleistuves, padovanojo atminimui didelį sidabrinį portsigarą su auksiniu propeleriu ir monograma "S.S.". Taip 1930 m. kovo 1 dieną tapau karo invalidu, pirmuoju Lietuvos aviacijos pensininku. Mano pensiją sudarė 450 litų, be to gavau vienkartinę pašalpą (draugai juokėsi, kad nedirbdamas gaunu departamento direktoriaus atlyginimą). Taip išsimokėjau skolas, įsigijau baldus, apsirengėme su žmona brangiais kailiniais.

Kartą sutikau pažįstamą Belogurskį, turėjusį

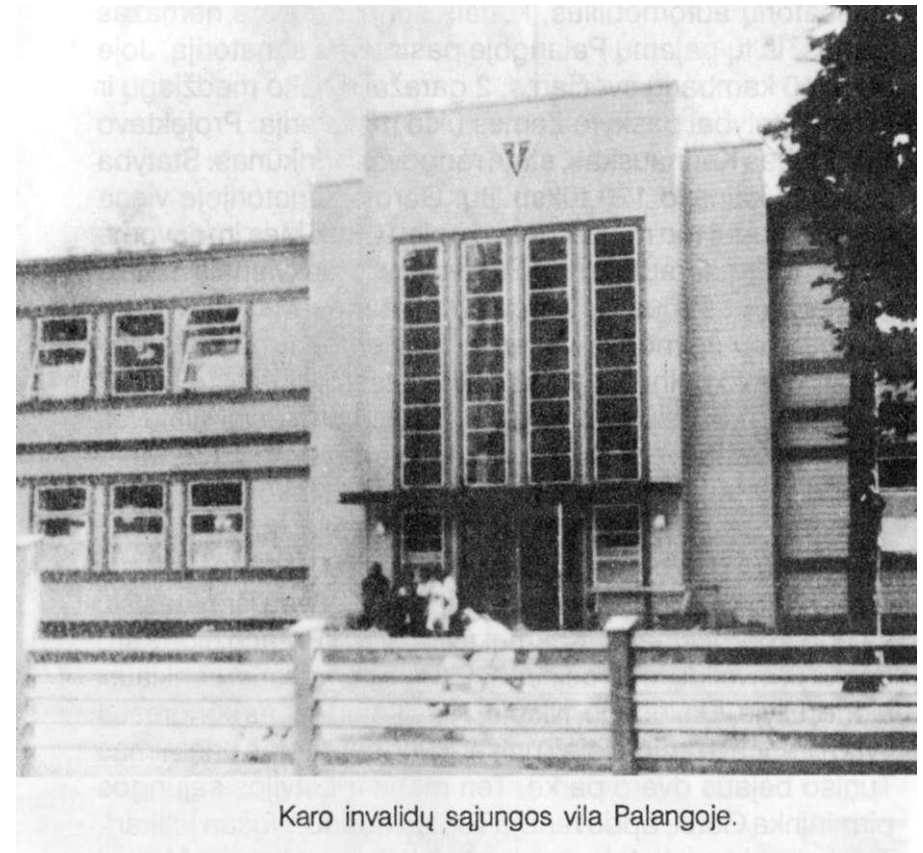
"Študebekerio" firmos atstovybę bei autobusų liniją Kaune. Jis pasiteiravo, ką aš dabar veikiu ir pakvietė rytojaus dieną papietauti Metropolyje. Ten bėpjetaujant Belogurskis pasiūlė man perimti minėtos firmos atstovybę - mat aš turįs ryšių Krašto apsaugos ministerijoje, ir prekyba man seksis. Netrukus Žemės ūkio ministerijos juriskonsultas advokatas Endziulaitis (atsargos karininkas) pasirašė sutartį ir aš tapau biznieriumi. Dabar prie pensijos gaudavau 600 litų per mėnesį ir 10% premiją nuo gauto pelno.

1931 metais Karo invalidų sąjungos suvažiavime mane išrinko šios sąjungos pirmininku. Tokie suvažiavimai vykdavo kasmet. Kasmet ir būdavau perrenkamas pirmininku. Paskutinis įvykis 1938 m. Vidaus reikalų ministras nedavė leidimo suvažiavimui, kadangi po lenkų ultimatumo buvo neramūs laikai.

Karo invalidų sąjunga įsikūrė 1922 metais, jos pirmininkas buvo Janušonis. Sąjungos materialinę bazę sudarė vyriausybės jai perduotas Žiežmarių dvaras (150 ha žemės, iš jų 36 ha ažuolyno). Dvaro parke buvusius rūmus iš mūsų nuomavo Žemės ūkio mokykla.

Būdamas Karo invalidų sąjungos pirmininku savo tikslu laikiau invalidų materialinės ir kultūrinės būklės gerinimą. Suremontavom dvaro kumetynus ir ūkinius pastatus. Invalidą Povilą Ramanauską pasiunčiau į Dotnuvos žemės ūkio akademiją, kurią baigęs jis tapo dvaro ūkio vedėju ir šeimininkavo iki pat 1940 metų. Be to, Kaune turėjome azartinių žaidimų klubą. Lošimai jame vykdavo visą parą. Lankytojai daugiausia buvo pirkliai iš visų Baltijos valstybių. Su vidaus reikalų ministru išsiderėjau, kad policija į mūsų klubą nekeltų kojos (saugumo agentai gal ir apsilankydavo, tačiau uniformuoti policininkai - niekada).

Salės viduryje stovėjo tipinis stalas su skylė viduryje. Ten krisdavo žaidėjų žetonai, kurių 10% likdavo mums. Lankydamasis Prancūzijoje, įsigijau apie 80 lošimo automatų,

Karo invalidų sąjungos vila Palangoje.

kurie stovėjo visos Lietuvos karčiamose. Mes turėjome 3 inkasatorių automobilius, kuriais surinkdavome nemažas sumas. Iš tų pajamų Palangoje pastatėme sanatoriją. Joje buvo 40 kambarių svečiams, 2 garažai. Miško medžiagų ir sklypą statybai paskyrė Žemės ūkio ministerija. Projektavo Edmundas Karinauskas, statė rangovas Trinkūnas. Statyba sąjungai kainavo 120 tūkst. litų. Geroje sanatorijoje viena diena žmogui tuo metu kainavo apie 10 litų. Mes imdavome 7 litus, tad vasarautojų netrūkdavo (pvz., kiekvienais metais rudenio pas mus apsistodavo Antanas Merkys). Karo invalidai su šeimomis vasarodavo nemokamai - išlaidas padengdavo pelnas, gautas iš kitų vasarotojų.

Kas metai leisdavome gausiai iliustruotą leidinį "Lietuvos karo invalidas", kurį išsiuntinėdavome užsienio pasiuntinybėms, firmų atstovybėms, bibliotekoms.

Karo invalidų sąjunga buvo Karo invalidų organizacijos prie Tautų lygos nare. Palaikėme ryšius su Latvijos, Estijos, Prancūzijos analogiškoms sąjungoms, buvau išrinktas šių sąjungų garbės nariu. Kasmet vykdavau į Prancūzijos karo dalyvių ir invalidų federacinės sąjungos kongresus. Lankiausi Lione, Lilyje, Ekslebene, Nicoje, Korsikoje. Vienas kongresas vyko prancūzų kolonijoje Tunise. Buvo surengtas priėmimas Tuniso bėjaus dvaro parke. Ten mane ir Latvijos sąjungos pirmininką Gutčę apdovanojo Tuniso ordinu "Nušan Ičtikar". Tos kelionės metu teko apsilankyti ir Egipte, kur grožėjausi piramidėmis, jodinėjau kupranugariais.

Priimdavome svečius ir Lietuvoje. Atvažiuodavo Prancūzijos invalidų organizacijos vadovas Anri Pišo, Baltijos šalių invalidų sąjungų pirmininkai. Mano prašymu Lietuvos karo invalidų sąjungos garbės pirmininkas Respublikos prezidentas Antanas Smetona apdovanojo Anri Pišo Vytauto Didžiojo III laipsnio ordinu.

A.Smetona buvo mūsų organizacijos garbės pirmininku, dalyvavo visuose sąjungos suvažiavimuose. Ant vieno

Žuan le Pen kurorte (Prancūzija, 1938 m.)

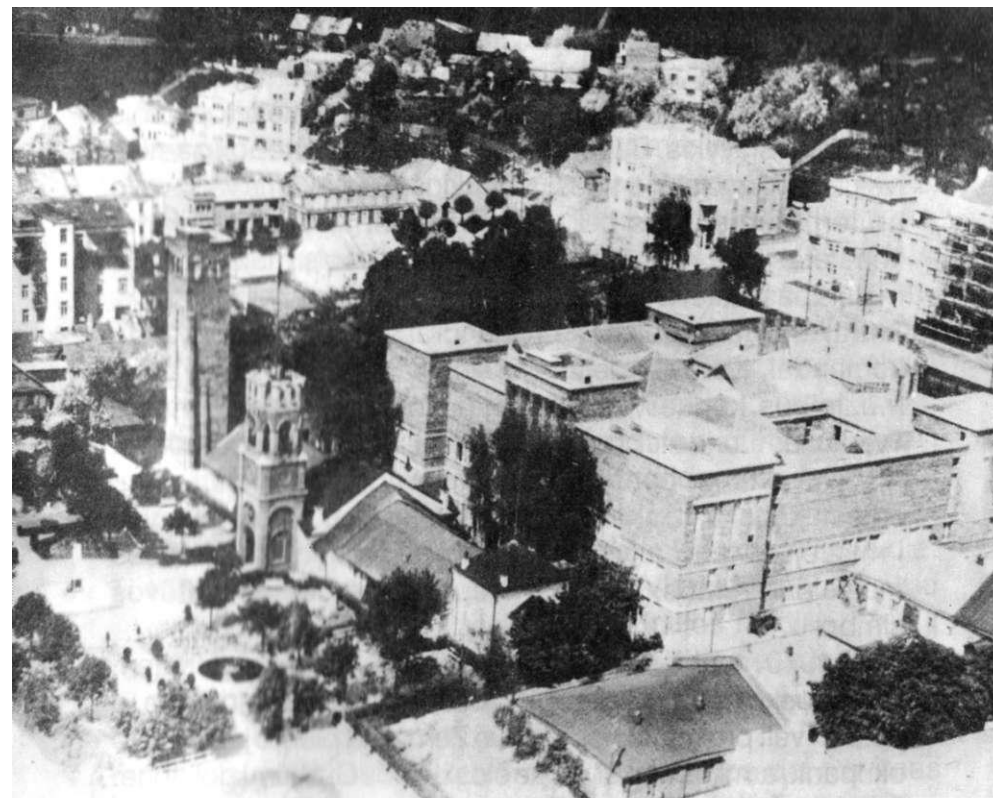
"Lietuvos karo invalido" tomo jis užrašė: "Lietuvos karo invalidai - gyvi paminklai kovų už Lietuvos Nepriklausomybę". Jo žmona globodavo kasmetinius labdaros balius, kuriuose dalyvaudavo K.Petrauskas, kiti žymiausi menininkai. Juose būdavo prezidentas, taip pat visas diplomatinis korpusas. Baliaus pajamas skirdavo sąjungos reikalam.

Taip karo invalidų būklė smarkiai pagerėjo. Visi kauniečiai invalidai naudodavosi piniginėmis pašalpomis. Gyvenantys kaime gaudavo pašalpas, arklius ir kt. Vasarą visi ilsėdavosi sanatorijoje Palangoje.

Be karo invalidų sąjungos, buvo karo invalidų Vyčių brolija. Jos nariais buvo Vyčio kryžiaus kavalieriai ir kiti kovose pasižymėję karo invalidai. Jai priklausė ir mudu su vicepirmininku Viliušu (Seimo nariu, Kretingos urėdijos urėdu). Ši brolija jokia veikla neužsiėmė. Visi jos nariai priklausė karo invalidų sąjungai. Tai buvo garbės organizacija. Tuo metu karo invalidų sąjungai priklausė apie 1100 narių - tai buvo Pirmojo pasaulinio karo bei Nepriklausomybės kovų invalidai. Klaipėdos invalidų organizacija, vadovaujama Trumpos, buvo savarankiška. Jos nariai lankydavosi pas mus, mes - pas juos.

Karo invalidų sąjungos būstinė buvo S.Daukanto ir K.Donelaičio gatvių kampe (kur vėliau pastatyti Politinio švietimo namai). Įsikūrėme didelio dviejų aukštų namo antrajame aukšte. Pirmajame aukšte veikė "Baltosios gulbės" vaistinė, viename iš namo fligelių - Lietuvos radiofonas. Kieme laikėme tris automobilius, greta buvo įsikūrę mechanikai, invalidų bendrabutis. Kauno karo invalidai daugiausia sudarė karo muziejaus invalidų komandą, vadovaujamą viršilos Tvarkūno. Jie kasdien atlikdavo apeigas prie Nežinomo kareivio kapo. Saulei leidžiantis visi miestiečiai traukdavo prie karo muziejaus šios ceremonijos žiūrėti. Viename prancūzų žurnale skaičiau gražų jos aprašymą.

Be karo invalidų sąjungos ir Vyčių brolijos, prie Krašto

Vytauto Didžiojo karo muziejus apie 1934 m.

apsaugos ministerijos buvo įsteigtas Karo invalidams šelpiti komitetas. Tai buvo valdiška įstaiga, vadovaujama generolo Vlado Nagevičiaus. K.Donelaičio gatvės kieme, priešais muziejų, šis komitetas turėjo dirbtuves. Čia veikė ortopedinis centras ir siuvykla. Be to, komitetas turėjo monopolį gaminti įvairių uniformų skiriamuosius ženklus. Dirbtuvėms vadovavo artilerijos atsargos pulk. Pečiulionis. Iš gautų pajamų komitetas prie K.Donelaičio gatvės, priešais muziejų 1934 metais pasistatė keturių aukštų namą, o kieme - kelis garažus. Antrajame namo aukšte įkūrė bendrąbūtį muziejaus invalidų komandai. Karo muziejaus viršininkas gen. V.Nagevičius, muziejaus konservatorius maj. J.Šeštakauskas, viršila Tvardūnas turėjo atskirus butus. Likusius butus išnuomodavo.

Aš artimai bendravau su gen. V.Nagevičiumi, maj. J.Šeštakausku, tad kur buvęs - nebuvo jau, žiūrėk, įtraukiu į muziejų. Mano akyse pastatė prašmatnius naujuosius muziejaus rūmus, tapusius Nepriklausomosios Lietuvos simboliu.

1940 m. birželio 15 dienos rytą per radiją išgirdau gen. V.Vitkausko raginimą draugiškai sutikti TSRS kariuomenę, o apie 17 val. pro mano namus nuo Žemaičių plento jau riedėjo okupantų armijos tankai, laukę šios dienos Gaižiūnų poligone. Po to invalidų sąjunga dar gyvavo apie trejetą mėnesių. Lankiausi pas kažkokį komisarą, kuris nuramino, kad mūsų organizacija išliks, tačiau rudenį visos visuomeninės organizacijos buvo uždarytos. Toks likimas ištiko ir Lietuvos karo invalidų sąjungą.

Dar besimokydamas gimnazijoje, žinojau šachmatų ėjimus. Mano draugas A.Gustaitis, Lietuvos šachmatų čempionas, propagavo šachmatus tarp lakūnų. Jis su mumis žaisdavo būdamas kitame kambaryje dvidešimt dvi partijas iš karto. Aš tyčia mėginau jį apgauti, tačiau Antanas mane pagaudavo. Žaidžiau tuo metu, kaip man atrodė, neblogai. Išėjęs dimisijon ir turėdamas daug laiko pradėjau lankyti

šachmatininkų klube, kuris rinkdavosi Perkausko kavinėje (dabartinėje "Orbitoje") Maironio gatvės ir Laisvės alėjos kampe. Žaisdavome iš pinigų. Žaidžiau su vienu žydeliu, su kitu, ir visiems pralošiau. Įsitikinau, kad šachmatais žaisti aš nemoku. Bežaidžiant, vieną kartą greta manęs prisėdo Kauno elektros stoties direktorius danas Hanzenas. Jis buvo geras šachmatininkas, žaidęs su Čigorinu. Jam stebint eilinį kartą pralošiau. Hanzenas paėmė mane už peties irtarė: "Aš matau, kad jūs turite didelį norą ir nemažus gabumus, bet apie šachmatus ne ką tenutuokiate". Pakvietė jis mane į Vokiečių knygyną ir patarė įsigyti Laskerio, Romanovskio vadovėlius. Pradėjau namie studijuoti šachmatų teoriją, o praktikai vis užsukdavau į klubą. Dabar lošdavau su kiekvienu, kol jį įveikdavau. 1931 m. šachmatų draugijos posėdyje mane išrinko Lietuvos rinktinės kapitonu (t.y. vadovu - administratoriumi). Teko žaisti Rygoje, Prahoje, Varšuvoje. 1932 metais Prahoje susipažinau su Vladu Mikėnu. Jis tuo metu gyveno Taline ir žaisdavo už Estijos rinktinę. Mes jį prikalbinome grįžti į Lietuvą. Jis paklausė ir, Šachmatininkų sąjungai tarpininkaujant, persikraustė į Kauną. Nuo to laiko žaisdavo prie pirmosios lentos.

Įsimintiniausias buvo mūsų komandos dalyvavimas 1933 metų Pasaulio šachmatų olimpiadoje Folkestone, Anglijoje, kur užėmėme septintąją vietą. Tai aukščiausias Lietuvos šachmatininkų komandos pasiekimas. Lietuvos komandoje tada žaidė Mikėnas, Vaitonis, Abramavičius, Lutskis ir Vistaneckis.

Nors neturėjome diplomatinių santykių su Lenkija, bet Kaune buvo jų spaudos atstovas Mergelis. Susitikome su juo restorane "Božegraika", buvau išgėręs, trinkelėjau ranka į bufetą: "Galim Anglijoje bet kam pralošti, bet lenkams - niekada !" Mergelis tuoj pat apie tai pranešė į Varšuvą.

Folkestone pirmąją savaitę išsilaikėme pirmojoje vietoje. Atėjo eilė žaisti su lenkais. Prie pirmosios lentos susitiko

V. Mikėnas ir S. Stanaitis Folkestone (Didžioji Britanija) šachmatų čempionato metu. 1933 m.

Mikėnas ir Tartakoveris (žydai iš Paryžiaus, turėjęs I lenkų pilietybę). Aš vaikštau tarp stalų, stebiu žaidimą. Visose komandose dauguma žaidėjų buvo žydai (juokdavomės, kad Prancūzijos komandoje visi žydai, tik vienas Aliochinas-prancūzas). Mūsų žydėliai Lutskis su Vistaneckiu, lošdami su savo tautiečiais ir turėdami geras pozicijas, kalba: "Ui, nepanimaju, kaip ja mogu proigratj? Po moimu, ničja". Taip siūlė lygiąsias. Taip išgirdęs, aš braukdavau nagu savajam žaidėjui per nugarą sakdamas: "Rupūže, išlošk arba pralošk, bet žaisk iki galo!" Stebiu Mikėną, o jis praranda vieną pėstininką, antrą, trečią. Nesuprantu, kas darosi. Tartakoveris, išlošęs tris pėstininkus, atsistoja, išeina, jo kapitonas atneša apelsinų, duoda apelsiną, ir abu žiūri į Mikėną. O šis sėdi, galvą nuleidęs, mąsto. Tartakoveris grįžta, padaro keletą ėjimų, ir... išsigelbėja tik amžinu šachu. Po žaidimo padavė jis Mikėnui ranką ir sako: "Ty izumitelno igraješ. Dal mnie tri pieški fory, a ja ne smog vyjgrat". Sužaidėme tada su lenkais lygiosiomis 2:2.

1939 metų Pasaulinė olimpiada turėjo vykti Pietų Amerikoje. Ten mūsų komandą nuvežė ir parvežė namo "Maisto" laivas. Europoje jau vyko karas. Tada iš kelionės nebegrįžo Lutskis. Į šias varžybas aš nevykau, mat 1940 metais su žmona planavome dvejiems metams išvykti į Ameriką. Deja, išvykti teko priešingon pusėn ir gerokai ilgesniam laikui.

Geras šachmatininkas buvo Mikėnas. Atsimenu, per vieną turnyrą aš rūkau rūkymo kambaryje ir girdžiu, kaip atbėgęs latvių šachmatininkas Petrovas sako Aliochinui susinervinęs: "Mikėnas apiatj Flora raznosit". Pasirodo, Mikėnas su Florų susipyko Prahoje dėl merginos. Čia Mikėnas ir pažadėjo: "Ty u menia bolše nevygraješ!" Ir savo pažado laikėsi.

Teko šachmatais žaisti ir būnant lageryje. Tai buvo jau pasibaigus karui, kai mūsų sąlygos šiek tiek pagerėjo. Buvo

su manimi toks žydelis iš Varšuvos, kuris gyrėsi, kad šachmatais jo nieks nenugalės. Mano draugas Vincas Matulaitis, žinodamas mano pomėgį, papasakojo apie mane tam žydeliui. Šis vėl pasigyrė, kad parodysiąs tam lietuviui. Vieną sekmadienį susitikome prie lentos. Galvojau, kokią čia partiją sulošus. Nutariau surizikuoti. Trys ėjimai ir... "kindermatas". Žydelis tik šūktelėjo: "Ktotak igraket!". Vėliau mus apgyvendino viename barake, tai mudu vakarus leisdavome prie šachmatų lentos.

Lageryje ir tremtyje

(1941-1959)

1940 m. birželio 15 d. Raudonajai Armijai įėjus į Lietuvą, lyg iš anksto surežisavus, viskas pasikeitė. Visą laiką vyko demonstracijos su raudonais plakatais ir Lenino, Stalino, ir sovietų vyriausybės narių portretais. Taip pat buvo nešami Justo Paleckio, Gedvilo, Sniečkaus portretai. Eisenose matėsi ir lietuviškos tautiškos vėliavos. Regėjau tą eiseną Kaune, Laisvės alėjoje. Sudarė ją nedidelė grupė - apie pusantro šimto žmonių. Dauguma jų buvo žydai. Lietuviai ir šiaip įvairi publika stovėjo ant šaligatvio ir Alėjoje, iš kur stebėjo demonstraciją. Nuo Lukšio gatvės, einant Soboro link, maždaug ties Centrinio paštu, mačiau autokius vaizdus: žydukai ir žydelkaitės puldavo eiseną, išplėšdavo iš rankų tautines lietuviškas vėliavas, jas draskydavo ir mindžiodavo. Minia nuo šaligatvio šitą vaizdą stebėjo šaltai ir abejingai. Šitoks vaizdinys apie pirmąsias dienas, įvedus sovietų valdžią Lietuvoje, praėjus beveik pusei šimtmečio, ir užsiliko mano atmintyje.

Rudeniop, 1940 m., prisidengiant naujų pasų išdavimu, buvo sudarinėjami kažkokie sąrašai. Tuos sąrašus sudarinėjo žydukai-komjaunuoliai ir milicininkai. Ėjo gandas, kad ruošama iš Lietuvos į Sibirą išvežti septynis šimtus tūkstančių

Respublikos gyventojų .*

Mano jaunystėje žydai buvo geri draugai. Tarnaudamas kariuomenėje, turėjau daug draugų žydų - pulk. inž. Bliumentalis, kpt. Brechšteinas, vyr. ltn. Govbergas, F.Arongauzas, Stukorevičius, Jeglinas ir daugelis kitų. Dauguma mano draugų žydų buvo sionistais. Ne kartą mano draugų žydų kompanijoje teko kartu giedoti: "Kol vid baleivopnyo, nefeš jagudo higmijo..."

Daug žydų - mano draugų - kalėjo su manim lageriuose. Daugelis iš jų žuvo, taip ir neišvydę išsvajotos Bočių žemės. Tai prašau suprasti - aš niekada nebuvau antisionistas. Mano prisiminimuose nurodyti faktai iš tikrųjų neturi nieko bendra su garbinga žydų tauta.

Mano draugai iš milicijos perspėjo mane, kad esu įtrauktas į išvežamųjų sąrašą. Taip pat įtraukti išvežimui mano žmona, mano uošvis Tomas Dobkevičius, gen. Sutkus ir daugelis visuomenės veikėjų, mokytojų, valdininkų.

Mudu su žmona turėjome nuolatinius užsienio pasus. Įėjus Raudonajai Armijai, galėjome dviejų savaitių laikotarpyje apleisti Lietuvą. Dar galėjome su žmonos tėvais legaliai repatrijuoti į Vokietiją. Ir mudu su mano žmona Valerija nutarėme tokią sunkią, kritišką mūsų tėvynės Lietuvos valandą neapleisti savo gimtinės, bet likti su ja. Nesvarbu, koks belauktų mudviejų likimas, nutarėm likti savo Tėvynėje.

Keturiasdešimtieji ėjo į pabaigą. Pensijos mokėjimas buvo nutrauktas. Be pensijos neturėjau jokių pajamų. Nebuvo iš ko gyventi. Reikėjo rasti darbą. Draugai įdarbino mane Kauno centriniame telegrafe. Dirbau telegramų, gaunamų iš užsienio, svetimomis kalbomis, korektorium-kontrolierium.

* Pastaba: Šiuose atsiminimuose aš nurodau aktyvią veiklą žydų tautos jaunimo-komjaunuolių. Labai atsiprašau ir prašau neužsigauti. Aš visuomet reiškiau ir dabar reiškiu didelę pagarbą žydų tautai. Žydų tautai dalis mūsų istorijos.

Darbas buvo nesunkus. Dirbdavom dviem pamainom. Centrinio telegrafo viršininkas buvo rusas. Kad būtų geresnis darbo našumas, dažnai liepdavo perstatinėti stalus iš vienos vietos į kitą. Taip baigėm 1940 metus.

Ėjo Antrasis pasaulinis karas, juodi debesys kaupėsi ir virš mūsų. Laukėm ką atneš mums nauji 1941 metai. Padėtis buvo įtempta. Iš nakties prapuldavo žmonės. Suimti buvo Merkys, Urbšys, Natkevičius ir daugelis kitų Lietuvos veikėjų. Likimas jų mums buvo nežinomas. Kaune, 1940 m., per vėlines, Karių kapuose pats mačiau, kaip milicija mušė ir daužė moksleivius. Mat moksleiviai, aplankę Karių kapus, giedojo Lietuvos himną. 1941 metais Hitleris jau užgrobęs buvo beveik visą Vakarų Europą. Visą laiką iš Tarybų Sąjungos į Vokietiją riedėjo ešalonai su nafta ir kitomis vertybėmis. Prie Lietuvos-Vokietijos sienos Virbalyje susikaupę buvo daugybė vagonų su cisternomis. O karo audros debesys tvyrojo virš mūsų Tėvynės.

1941 m. birželio 13 d. vakare mano žmona Valerija palydėjo mane ligi vartų į naktinę pamainą. Atsisveikindamas prie vartų aš sakiau žmonai: "Nu, Valyte, šią naktį miegok ramiai, iš naktinės pamainos neims. Nėra ko dievą vyt. Į medžius, rytoj turėsim jau prapulti". Pasirodė, aš apsirikau. 1941 metų birželio mėnesio naktį iš 13 į 14 mane suėmė Kauno centriniame telegrafe ir apie 8 vai. ryto pargabeno į Linkuvos gatvę, į nuosavus namus Nr. 56 (dabar Nr. 52). Mane areštuojant dalyvavo komjaunuolė Goldbergaitė. Ji vedžiojo saugumiečius ir nurodinėjo ką areštuoti. Taip pat ji dalyvavo ir kratoje, vadovavo rusams. MVD saugumo viršininkas neleido man ir žmonai atsisveikinti su mūsų artimaisiais. Pasodino mus į sunkvežimį ir per visą miestą nuvežė mane su žmona į Šančius. Šančiuose visos rampos buvo užimtos prekinių vagonų ešalonais. Šančiuose mane su žmona Valerija išskyrė. Buvo tragiškai sunkus atsisveikinimas. Atsisveikindamas ištariau žmonai: "Jeigu liksim gyvi, tai rašyk

i tėviškę: per ją mudu atrasim viens kitą". Šančiuose mane patalpino į areštantų vagoną, o mano žmoną į kitą - tremtinių ešaloną. Mudu tuomet negalvojom, kad lemta bus susitikti tik po 18 metų. Tai buvo sunkus, žiauriai tragiškas momentas. Kai pagalvoji, kiek daug gali ištverti žmogaus širdis. Taip mane su mano žmona Valerija 1941 m. birželio 14 d. 9 vai. išskyrė Šančiuose. Mudviem teko nugrimzti į nežinią. Atsisveikinęs su žmona, atsidūriau kitam areštantų ešalone. Įlėjęs į vagoną pamačiau daug draugų, daug pažįstamų ir matytų veidų. Atrodė, išvežama visa Lietuvos inteligentija. Iš savo draugų ir pažįstamų tame vagone sutikau:

1. Aravičių - buvusį užsienio reikalų ministrą,
2. Vladimirą Černeckį - Lietuvos atstovą Italijai,
3. pulk. Antaną Kubilių - buvusį Klaipėdos krašto gubernatorių,
4. pulk. Urbelį - kariuomenės juristą,
- 5. kpt. Vladą Morkų - aviacijos oro žvalgą,
6. gen. Sutkų - kariuomenės intendantą,
7. Sutkų jaunesnįjį - Lietuvos prekybos rūmų narį,
8. pulk. Matulaitį - kariuomenės juristą,
9. Tamulevičių - karo valdininką,
10. mjr. Slapšį - burmistą,
11. kpt. Ignatavičių - auto rinktinės ūkio viršininką,
12. Andziulaitį - advokatą,
13. kpt. Gineitį - prekybininką,
14. Balį Žygelį - Lietuvos spaudos fondo direktorių,
15. J.Kazlauską - Alytaus policijos vadą,
16. Vainauską - kariškį,
17. K.Poderį - Zapyškio šaulių vadą,
18. Matulevičių - Kooperacijos banko direktorių,
19. Starkų - Lietuvos emisijos banko direktorių,
- 20.. S.Žukauską - studentą,
21. V.Matulaitį - Aleksoto V.Kudirkos mokyklos direktorių,

22. Paulauską - policijos viršininką,
23. Avižonį - studentą, prof. P.Avižonio sūnų,
24. inž. K.Bulotą - sportininką,
25. Liubiną - mokytoją,
26. kpt. Borechšteiną - Komercinio banko vyr. buhalterį,
27. Aringauzą F. - Klaipėdos gubernatūros patarėją,
28. Lifšicą - prekybininką,
29. vyr. ltn. Goldbergą - advokatą,
30. Perelšteiną - prekybininką,
31. Mindag - repatrijantą iš Suvalkų,
32. Gelperną - prekybininką,
33. Cenciperį - prekybininką,
34. Štukorevičių - mokytoją,
35. V.Bičiūną - menininką, Vilkolakio įkūrėją,
36. P.Minutką - docentą,
37. P.Dovydaitį - profesorių,
38. Chazaną - inžinierių,
39. Milvydą - gydytoją
40. Stonkų - gydytoją,
41. Cicėną - mokytoją,
42. Burbą-prekybininką,
43. Valkauską - inžinierių.

Prekiniame vagone buvo prigrūsta per 60 žmonių. Vagono durys buvo uždarytos. Prekinio vagono langučiai buvo mažučiuikai. Vagone įrengti buvo dviejų aukštų narai (neskaičiuojant grindų). Vadinamasis tualetas buvo įrengtas taip: vagono grindyse prakirsta 15 cm didumo skylė, prikaltas lovelis šlapintis, - ir viskas. Tualetu procedūra buvo atliekama viešai, visiems stebint. Iš karto ji sudarė didelį nepatogumą. Tačiau vėliau, laikui bėgant, su šia neišvengiama padėtim apsipratom.

Mūsų areštuotų ešalonas prastovėjo Šančių rampoje visą 1941 m. birželio 14 dieną. Iš Kauno pajudėjo ešalonas

1941 m. birželio 15 d. penktą vai. ryto. Pravažiuojant pro Vilnių perone buvo daug žmonių. Tarp žmonių mačiau pažįstamų, tarp jų ir Nataliją Vitkauskienę, gen. V. Vitkausko žmoną. Pravažiuojant Naujosios Vilnios stotį sutikau stovintį mūsų tremtinių moterų ešaloną. Tam ešalone prie langelio išvydau žmoną Valeriją ir paskutinį kartą surikau jai: "Valerija, laikykis!" Susitikus mudviem po 18 metų Valerija pakartojo tuos mano žodžius, kuriuos jai pavyko išgirsti. Mūsų ešalonas su kareivių sargyba, šunimis ir prožektoriais labai pamažu judėjo. 1941 m. birželio 21 dieną privažiavome Starobelską. Tai buvo nedidelis šachtininkų miestelis pietryčių Ukrainoje. Patalpino mus lageryje, kuris įrengtas buvo rusų pravoslavų vienuolyne. Apgyvendino cerkvėje, kuri buvo perdirbta į keletos aukštų barakus. Starobelsko lageryje iš palikusių įbrėžtų ir parašytų užrašų sužinojom, kad prieš mus čia buvę lenkai. 1941 m. birželio 21 d. vakare prie elektros šviesų sode padarė mums nuodugnią kratą. Konfiskavo viską, ką turėjome. Paliko tik rūbus ir baltinius. 1941 m. birželio 22 d. draugai, kurie buvo už lagerio sienos, pasakojo, kad pastebėjo mieste kryžmai užklijuotus popieriais langus. Draugai sakė, matyt jau prasidėjo karas. 1941 m. birželio 23 d. skubiai mus nuvarė į Starobielsko geležinkelio stotį, sugrūdo į tuos pačius vagonus ir išvežė vėl nežinon. Supratom, tikrai prasidėjo karas. Mūsų padėtis darėsi vis sunkesnė. Kareivių elgesys buvo ypač žiaurus. Mūsų ešalonas judėjo pamažu. Iš Rytų į Vakarus reikėdavo praleistiėjusius traukinių ešalonus su kariuomene ir karo amunicija. Mūsų kalinių ešalonas daug laiko prastovėdavo. Dienos buvo karštos. Kankino troškulys ir alkis. Dar turėjau užsilikusi gabalą duonos ir lašinių. Pastebėjau, repatriantais iš Suvalkų badauja, visai nusilpo. Pasidalijau su juo savo paskutinio maisto atsargomis, pamaitinau ir sustiprinau nelaimingą Mindag. O maitino mus kamša - tai maža, labai sūri žuvelė. Vandens gaudavom retkarčiais ir tai labai ribotai. Kelionė buvo ilga, sunki, pilna alkio.

Prisiminiau, važiuojant pro Vilnių prie mūsų ešalono dui buvo prikabinta keletas vagonų su lenkais. Tarp lenkų prisimenu buvo:

1. profesorius Koscelkovskis,
2. ponas **Jaščur** - Silezijos vaivada,
3. pulk. Sikorskis - gen Sikorskio brolis,
4. ponas Piaseckis - Vilniaus miesto valdybos valdininkas,
5. vyskupas - pavardę užmiršau,
6. du jauni kunigai - pavardes užmiršau,
7. du vienuoliai - pavardes užmiršau.

Mūsų ešalonas per kančią, troškulį ir alkį pamažu slinko į rytus. Pravažiavome Kazanę, Sverdlovską, daugelį kitų miestų. Važiuodami geležinkelio stotyse matėm žmones išalkusius, apiplyšusius, apsiavusius vyžomis. Kartais žmonės prisiartindavo prie mūsų vagonų ir prašydavo duonos. Pravažiuojant matėme Rusijoje pagal geležinkelį telegrafo stulpus su mediniais traversais. Telegrafo viela buvo geležinė. Tuo mes labai stebėjomės. Pas mus Lietuvoje telegrafo stulpų traversai buvo geležiniai, telegrafo viela buvo varinė. Stebėjomės, kaip dar atsilikusi Rusija. Nuo Sverdlovsko pro Irbitą mūsų ešalonas slinko pirmyn. Geležinkelis Uralo kalnyne ėjo į Šiaurę. Mes nė nepastebėjome kurioje stotyje prie mūsų ešalono prikabinas buvo vienas vagonas su estais. Estų buvo septyniasdešimt penki. Geležinkelio kelias buvo naujai supiltas. Tad mūsų ešalonas slinko labai pamažu.

1941 m. liepos 27 d. privažiavom Uralo rajoninį miestą Sosvą. Sosvos miestas yra ant upės Sosva kranto. Sosvoje buvo "Siev. Ural. Lag'o" komendanto lagerių punktas. Sosvoje buvo medžio apdirbimo kombinatas "D.O.K", vagonų fabrikas "C.R.M." - centrinės remonto dirbtuvės. Geležinkelis į Uralo šiaurę baigėsi sąsaja. Toliau į šiaurę tuomet geležinkelio nebuvo. Sosvoje išlaipino mus iš vagonų, įkurdino lauke ant Sosvos upės kranto, šalia "D.O.K." - medžio apdirbimo

kombinato. Ant Sosvos upės kranto praleidome tris paras. Iš tų trijų parų išpuolė vienas sekmadienis. Tam sekmadieny apie 12 vai. mūsų apie 2 tūkstančių kalinių minia, kad nepastebėtų sargyba, susibūrėme į vieną būrį. Lenkų kunigai laikė mišias - Sumą. Kad sargyba nepastebėtų, mūsų minia apsupo kunigus. Tuomet kunigai dar turėjo kamžas, stulas, kielikus ir dar plotkes. Praėjus trims paroms mus sugrūdo į baržas ir kateriais Sosvos upe nuplukdė į rajoninį miestelį Garį ant Sosvos upės kranto. Sargyba surinko iš mūsų visą turtą. Mūsų lagaminus pakrovėm į traktorines roges ir su keliais suimtaisiais su sargyba atvažiavom į 47-tą-lagerio punktą. Mūsų areštantų, dviejų tūkstančių minią raita ir pėsčia sargyba su šunimis nuvarė į 47-to lagerio punktą. Plaukiant upe iš Sosvos į Garių ant kranto upės matėm daug lagerių. Sargyba, ginkluota šautuvais ir automatais, su šunimis prieš varydama mūsų koloną visuomet perspėdavo: "Žingsnis į dešinę ar kairę - laikomas mėginimu pabėgti, ir ginklas bus panaudotas be perspėjimo". Taip 1941 m. rugpjūčio pradžioje mes atsidūrėme prie 47-to lagerio punkto zonos, aptvertos aukšta rąstų siena. Sargyba mūsų stovyklą įkūrė prie 47 lagerio sienos lauke. Kadangi mūsų stovykla buvo įkurta pamiškėje, tai, kad apsigintume nuo uodų, sargyba leido kūrenti laužus. Laužams leido atsinešti kuro - malkinių rąstų, sausuolių. Tuo pat metu lagerio barakuose vyko taip vadinamoji "degazacija". Degazacija - tai kova su blakėmis. Moliu užtepėdavo langus, duris, ir visur, kur pasitaikydavo plyšių. Ant grindų padėdavo molio plytas, ant plytų skardą, o ant skardos - sierą. Tą sierą degindavo, o sieros dūmai naikindavo blakes ir kitus kenkėjus. Kol vyko degazacija, mes tris paras prabuvome prie lagerio tvoros. Vieną dieną priėjo prie mūsų Vochros politrukas, t.y. laisvai samdomas sargybos politinis vadovas. Apie save sušaukė mūsų kalinių minią ir pasakė šitaip: "Jūs nesvajokit pamatyti savo tėvynės, jus atvežė ščia sunaikinti. Matote aplink medžių kelmus, tai po

kiekvienų kelmų gulės po jūsų galvą". No vienas budelis:, nesako savo aukai tiesos į akis. Auką budelis stengiasi? i dyti! kiek galima iš pasalų. Aš stovėjau gale minios ir, pirštu gręždamas smilkinį, rodžiau draugams, kad tai kalba beprotis. Praėjus keturiems mėnesiams, kuomet pusė mūsų iškrito, taip pat beveik visi iškrito estai, mes tuomet sakėme: "O jis, tas politrukas, žinojo, ką sako". Pasirodo, nejuokais mums grasino.

Bebūnant dar prie lagerio sienos atsitiko vienas svarbus įvykis. Tai pabėgimas. Kadangi mus laisvai leisdavo į mišką apsirūpinti kuru, mes tarp savęs kalbėjom, kad dabar susidarė palankios sąlygos pabėgti. Mat, kuomet mus suvarys į lagerio zoną už aukštos, spygliuotos sienos, tokios progos jau nebebus. Susidarė grupė jaunų, tvirtų, energingų žmonių, pasiryžusių pabėgti. Iniciatorius buvo inžinierius Kęstutis Bulota - energingas, jaunas žmogus, Europos greitojo čiuožimo čempionas, Šalkauskas, policininkas nuo Šiaulių, studentas Avižonis (profesoriaus Avižonio sūnus) ir du estai. Grupė susidarė iš penkių žmonių. Inžinierius K. Bulota turėjo žemėlapių ir kompasą. Mūsų draugai pabėgėlių grupei surinko daug pinigų, vietoje valiutos - keletą auksinių laikrodžių. Bėglių grupė po vieną neva rinkti kuro pasišalino į mišką. Po kokios valandos visi pradingo nežinioje. Praėjus trims paroms-po mūsų atvykimo prie 47 lagerio punkto mus suvarė į lagerio zoną už sienos. Suskirstė mus po barakus. Buvo pati pradžia rugpjūčio mėnesio. Po pietų, pirmą dieną zonoje, apie 17 valandą "Vochra", t.y. sargyba darė mūsų patikrinimą. Išrikiuoti buvom po 20 žmonių voroje. Sargyba skaičiavo voras ir tokiu būdu tikrino mūsų skaičių. Tikrino vieną kartą, tikrino antrą kartą. Matėm, kaip sargyba nervinosi. Tikrino iš viso keturis kartus. Mes supratom, sargyba pastebėjo pabėgimą. Zonoje iš mūsų atėmė laikrodžius ir aukso žiedus. Mano žiedas, kurio niekuomet nenusimau-davau, buvo labai jaugęs ir niekaip nesidavė nuimamas. Tik

gerai pamuilinus pirštą pavyko nuimti. Džiaugėsi sargybinis, suprantama, iras, kad nereikėjo kirsti piršto. Zonoje tris dienas laikė mus be darbo. Per tas tris dienas suskirstė kalinius į brigadas. Iš mūsų tarpo paskyrė brigadininkus. Kpt. Ignatavičių paskyrė "nariadčiku", mane - "lampovščiku", t.y. viso lagerio apšvietimo lempų prižiūrėtoju. Aravičių, pik. Kubilių, inž. Chazaną, kpt. Brechšteiną paskyrė kontoron. Pulk. Sikorskį paskyrė vyriausiuoju virėju, advokatą Andziulaitį - virėjo padėjėju, gen. Sutką - gaisrininkų viršininku, Žygelių - zonos agronomu, gydytoją Stonką - med. punkto vyr. gydytoju. Lenkų vyskupas (jo pavardę užmiršau) buvo paskirtas skalbyklos viršininku. Du lenkų vienuoliai prie vyskupo priskirti skalbėjais. K.Poderys tapo batsiuviu. Po trijų dienų poilsio mūsų brigadą išvarė miškan į darbą. Maistas paskirstytas buvo sulig išdirbio: aukščiausias buvo pirmas katilas - 600 g duonos, sriuba ir per pietus dar košė; antras katilas - 400 g duonos, sriuba ir košė; trečias katilas - 300 g duonos ir sriuba; "štrafnoi" katilas - 300 g duonos ir vanduo.

Miško darbas buvo sunkus. Tiesa, prisiminiau, kad per tas poilsio dienas medicinos komisija patikrino mūsų sveikatą. Buvome suskirstyti į grupes:

1. grupė - sunkus darbas;
2. grupė - vidutinis darbas;
3. grupė - lengvas darbas.

Kadangi buvau karo invalidas, mane paskyrė į trečią grupę, lengvam darbui. Barakuose mes pamatėm daugybę žuvusių lenkų pavardžių, kurios buvo įbrėžtos ir užrašytos ant narų. Dienos slinko liūdnai. Dirbom visi - kas miške ir kur paskirti. Mūsų brigadininkai ir visi mes apie prirašymą neturėjom jokio supratimo. Darbo normų neįvykdėdavom. Mūsų brigadininkai užrašydavo tik tiek, kiek iš tikrųjų padaryta. Už tai ir maistas buvo sulig išdirbiu. Dauguma valgė trečią katilą, antrasis buvo retenybė.

Mūsų etapo sveikata pradėjo greitai silpnėti. Daugelis

atsidūrė ligoninėje, prasidėjo mirtys. Praėjus dešimčiai dienų po mūsų įvedimo į lagerio zoną draugai grįžę iš darbo pasakojo, kad prie vachtos matė gulinčius ant žemės keturis kūnus. Studentas Avižonis stovėjo, jo veidas buvo kruvinas. Avižonis sakė draugams: "Neklauskit, nieko neklauskit". O tie draugai, kurių kūnai gulėjo ant žemės, nežinia, ar jie buvo gyvi, ar mirę. Mat, lageryje buvo tokia tvarka: sugautus bėglius gyvus ar lavonus paguldėdavo prie vachtos, parodydavo kaliniams. Tokiu būdu parodydavo kaliniams, kad bėgti neapsimoka. Slinko dienos, savaitės, mėnesiai, slinko ir mūsų kalinių sunkus gyvenimas. Ėjo karas, mūsų kalinių gyvenimas darėsi vis sunkesnis. Prasidėjo lenkų bei mūsų mirimai. Estai labai greitai beveik visi išmirė. Aš turėjau būdelę, kurioje laikiau žibalą ir lempas. Kol turėjau žibalo, grįžusius iš darbo draugus ištepėdavau tuo žibalu, kad apsaugočiau nuo utėlių.

Atsimenu, vieną dieną vakare mes suruošėme balių. Ignatavičius "vochos" larioke nupirko dvi dideles žuvis, vadinamas "gorbuša", iš zonos dar atnešė porą raudonų burokų. Mano būdoje buvo plyta ir aš paruošiau skanius barščius su žuvies patiekalu. Žuvis buvo riebi ir skani. Mudu su Ignatavičium pakvietėm į tas vaišes Černeckį ir Kubilių. Mano svečiai skaniai valgė barščius ir žuvį, o gardžiudamiesi vis gyrė mano kulinarinius gabumus. Suprantama, - badas, dėl to mano vaišės ir pralenkė geriausią restoraną.

Galų gale žibalo tiekimas buvo nutrauktas. Kurį laiką iš sandėlio atsargų dar apšviečiama buvo zona ir vachta. Barakai, virtuvė ir kontora apšviečiami buvo balanomis. Atėjo, kaip sakoma, balanų gadynė. Mūsų Vytautas Bičiūnas sugalvojo atminčiai padaryti lagerio planą. Apie tai, matyt, kas nors įskundė. Taip ir žuvo V.Bičiūnas - "Vilkolakio" įkūrėjas.

Žibalo trūkumą dar padidino vagystės. Matyt, vagiant žibalą, kad nepastebėtų, į statines pripildavo vandens. Į lempas apie zoną vachtoje ir kontoroje pripildavo žibalo, bet lempos spragsėjo, nešvietė ir visai nedegė. Kilo skandalas.

Kaltino visi mane, kaip nesugebantį atlikti savo pareigų. Aš lagerio administracijai paaiškinau, kad vietoje žibalo gaunu vandenį su žibalu - mišinį, kuris nedega ir nešviečia. Lagerio administracija mano paaiškinimą rado nepakankamą ir atleido iš šių pareigų. Pasiuntė mane sunkiems miško darbams. Buvo vėlyvas ruduo. Oras buvo bjaurus, lijo, dargana su sniegu. Labai pabjuro keliai, telkšojo didelės molio balos. Sargybos šauliai tyčia, priėjus didesnę balą, komanduodavo: "ložys" - gulk. Mes visi į tą balą turėjom greitai gulti. Sykį po komandos "gulk" vienas žydėlis nespėjo atsigulti, tai šaulys jį peršovė. Mes tą žydėlį ant pečių parsinešėm į lagerį.

Dirbant miške teko kilnoti sunkius rąstus. Rąstus nešdavom ant pečių ir kraudavom į štabelius. Mes, miško kirtėjai, buvom nevienodo ūgio. Vieni buvom aukštesni, kiti - žemesni. Nešant rąstą, didesnieji dažnai, kad palengvintų krūvį, pasilenkdavo ir visas krūvis guldavo ant mažesnių. Pats buvau nedidelio ūgio. Vieną kartą užgulė ant mano peties didelis rąsto svoris. Aš pajutau kirkšnyje dūrį. Buvo didelis skausmas, parpuoliau ant žemės ir kurį laiką pragulėjau. Vakare, kai grįžau po darbo į zoną, užėjau į medpunktą. Gydytojas liepė užsičiaupti, užspausti nosį ir papūsti. Patikrinęs pasakė: "Taip, išvarža".

Rudenį buvo medicinos komisija, kuri patikrino mūsų sveikatą. Mane rado nusilpusį ir paskyrė į brigadą zonoje pinti vyžas - "laptiožniku". Taip tapau vadinamu "dochodiaga" - kandidatu mirti. Išmokau "laptiožniko" amatą ir su malonumu pyčiau vyžas. Pro mūsų 47 lagerio punktą lapkričio mėn. iš Gari praėjo vadinamas Besarabijos etapas - iš viso 3600 žmonių. Mūsų 47 lagerio punktas suruošė jiems pietus: sriubą "Balandą".

Apie 1941 m. gruodžio vidurį taip pat pro mus praėjo vadinamasis Krymo etapas - iš viso apie 3700 žmonių. Krymo totoriams taip pat buvo suruošti karšti pietūs - sriuba.

Man dėl blogo maisto ir vitaminų stokos sutriko

organizmas. Pūslė nesulaikė šlapimo. Didelė bėda naktimis neduodavo miegoti. Gydytojas Stonkus konstatavo: "avitaminozė, reikia valgyti svogūnų". Mano laimė, bulvių sandėlyje pradėjo pūti bulvės. Reikėjo skubiai jas perrinkti. Bulvės perrinkti paskyrė "dochodiagas-laptiožnikus", tarp kurių buvau ir aš. Bulvių rūsio palėpėje užtikau keletą pyčių svogūnų. Nieko nelaukdamas, aš prisivalgiau žalių svogūnų ir dar nudžioviau penkis svogūnus. Daugiau neturėjau kur paslėpti. Lageryje tuos svogūnus suvalgiau pats, likusius du atidaviau draugams. Svogūnų operacijos rezultatas - išnyko mano avitaminozė. Nereikėjo naktį taip dažnai bėgioti, galėjau ramiai ilsėtis.

1941 m. lapkričio pabaigoje iš Altajaus krašto (Kamenna Obi) gavau žmonos Valerijos atviruką. Rašė, kad kartu su ja yra Valkauskienė, Žygeliene, Vabalienė, Štukorevičienė, Gineitienė ir kitos. Dideliam mūsų džiaugsmui užsimezgė ryšys su mūsų brangiosiomis žmonomis.

1941 m. gruodyje padėtis buvo tragiška. Nuo bado žuvo beveik visi estai. Iškritę trečdalis mūsų. Mūsų lagerio viršininkas buvo Diupinas. Aš visuomet galvojau, kad tai prancūzų palikuonis (Du Paene). Jam tai ir teko visa atsakomybė dėl šios tragedijos. **Vieną** vakarą Siev. Ural-Lago viršininkas Višinskis su savo štabu atvyko į mūsų 47 lagerio punktą. Vakare sušaukė mus į valgyklą ir pasakė: "Jūs, pabaltijiečiai, rodos, kultūringi ir protingi žmonės. Ką jūs nutarėt pribaugti save savižudybe. Aš suprantu, badas. Mes pasistengsime jums padėti. Mūsų sandėliuose yra dar žirnių - tai kaloringas maistas, kuris jus pataisys". Siev. Ural-Lago viršininkas savo pažadą ištesėjo, gavom žirnių, ir kuriam laikui mūsų padėtis pagerėjo. Mūsų lagerio punkto viršininkas Diupinas pašauktas buvo į kariuomenę. Gavom naują viršininką Dunkar - Juodųjų jūrų karo laivyno jūrininką, karo invalidą.

Laikas slinko. Artėjo Kalėdų šventės. Mes, lagernykai,

tarp savęs kalbėjome ir dalijomės prisiminimais, kaip namuose valgydavome Kūčias ir švęsdavome šv. Kalėdas.

1941 m. gruodžio 24 dieną, kaip paprastai, išvarė mus į mišką darbams. Diena pasitaikė niūri, apsiniaukusi, krito šlapdriba. Kaip visuomet parėjome į zoną, į barakus alkani, pavargę ir peršlapę, skubėjome į valgyklą. Valgykloje mūsų laukė karšta sriuba, vadinama balanda. Po vakarienės, grįžę į baraką, savo viršutinius rūbus atidavėm į džiovyklą. Po šito barake mūsų laukė siurprizas. Mūsų virėjas Andziulaitis, Burba ir keletas žydų suruošė mums Kūčias. Anziulaitis virtuvėje iškepė šližikų, žydėliai davė tikras tris silkes su svogūnais ir pipirais. Burba davė šprotų ir konservų. Vietoj pietų Andziulaitis iškepė iš baltų miltų plokštainį. Tas siurprizas sukėlė mums neapsakomą džiaugsmą, ligi ašarų. Kūčių organizavimui daug prisidėjo kpt. Ignatavičius. Kiek galima tokiose sąlygose būti patenkintais, optimistais, mes su džiaugsmu valgėme Kūčias. Draugai, kurie dirbo zonoje, tarp jų, suprantama, ir žydai, stebėjo kaip mes valgėme Kūčias ir kartu visi džiaugėsi.

Dar rudenį ėjo gandas, kad lenkų delegacija kartu su generolu Sikorskiu atvyko į Minską ir pasirašė draugystės sutartį su Tarybų Sąjunga. Tuo metu pulkininką Sikorskį paleido iš lagerio ir pristatė į Maskvą. 1941 m. pabaigoje, gruodžio mėnesį, lenkai buvo amnestuoti ir paleisti iš lagerio. Girdėjome, kad lenkai per Iraną pasiekė Egiptą ir daugelis atsidūrė Anglijoje. Tarp lenkų buvo keletas korespondentų. Tie korespondentai Londone aprašė mūsų padėtį ir gyvenimą tarybiniuose lageriuose. Dėl to buvo nutraukta "lenkų -Tarybų Sąjungos draugystės sutartis". Tuo metu sovietiniai laikraščiai komentuodami rašė: "Tai melas, šmeižtas - kleveta".

1941 m. gruodžio pabaigoje kpt. Ignatavičius kažkur nudžiovė tris avių galvas. Mudu ilgai svarstėm, ką su tom galvom daryti, kaip ir kur jas apdoroti. Man atėjo į galvą panaudoti šiam reikalui "morgą" - lavoninę. Ten mažiau užeidavo smalsuolių. Be to lavoninėje buvo krosnis su plyta.

Nutarėme avių galvas apdoroti lavoninėje. Naujų metų išvakarėse mudu paruošėm malkas, užvirinom katilą su vandeniu, nuplikinom avių galvas. Ignatavičius kirviu suskaldė avių galvas ir sudėjęs į katilą išvirė.

Lavoninėje buvo 7 lavonai, kurie laukė savo eilės palaidojimui. Tai daugiausia buvo estų lavonai. Taip mudu su kpt. Ignatavičiumi lavonų kompanijoje puotaudami sutikome naujuosius 1942 metus.

1942 m. sausio pradžioje mus suvarė į 35 lagerio punktą. Kadangi siautė arklių liga, tai apie 35 lagerio punktą buvo uždrausta zona. 47 lagerio punkte į roges pakrovėm mūsų lagaminus, kuriuos dar turėjome. Lagaminus nuvežė ligi 35 lagerio punkto uždraustos zonos ir išvertė ant sniego. O mus per uždraustą zoną nuvarė į 35 lagerio punkto barakus. Rytojaus dieną atvežė kitais arkliais mūsų lagaminus prie barakų. Apžiūrėję nustebome - mūsų lagaminai pasirodė esą tušti. Aš pranešiau apie tai lagerio viršininkui. Lagerio viršininkas liepė man parašyti pareiškimą. Supratau, kad tai buvo padaryta su viršininko žinia, tai numojau ranka.

35 lagerio punkte mus vėl suskirstė į brigadas. Brigadininkais paskyrė rusus, kadangi jie mokėjo prirašinėti, o to ir reikėjo viršininkams. Kaip to pasekmė, padidėjo mūsų normų darbo išdirbis, pagerėjo maistas. Kaip buvo žadėta, atsirado žirniai ir žuvelė. Pagerintas maistas jau daugelio iš mūsų negalėjo išgelbėti nuo mirties. Daugelis žuvo iš bado, tarp jų ir mano senas draugas kpt. Gineitis ir kiti. Lai būna lengva jiems Uralo žemelė.

Labiausiai liūdėjau, netekęs savo seno draugo kpt. Ignatavičiaus. Staiga vieną ankstyvą rytą iššaukė jį į vachtą, įsakė pasiruošti su daiktais atvykti, mudu su juo svarstėm ir spėliojom, gal į laisvę. Kpt. Ignatavičiaus sargybinis jam pasakė: "Važiوسي kaip generolas su lengva mašina". Mudu atsisveikinant pasibučiavom ir išsiskyrėm - pasirodė, amžinai. Lai būna lengva žemelė nežinomam kpt. Ignatavičiaus kapui.

Atėjo 1942 pavasaris, 35 lagerio punkte prasidėjo "cinga". Daugelis visai nusilpo. Iš miško į zoną parsinešdavome spygliuočių šakų. Šakas nugenėdavome ir jų spyglius, supiltus į bačkas, užpildavome karštu vandeniu. Nusistovėjus išeidavo vitamininis spyglių gėrimas. Kad išsigelbėtume nuo "cingos", visi gerdavom tą spyglių arbata.

Miškų darbai taigoje buvo įvairūs, nupjovę pušis versdavom, vadinamiesiems "asortimentams": 1. avia pušis, 2. laivams pušis, 3. statybinė medžiaga ir 4. medžiaga sutvirtinimui. Beržus į gabalus: šautuvams ir slidėms. Rąstai, kurie netikdavo išvardintiems asortimentams, likdavo malkoms.

Nuverstus medžius apdorodavom šitaip: pirmiausia nugenėdavom šakas, potosupjaustydavom reikalingo ilgio gabalais. Malkas štabeliuodavom čia pat. Ilgus rąstus vilkdavo į sandėlius prie miško kelių. Rąstų vilkimas vadinosi "traliovka". Rąstus vilkdavo kaliniai virvėmis arba nešdavo ant pečių. Dar buvo "traliavimo" brigada su vilkikais, raiti ant arklių.

Versdami medžius, šaukdavom: "Beregis!" - saugokis, kad virstantis medis neužgriūtų ant šalia dirbančių žmonių. Pasitaikydavo toksai vaizdas: šauki "beregis", o draugas sąmoningai eina po griūvančiu rąstu ir žūva. Aš, būdamas lageriuose, du kartus mačiau, kaip žuvo mano draugai.

Kartą man buvo toks atsitikimas. Taigoje sniego buvo ligi juosmens. Atkasus apie pušį sniegą, užpjovus ir užkirtus pušies kritimo kryptį, mudu su draugu pradėjom pjauti "avia pušį". Verčiant medžius yra taisyklė: virstant medžiui, reikia atsitraukti pora žingsnių atgal, įstrižai, (pjovus pušį ir jai virstant, traukiantis du žingsnius atgal mano vyža už kažko užkliuvo, ir aš pargriuvau giliai į sniegą. Išsikapstęs iš sniego, žiūriu, mano pušies nėra. Žvilgtelėjau į draugą - jisai stovėjo išbalęs. Pasirodo, pušis virsdama įsipainiojo tarp kitų pušų ir zvimbdoma pralėkė pro mano galvą. Mano laimė, tuomet

aš jau gulėjau sniege. Tai likimas. Jeigu nebūčiau pargriuvęs, iš manęs būtų likusi tik šlapia vieta.

Prisimenu, 1942 m. pavasary 35-to lagerio punkto viršininkas, surinkęs zonoje paliktus ligonius, kurie dar galėjo paeiti, išsivedė juos su kibirais į taigą. Lagerio viršininkas žinojo taigoje vietas, kur augo spanguolės. Vakare draugai su pilnais kibirais spanguolių grįžo į lagerį. Tai buvo didelė parama lagerio gyventojams - ne vienam buvo išgelbėta gyvybė. Pasitaikė geras lagerio punkto viršininkas. Jisai sakė: "Kad išgelbėčiau jums gyvybę, aš darau nusikaltimą".

Jisai iš kalinių surinko pinigų, kurių kai kas dar turėjo. Iš kaimyninių kolūkių nupirko dvi karves, kurių mėsą panaudojo kalinių maisto pagerinimui.

Pasitaikydavo ir padorių - humaniškų lagerių viršininkų, bet labai retai. Nežiūrint to, 35-to lagerio punkte paliko amžinam poilsiui mano mieli draugai - kpt. Gineitis, prof. Dovydaitis ir daugelis kitų žmonių, kurių pavardžių nebeatsimenu. Amžiną jiems atilsį, lai būna lengva jiems Šiaurės Uralo žemelė.

1942 m. birželio pabaigoje buvo mūsų etapas į 7-tą O.L.P. (reiškia atskiras lagerio punktas), Zykovo 17-tą lagerio punktą.

35-ame lagerio punkte iš ryto išrikiavo mus su daiktais. "Su daiktais" - tai reiškia, kad apleisime 35-tą lagerio punktą. Varė mus pėsčiomis. Palikom 35-tą lagerio punktą. Pro Gari mus varė į nežinią. Vidurdienyje, pusiaukelėje, buvo poilsis. Apie 17 vai. priėjom didelį kaimą ant Tavdos upės - Zykovo. Zykove sutiko mus sunkvežimiai, iš mūsų kelionės atrinko nusilpusius ir nuvežė į 17-tą lagerio punktą. Likusius, kurie dar galėjo paeiti, nuvarė pėsčiomis. Mūsų kolonos pavakare priėjo 17-tą lagerio punktą. Zonoje pavalgydino mus vakariene ir apgyvendino barakuose. Prisimenu 17-to lagerio punkto viršininko pavardė buvo Judin. Kitą rytą suskirstė mus į brigadas ir išvarė į mišką, darban.

17-to lagerio punkto kontoroje dirbo Brechšteinas vyr. buhalteriu ir Chazanas - planuotoju.

1942 m. rugpjūtį aš ir Žygelis gavome savo žmonių siuntinius su maisto produktais. Tai buvo didelė pagalba. Mes visuomet prisimindavom vargšes savo žmonas. Pačios būdamos sunkiausioje padėtyje, iš paskutinių savo jėgų stengėsi padėti savo vyrams. Mes, kaliniai, prie geriausių mūsų norų negalėjome niekuo padėti savo brangioms žmonelėms. Tas dar labiau skaudino mums kliuvusią ir taip nelengvą dalį.

17-ame lagerio punkte dirbau įvairiausius darbus. Verčiau mišką, buvau brigadininku "treliovkos" su arkliais, pyniau vyžas, buvau "dochodiaga", kasiau bulves, skaldžiau balanas ir daugybę įvairiausių darbų.

Naktimis būdavo brigadininkų gamybiniai pasitarimai. Man bedirbant prie "treliovkos" brigadininku po vieno tokio pasitarimo lagerio viršininkas Judin manęs paklausė:
i "Pasakyk, Stanaiti, iš kur tu imi išdirbinius procentus savo žmonėms". Tai buvo pirma valanda Šiaurės Uralo nakties, oras buvo ramus ramutėlis, žvaigždžių milijardai skaidriai švietė aukštai danguje. Aš pažiūrėjau į dangų, pažiūrėjau į viršininką ir, rankos mostu rodydamas į dangų, atsakiau: "Štai iš kur". Viršininkas Judin pagalvojo, pažiūrėjo į mane ir pasakė: "Molodec".

1943 m. pavasarį, kovo mėnesį, susirgau, buvau labai nusilpęs. Mane paguldė į lagerio ligoninę. Ligoninės palatoj gulėjom vienuolika žmonių - vienuolika tautybių. Aš - lietuvis, dar buvo rumunas, korėjietis, totorius, vengras, žydas, kinas,
j vokietis, mongolas, ukrainietis ir rusas. Mes net patys stebėjomės tokiu sutapimu. Kalbėdamiesi tarp savęs, mes skaičiavom, kiek dar liko iš mūsų etapų gyvų. Mes konstatavom, lietuvių liko apie du šimtai. Krymo totorių liko taip pat apie du šimtai. Išeina, kad iš devynių tūkstančių šešių šimtų žmonių 1943 metų pavasary gyvų liko tik apie šešis

šimtus žmonių. Tai įvyko per dvidešimt mėnesių.

1943 metų birželį iš mūsų išrinko apie keturiasdešimt žmonių. Davė kiekvienam po maišą ir išvarė. Pavasarį buvo pats polaidis. Kelio nebuvo. Mus varė į kitą lagerį tiesiai per mišką. Eiti buvo sunku, šokinėjom nuo vieno kupsto ant kito. "Nokomarnykuose" dusom. Pasiekus tą lagerio punktą, kiekvienam iš mūsų pripylė į maišą po 30 kg miltų. Tuos miltus turėjom parnešti į 17-tą lagerio punktą. Kelionėje, kuomet nematė sargyba, mes rijom tuos miltus.

Maistą į lagerį pristatydavo upėmis pagal planą. Iš sandėlių maistą vogdavo visi, kas tik prie jo prieidavo. Dėl to maisto pritrūkdavo vienam, dviem mėnesiams. Tuomet prasidėdavo baisus kritimas. Daugiausia mirčių iš bado.

1943 žiemą sunkiai susirgau, mane paguldė į lagerio ligoninę Zykove - komendanto lagerio punkte. Zykovas buvo didelis kaimas, jame buvo lentpjūvė ir "D.O.K." - medžio apdirbimo kombinatas. Vieną vakarą parvarė iš miško sergantį Matulevičių (rodos, Kooperacijos banko direktorių). Ligoninėje vietų nebuvo. Be jokios pagalbos numetė jį koridoriuje. Taip naktį jisai ir mirė. Man gulint Zykovo ligoninėje pro mūsų Komendanto lagerį iš 17-to lagerio punkto pravarė etapą apie keturiasdešimties žmonių. Tai buvo aktyruoti invalidai. Visi buvo žydai ir vienas lietuvis - Žygelis, buvęs "Spaudos fondo" direktorius. Vėliau paaiškėjo, kad juos išvarė ištrėmiman. Dar nepasveikusį mane greitai išrašė iš ligoninės ir parvarė į 17-tą lagerio punktą. Naktį iššaukė mane į vachtą. Vachtoje radau "Sev.Ural.lago" 3-čio skyriaus viršininką, kapitoną. Pirmiausia jis klausinėjo manęs apie politinę padėtį pasaulyje. Klausinėjo mano nuomonės apie karo eigą. Klausė, ką kalba mano draugai kaliniai. Aš jam papasakojau savo nuomonę apie viską. O apie ką kalba mano draugai, tai pasakiau, kad daugiausia kalba, ką rytoj valgys. Kalba, kokią rytoj gaus duonos "Gorbuša" porciją: ar 500, ar 400, ar 300 gramų. Kapitonas, matyt, norėjo iš manęs daugiau ką

nors sužinoti, bet nieko nepešęs supyko ir pasakė: Na ir gudrus tu, Stanaiti, dabar eik į baraką ir gydyk savo karbunkulą".

1944 metų vasarą iš žmonos gavau dar vieną siuntinį. Siuntinys buvo su maisto produktais. Susirašinėti su žmona leidžiama buvo vieną kartą per mėnesį. Tas susirašinėjimas teikė mudviem paguodą, jėgų kovoti už gyvybę. Ir viltį - dar susitikti šiame gyvenime. 1944 m. 17-to lagerio punkto komendantas įteikė man raštą ir liepė pasirašyti, kad skaičiau. Tame rašte buvo pranešama, kad "Troika ypatingo pasitarimo" nuteisė mane aštuoneriems metams lagerio ir tremties be termino. 1944 m. pavasarį dirbau miške. Prisiminiau, kad Lietuvoje dabar Velykos. Brigadininkas buvo repatrijantas iš Suvalkų Mindag. Jisai priėjo prie manęs ir sako: "Pailsėk, ponas, šiandien šv. Velykos, aš duona jus aprūpinsiu". Tai man buvo atpildas už tai, kad etapo metu 1941 m. vagone aš jį pamaitinau.

1944 m. pabaigoje vasaros iš 17-to lagerio punkto mus nuvarė į kitą lagerio punktą, vadinamą "Malyje Gari" ant Tavdos upės kranto. Iš 17-to lagerio punkto ligi "Malyje Gari" buvo apie 60 km. Suprantama, varė mus pėsčiomis. Pusiaukelėje nakvojom moterų lageryje. Tai buvo mobilizuotos Pavolgio vokiečių moterys. "Malyje Gari" lagerio punkte aš buvau paskirtas brigadininku rinkti ir deginti šakas, vadinami "Suškožogai" - šakų degintojai. Šakų degintojų brigadoje daugiausia buvo žydų tautybės kaliniai, kurie vos vilko kojas. Prisimenu, vienos dienos vakarą, vėlai grįžome į zoną. Valgykloj vakarienei gavom sriubos - "Balandos", gryo vandenėlio. Mano brigados nariai nusiminę pradėjo dejuoti. Mat nuo tokio maisto mirtis žiūrėjo stačiai į akis. Toksai likimas laukė ir manęs. Matydamas tai ir suprasdamas beviltišką mūsų padėtį, paėmiau savo dubenėlį "balandos" ir, nuėjęs į kontorą, padėjau lagerio viršininkui ant stalo. Aš skundžiausi lagerio viršininkui, kad po tokios vakarienės vargu ar daugelis

rytoj pajėgs išeiti į darbą. Lagerio komendantas ir kiti lagerio "pridurkai" puolė mane šaukdami, kad mums, pabaltiečiams, visuomet blogai, visuomet negerai. Viršininkas šaukštu pamaišė "balandą" ir pasakė: "Žinoma, čia sriubelė, o ne košė". Paskui iš manęs atėmė mano "balandą", o kitą dieną paskyrė "štrafnoj", t.y. 300 g duonos ir vandenėlio. Tuo metu buvo bulviakasis. Silpnesnius pasiuntė kasti bulvių. Mieli mano draugai, žinodami, kad aš badauju, parnešė iš lauko man penkias bulves. Penkios bulvės - didelis dalykas, man palengvino pakelti "štrafnoj". "Malyje Gari" lageryje daugelis visai nusilpo ir nepajėgė išeiti į mišką darbams. Lagerio viršininkas sugalvojo organizuoti iš "dochodiagų" statybininkų brigadą. Tarp "dochodiagų" toje brigadoje atsidūrė Vladas Morkus. Morkus buvo visai nusilpęs, buvo sutinusios jo kojos, ir neužilgo mirė. Amžiną atilsį mano senam aviacijos draugui, lai būna jam Uralo lengva žemelė.

Dar noriu pasakyti, kad bebūnant 47,35 ir 17 lageriuose, naktimis po vieną kalinį kažkur išveždavo. Iš ten jau nebegrįždavo. Taip žuvo kpt. Ignatavičius, gen. Sutkus, pulk. Kubilius, Černeckis, Andziulaitis ir daugelis kitų. Ėjo gandas, kad juos prie Sverdlovsko teisdavo ir sušaudydavo. Pasakojo, kad taip atsitiko ir su Estijos prezidentu bei jo palyda. Apie tai pasakojo išlikusi gyva Estijos prezidento gailestingoji seselė.

1944 lapkričio pabaigoje mus, apie keturiasdešimt žmonių, su daiktais išvarė etapan. Etapo metu nakvojom tam pačiam moterų lageryje, kuriame buvo mobilizuotos Pavolgio vokiečių moterys. Vincas Matulaitis ten nukniaukė vieną kopūsto galvą. Ant rytojaus paaiškėjo vagystė. Kilo nemalonas triukšmas, bet ką padarysi, kas žuvo - pražuvo. Tą pačią dieną apie pietus pasiekėm Zykovo komendanto lagerio punktą. Zykove mūsų laukė komisija, atskridusi net iš Maskvos. Vos spėjus papietauti, tuoj mane iššaukė pas "Kūmą" į "Gudrujų namelį". Kūmu vadinosi operČK įgaliotinis,

o "gudrus namelis" - oper ČK įgaliotinio buveinė. Įėjęs į ČK įgaliotinio kambarį pamačiau prie stalo sėdinčius tris MVD kariškius. Pirmasis iš jų buvo mano pažįstamas, "Sev.Ural.Lago" oper čeka viršininkas. Antrasis -leitenantas, lietuvis, buvusio Kauno pirmojo raudonojo burmistro brolis Aleksas Šimanas, garsusis sportininkas. Trečiasis - MVD papulkininkis. Gerai įsižiūrėjęs pažinau, kad tai Kauno "Lozanos" restorano orkestro vedėjas. Pavardės, žinoma, nežinojau. "Sev.Ural. Lago" oper čeka viršininkas, kapitonas paklausė, kaip mano sveikata, kaip pavyko kelionė. Klausė, gal valgyt noriu. Aš atsakiau, kad sveikata nesiskundžiu, kelionė pavyko gerai, nealkanas, ką tik po pietų. Tuomet kapitonas sako man: Nu ką, Stanaiti, dar paskraidysim". Aš iš karto pagalvojau, kad tai provokacija, aš jam atsakiau, kad aš jau atskraidžiau. Esu karo invalidas. Po ilgesnio skridimo aš jau turėdavau mesti virus ir prieš nusileidimą masažuoti sužeistą kelią, kad nesukliudytų lėktuvo nusileidimui. Komisija pagalvojusi klausė manęs, ar aš nesutikčiau dirbti kariuomenėje kitą darbą. Atsakiau, kad sutinku kariuomenėje dirbti, neriknuotėje. Galiu dirbti instruktoriumi ir kitus darbus. Komisija pagalvojusi sutiko su mano nuomone ir liepė apie tai parašyti pareiškimą. Leitenantas lietuvis Aleksas Šimanas išvedė mane į kitą kambarį. Klausinėjo lietuviškai, kaip mes gyvenam. Aš jam papasakojau, kas atsitiko su inž. K.Bulota, su kpt. V.Morkum, su studentu Avižoniū ir kitais. Leitenantas davė popieriaus, rašymo priemonės ir liepė parašyti pareiškimą, kad sutinku dirbti armijoje. Pareiškimą iš manęs paėmė kapitonas ir pasakė "Gerai". Papulkininkis pasakė: "Reikia jam pagerinti maistą". Atsisveikinęs aš apleidau "Gudrujų namelį".

Po to pasirodė, kad ne mane vieną šaukė į "Gudrujų namelį". Šaukė daugelį kalinių-lietuvių, panašiams, kaip su manim, pasikalbėjimams.

Praėjus savaitei po mūsų atvykimo į Zykovą vėl buvo suruoštas etapas su daiktais į nežinią...

Kaliniams niekuomet nesakoma, kas su jais **daroma** ir kur juos varoma. Sausą davinį maisto išdavė trims paroms. Varė mus pėsčius, vežė sunkvežimiais. Matyt, buvo kelias ne artimas.

Atėjo 1945 metai. Mūsų etapą iš keturiasdešimties žmonių pusiaukelėje patalpino kažkokio kolūkio aikštelėje. Sukūrėm laužus ir susibūrėm apie ugnį, kas užkandžiavo, kas nuvirtę miegojo, kiti ilsėjos. Mano draugas Vincas Matulaitis (buvęs Aleksoto Kudirkos mokyklos direktorius) prisiartinęs man pasakė: "Žinai, Simai, nudžioviau katiną, odą nulupau. Kai tik sumigs mūsų draugai, mudu katiną iškepsim ir su geru katino "šašlyku" sutiksim Naujuosius, 1945 metus". Kaip sakytą, taip buvo padaryta.

Baigiant kepti katiną, pabudo prie laužo miegojęs vienas moldavas. Moldavas iš mūsų pareikalavo irgi savo dalies. Kitaip grasino pašauksias sargybą. Nors verk, priversti buvom katino kepsnį dalyti į tris dalis. Kaip buvo, taip buvo, tačiau vis dėlto mudu su Vincu Matulaičiu Naujuosius 1945 metus sutikom suskatino šašlyku". Pavalgę saldžiai užmigom.

Bemiegant man pavogė piniginę, kurioje saugojau mano žmonos fotografiją, raktelį nuo savo namo ir porą savo vizitinių kortelių. Kitą rytą, 1945 sausio pirmąją, mus atvarė į Sosvą, į komendanto lagerį. Lagerio viršininko pavardė buvo Podporin. Jisai buvo žilas, gražus, pagyvenęs žmogus. Podporin vaidino kultūringą, išsilavinusį viršininką. Bent man taip atrodė. Prie lagerio punkto Sosvoje buvo "Centrinės Remonto Mechaninės" dirbtuvės, vadinamos "C.R.M.", medžio apdirbimo kombinatas - "D.O.K.", kuriame gamino geležinkelio vagonus.

Sosvos Komendanto lageryje pirmąsias tris dienas ant Sosvos upės kranto gaminau malkas. Vėliau mane paskyrė į "C.R.M."-šaltkalviu. Darbas sunkus, remontavome traktorius. Detalės didelės ir sunkios. Tepalas pro rūbus pramirkdavo iki kūno. Barake naktį nusirengę atrodėm kaip velniai - visi

tepaluoti.

Barake buvo karšta, miegodavom nuogi, juodi, kaip nuodėguliai. Mano naras buvo antrame aukšte. Naktį užlipęs į savo gultą radau gulintį nepažįstamą draugą, dar daugiau smaluotą negu aš. Atsiguliau. Kaip paprastai, prasidėjo pokalbis: "Kas tu, iš kurtu, kiek metų gavai" ir t.t. Pasakiau, kad esu iš Lietuvos, karo lakūnas, sulig 58 str. Il p. paskirta 8 metai lagerio ir t.t. Mano kaimynas pasakė, kad jis yra "Smolokur" - smalos virintojas. Prieš lagerį buvo Tarybų Sąjungos įgaliotiniu pasiuntiniu Prancūzijoje Paryžiuje. Pavardė jo - Ivanov. Bausmės terminas - dešimt metų, str. 58. Tuomet tam Ivanovui aš pradėjau pasakoti savo prisiminimus. Pasakojau, kaip prieš karą prenumeravau prancūzų iliustruotą žurnalą "Illustration". 1939 m., kuomet Hitleris padalino Prancūziją į šiaurės su Paryžium ir pietų su sostine Viši. 1939 m. rudenį žurnale Illustration mačiau gražią nuotrauką. Viši prie paminklo Žana' Dark buvo fotografija maršalo Peten su visu diplomatiniu korpusu. Išvardintos buvo visų diplomatų pavardės. Tarp diplomatų, paskutinis iš dešinės stovėjo ponas su "Koteloku". Po juo buvo parašas: Šarže de fair, L'Inim Sovietik - Ivanoff" su dviem ff. Pasirodė - Ivanovas tas pats ministeris - "Smolokur". Daugelį vakarų, naktų praleidom mudu su Ivanovu. Pasirodo, mudu su Ivanovu turėjom daug bendrų pažįstamų: Petras Klimas - Lietuvos pasiuntinys Paryžiuje, pulk. Lankskoronskis - karo atašė, Vanagas - konsulas, Ladas Natkevičius - pasiuntinybės patarėjas ir kiti. Net buvo mudviem abiem pažįstamas - Abec, Hitlerio vietininkas Prancūzijai. Su Abecuassusipažinau 1934 metais Savojoje - Prancūzijoje, Ex les Baine kurorte.

Ivanovas susižavėjęs pasakodavo man, kaip jis suruošė priėmimą - visam Lietuvos pasiuntinybės diplomatiniam korpusui su P.Klimu priešakyje. Net prisiminė, koks priėmimo metu buvo meniu. Atsimenu, buvo viščiukai - broileriai. Tai badavimo požymis, kuomet alkani kaliniai mėgaudamiesi

prisimena kas ką valgė. Ivanovai; pasakojo, kad jis pi l< Ki n, | Prancūzijoje vedė draugystės politiką tarp Tarybų Sąjungos ir Prancūzijos. Vokiečiams tai buvo neparanku. Ivanovas pasakojo, kaip darė pirmą vizitą Abecui, Hitlerio vietininkui Prancūzijoje. Pasakojo, kaip buvo jis apsilkęs ne prastesniu už Abecą angliškos medžiagos kostiumu. Pasakojo, kad Abecui spaudžiant Stalinas atšaukė jį iš Prancūzijos, ir štai jis šalia manęs.

Sosvoje susirgau plaučių uždegimu, visai nusilpau. Matyt, bijodami, kad aš čia negaučiau galo su grupe nusilpusių kalinių, pasiuntė į centrinę lagerio ligoninę, pataisyti sveikatos. Atvykus į ligoninę pasvėrė - svėriau 43 kg. Ligoninėje šalia manęs gulėjo Sverdlovsko vyr. inžinierius Kušmeliovas. Kušmeliovas sirgo antros stadijos "piliagra". Piliagra - tai badas. Kušmeliovą aplankė jo žmona ir dukrelė. Atvežė jam maisto, stengėsi padėti. Ir pats Kušmeliovas svajojo pasveikti. Bet, deja, antros stadijos "piliagra" - tai jau mirties nuosprendis. Taip mano draugas inžinierius Kušmeliovas, svajodamas apie laisvę, ir mirė. Lai būna lengva jo numylėta Uralo žemė. Po dviejų savaitių mus pasvėrė. Aš svėriau 47 kg. Ir vėl visą mūsų grupę etapu parvarė į Sosvos Komendanto lagerio punktą. Vieną vakarą maudantis pirtyje draugai, pamatę mane nuoga, nusistebėję šaukė: "Viešpatie, kad ne oda, tai Stanaičio kaulai subyrėtų". Komendanto lagerio virtuvėje atsirado lietuvaitė Birutė Novickaitė. Birutė Novickaitė Lietuvoje buvo Kaišiadorių stoties viršininko pavaduotoja. Vincas Matulaitis man pasakė: "Kai prieisi prie virtuvės langelio, pirmiausia pasisveikink su ja lietuviškai, tai ji pripils tau tirščiau". 1945 viduryje kovo mane, Vincą Matulaitį, Stasį Žukauską, rašytojo Vienuolio sūnų, ir Birutę Novickaitę su daiktais ir sausu maisto daviniu išvarė į tolimą nežinomą etapą. Išvykstant mus perspėjo, kad nesakytume, kad mes esam kaliniai. Konvojus iš trijų sargybinių mus išlydėjo etapan geležinkeliu. Važiavome geležinkeliu Uralo kalnais. Vėliau

pasukom į vadinamą Šiaurės Europos kelią. Molotovo geležinkelio stotyje laukėm penkias paras, kol galėjome vykti toliau. Aš Molotove* susirgau, matyt, plaučių uždegimu. Labai karščiavau. Konvojaus viršininkas jau norėjo Molotove paguldyti mane į ligoninę, bet, ačiū Dievui, viskas baigėsi laimingai. Karštis nukrito ir aš pasveikau. Kelionės metu badavome. Vieną naktį Vincas Matulaitis nuo sargybos nudžiovė vieną žuvį. Iš ryto prabudus, o tai buvo vagone, sargyba pasigedo vienos žuvies. Sargybos viršininkas barė, ir tuom viskas pasibaigė. Suprantama, badas ne tetulė. Taip nuvažiavom į "Suchobezvodnoje" geležinkelio stotį. Ten buvo "Unžlago" sostinė, joje buvo "Unžlago" komendanto lageris. "Unžlagas" yra ant upės Unžos. Nuo upės Unžos ir lagerio pavadinimas. Jo valdyboje mūsų konvojaus viršininkas, sutvarkęs dokumentus, nuvarė mus į kitą geležinkelio šaką, vadinamą "Unžlago" geležinkelio šaką. Susodino mus į vagoną "ZAK". Kelyje vagone "ZAK" susipažinau su "Šiaurės Vandenyno geologijos paieškos" viršininku Dobleriu. Mums su geologijos paieškos viršininku besikalbant privažiavome geležinkelio stotį "Lapšangą". Išlipus iš traukinio, sargyba mus nuvarė į 7-tą OLP lagerį. Šitokiu būdu mes keturiose - V. Matulaitis, S. Žukauskas, B. Novickaitė iras 1945 m. kovo 24 dieną atsidūrėme 7-to OLP "Lapšanga" lageryje.

Kaip visuorriet, pirmiausia pirtis, paskui valgykloje pietūs. 7-tas OLP turėjo didelę lentpjūvę, maisto mielių fabriką, medžio apdirbimo kombinatą bei centrinės remonto dirbtuves.

Mums keturiose, kaip tolimo etapo dalyviams, davė dvi savaites O.P., taip vadinamo pataisos punkto. O.P. rusiškai reiškia - "ozdorovitelnij punkt". Greitai buvo medicinos, sveikatos patikrinimo komisija. Matyt jau labai prastai mes atrodėme, kad ta komisija net pratęsė mums O. P. dar dviem

•

* dab. Permė (red. past.).

savaitėm. Taigi, sveikatos pataisymui mes gavom poilsio visą mėnesį. Mūsų komanda, būdami laisvi lagerio zonoje, neturėjome ką veikti. Neturėdami kurdėti laiko, sugalvojome uždarbiauti. Eidavom į lagerio virtuvę, malkų, vandenas prinešti, kartais bulvių skusti. Užtai uždarbis buvo! Bliūdas sriubos ir bliūdas košės. Dar mudu su V. Matulaičiu sumanėm papuošti lagerio zoną gėlių klombom. Padarėm gražias gėlynams lysves. Gavom gėlių daigų, taip išėjo gražūs gėlynai. Lagerio administracija su viršininku Gasparovu gyrė mudu ir sakė: "Gražiau, negu Gorkyje". Už tai lagerio viršininkas Gasparovas įsakė virtuvei išduoti papildomai mudviem dar antrus pietus. Sveikata mūsų greitai taisėsi. Mudu su V. Matulaičiu pradėjom galvoti, kur čia geriau įsitaisius darban. Lageryje apie mūsų grupę plačiai ėjo garsas. Netrukus mudu su Vincu iškviatė mielių fabriko direktorius, žinoma, taip pat kalinys - inžinierius Gorbunovas.

Inž. Gorbunovas - tikras europietis. Jis stažavosi Anglijoje ir Amerikoje. Pasikalbėjęs su mumis, inž. Gorbunovas pasakė, kad džiaugiasi turįs reikalą su kultūringais žmonėmis. Inž. Gorbunovas pasiūlė mudviem dirbti pas jį mielių fabrike. Mudu su V. Matulaičiu su džiaugsmu priėmėme pasiūlymą. Atsisveikindami su Gorbunovu, priminėm jam, kad dartinime vieną draugą - studentą-chemiką Stasį Žukauską. Gorbunovas apsidžiaugė ir priėmė Stasiuką laborantu. Mūsų draugė B. Novickaitė irgi įsitaisė gerai: paskyrė ją daržovių sandėlio vedėja. Taip mūsų likimas šiame lageryje išsisprendė gana palankiai. Inž. Gorbunovas man ir Vincui davė specialią literatūrą, kad susipažintume su mielių gamybos technologija. Po kiek laiko mane paskyrė "neitralizatorium" mielių gamybos proceso. V. Matulaitį - kitoms pareigoms mielių fabrike.

Nepasakosiu apie mielių gamybos procesą iš medžio pjuvenų. Tačiau mano "neitralizatoriaus" pareigos buvo gana sudėtingos, kartu ir atsakingos. Mano darbas daugiausia vykdavo ant 12 m³ kubilų. Tuose kubiluose garu virdavo sulą,

vadinaimą "suslo". Kadangi virdavo įvairiausių medžių pjuvenas, tai su kalkių pienu reikėdavo nusodinti ant dugno kubo medžio ir kitus teršalus. Kubo viršus buvo uždengtas mediniu dangčiu. Tam dangtyje buvo skylė - liukas, pro kurį imamos buvo prabos - bandymai. Ant to dangčio ir vyko visos analizės procesas. Mielų fabrike buvo didelis karštis, prie atidarytų langų buvo 40°C. Dirbdavom su marškinėliais ir kelnaitėmis. Kalkių sandėlys buvo lauke. Atvėrus duris laukan buvo stiprūs skersvėjai. Įšilus nuo karščio tekėjo bėgti laukan atnešti kalkių. Vienas kartas nemelavo. Mane įkaitusį pertraukė skersvėjis ir aš susirgau plaučių uždegimu. Gerai, kad prieš tai aš išmokiau savo pavaduotoją, jauną leningradietį, kuris, reikalui esant, galėtų mane pakeisti.

Paguldė mane į lagerio ligoninę su diagnoze "krupozinis plaučių uždegimas", į "mirtininkų" palatą. Vienuolika parų buvau be sąmonės. Kuomet atgavau sąmonę, draugai pasakojo, gydytojas azerbaidžanietis-kalinys naktimis sėdėjo prie manęs ir visą laiką palaikė mano širdies pulsą. Man dar begulint ligoninėje, atvyko mano draugas, lagerio autokolonos viršininkas Vasilijus Andriejevas manęs aplankyti. Andriejevas, priėjęs prie mano lovos, pasakė: "Laimingas tu". Jisai papasakojo, kaip mano pagalbininkas gyvas išvirė tam kubile ant dangčio, kur mes atlikdavom tyrimus. Pasirodė, seni dangčiai nuo garo ir karščio buvo smarkiai sutrūniję. Mano pamaina - tas jaunas leningradietis įlūžo ir gyvas išvirė. Andriejevas pasakė man: "Tai likimas, jei negulėtum čia, jau tavęs gyvo nebebūtų, laimingas tu, matyt, ilgai gyvensi".

Dar noriu papasakoti apie V.Andriejevą. Jis buvo kapitonas, Kronštato autoinspekcijos viršininkas. 1941 m. vykstant oro kautynėms virš Kronštato, jas stebėjo V.Andriejevas. Jisai, stovėdamas minioje, nervinosi ir šaukė pasipiktinęs: "Kodėl mūsų lėktuvai tokie negreiti, negali pavyti frico". To užteko, kad Andriejevas V. G. gautų dešimt metų

lagerio.

1944 m. vasarą lagerio zonoje per garsiakalbius, radiju pranešdavo apie karo eigą. Ėjo pergalė už pergalės. Buvo paimtas Vilnius. Per radiją išgirdom Lietuvos himną - V.Kudirkos giesmę.

1945 m. lagerio zonoje sutikau inž. Gvazdaitį, kilusį iš Aleksoto. Jisai dirbo 7-to O.L.P. centrinėse remonto dirbtuvėse - CRM konstruktoriumi. Gvazdaitis kalbino mane pereiti į centrinės remonto dirbtuves, kur yra daugiau galimybių gauti tinkamą darbą. Inž. Gvazdaitis apie mane pranešė CRM viršininkui Muchinui, ir štai aš atsidūriau remonto dirbtuvėse.

Iš pradžių dirbau šaltkalviu. Remontavau automobilių variklius. Centrinėse remonto dirbtuvėse sutikau pulk. Itn. Pijų Dovydaitį, mano gerą pažįstamą iš autorinktinės. Pulk. Itn. Pijus Dovydaitis buvo prof. P.Dovydaičio, kuris mirė Šiaurės Uralo lageriuose, brolis. Zekas Pijus Dovydaitis buvo Unžlago autokolonos eksploatacijos techniku. "Zekas" reiškia "zaključionny", lietuviškai - kalinys. Be P.Dovydaičio remonto dirbtuvėse sutikau studentą Stasį Boreišą. Jis anksčiau buvo ministro pirmininko A.Merkio apsaugoje. S.Boreišos tėvas Aleksote turėjo baldų dirbtuvę. Už tai ir sūnus Stasys buvo gerai išmokęs savo tėvo amato. Stasys Boreiša vadovavo stalių dirbtuvei. Be stalių dirbtuvės ten dar buvo kalvė ir liejykla. Boreišai be medžio gaminių reikėjo dar pagal brėžinius padaryti liejimo formas.

Dirbtuvėse buvome keturi lietuviai - Gvazdaitis, P. Dovydaitis, S.Boreiša ir aš. Vieną kartą už kažką P.Dovydaitis "proštrafilsia" - nusikalto. Jį pasodino į karcerį. "Unžlago" autokolonos eksploatacijos techniku paskyrė mane. C. R.M. turėjau labai simpatišką, gerą draugą Ivaną Medvedevą, tiesiog Vanią. I.Medvedevas privedė mane prie kontoros lango ir rodydamas į karcerį, stovintį už upės, man sakė: "Senia (Simuk), žiūrėk, už trijų parų būsi ten irtu, kur Dovydaitis". Aš

juokaudamas jam atsakiau: "Būsiu, tai būsiu, nieko nepadarysi". Neišsipildė Medvedevo pranašystė. Išbuvaui lageryje ligi 1949 m. autokolonos eksploatacijos techniku, bet už darbą man neprisiėjo sėdėti karceryje. Tai, žinoma, mano laimė. Dirbau su kolonos viršininku V.Andriejevu. Po to dirbau su ltn. Gariunovu. Vyr. mechaniku buvokpt. Nikolajus Miedincevas. Zekas N.Miedincevas karo Prūsijoje metu buvo tankų kuopos vadu. Po vieno karšto mūšio, pietaujant, priėjo prie jo kuopos viršila ir paklausė: "Kažko negirdėt apie Vorosilovą, laikraščiai nerašo ir per radiją nesigirdi?" Kpt. Miedincevas jam piktai atsakė: "Velniai jį žino, gal karčiamoj kur nors snapsą geria". To pakako, Miedincevas gavo dešimt metų lagerio ir dabar darbavosi kartu su manimi.

"Unžlagas" turėjo mechanizuotą koloną: šimtą dujų generatorinių, trisdešimt benzininių automobilių-miškovežių, trisdešimt traktorių ir dvylika vilkikų. Technikos buvo daug. Taigi ir darbo buvo per akis.

Pijus Dovydaitis visą laiką dirbo "akumulatorščiku", remontavo akumulatorius. Centrinį remonto dirbtuvių vyr. planuotoju buvo N.Dobleris.

Šiek tiek apie Nikolajų Doblerį. Jisai buvo anglų kilmės, o jo motina - lenkė. N.Dobleris didžiuodavosi, kad už stalo sėdėjo kartu su lenkų kardinolu Sapiega. Doblerio brolis dabar gyvena Anglijoje. O jis pats buvo generolas, baigęs aukštąjį mokslą, suprantama, komunistas. Jau prieš karą buvęs dideliu viršininku - net ministerio teisėmis, buvo Šiaurės jūrų kelio geologijos žvalgybos viršininkas. Už ką gavo dešimt metų lagerio, Dobleris šypsodamasis atsakydavo: "Matyt, mano pavardė nepatiko Stalinui". Karo pradžioje Dobleris Šiaurėje susitiko su katerio mechaniku zeku Loiko. Loiko buvęs caro armijos karo lakūnas, buvo jau be konvojaus, vadovavo kateriui, ir plaukiojo tarp salų Šiaurės vandenyne. Loiko papasakojo Dobleriui tokį atsitikimą. Karo pradžioje į Šiaurės vandens salas atgabeno kažkokį Lietuvos

kariuomenės korpusą, kurį apyvyvi si i< ln 10 toso ;ak>: ;n 11 u|Ul iij sargyba, suprantama, su vyriausybės žinia provokavo Lietuvos karius, kurstė juos sukilti. Sakė, kad čia atplaukia Anglijos laivai, nuginkiuokit sargybą, ir anglų laivai jus paims. Ši provokacija, matyt, pavyko. Lietuviai kariai buvo sušaudyti. Aš šia istorija susidomėjau.

Karo lakūną Loiko pažinojau iš karo lakūno Pavlovo pasakojimų. Mudu su Pavlovu Aukštojoj Fredoj gyvenom kartu. Tai buvo 1922-1923 metais. Pilietinio karo metu Rusijoje gen. Vrangelio kariuomenėje aviacijos viršininku buvo gen. Kraucevičius. Pas gen. Kraucevičių kartu tarnavo Loiko ir Pavlovas. Raudoniesiems nubloškus Vrangelio kariuomenę į Juodąją jūrą, Loiko su Pavlovu atsidūrė Serbijoje. Tenai, Novy-Sad abudu tarnavo skraidymo instruktoriais karo aviacijos mokykloje. Kadangi Lietuvoje trūko skraidymo instruktorių, tai gen. Kraucevičius pakvietė iš Novy-Sad Pavlovą. Karo lakūnas Pavlovas tapo mūsų aukštojo pilotazo instruktorium. Karo lakūnas Loiko 1922 m. toliau dirbo skraidymo instruktorium aviacijos mokykloje Novy-Sad. Pavlovas su Loiko susirašinėjo. Pavlovas laiškus man skaitydavo ir dalydavosi su manim prisiminimais apie Loiko. Vėliau sužinojau, kad Loiko pagrobė mokyklos lėktuvą ir perskrido į Tarybų Sąjungą. Darydamas šį žygį, suprantama, Loiko nesitikėjo, kad pateks į lagerį Šiaurės vandens salose. Aš apie tai papasakojau Dobleriui ir mudu abudu stebėjomės tokiu sutapimu. Matote, ir lageriuose pasitaiko įdomių istorijų.

Dar noriu papasakoti apie mūsų Lietuvos penkių šimtų karininkų likimą. 1941 m. prieš pat karą mūsų Lietuvos kariuomenė, vadinamas teritorinis korpusas, stovėjo poligonuose: Varėnoje ir kitose vietose. Pasirodo, karo pradžioje Lietuvos karininkai iš visur buvo suimti ir pasodinti Gorkio kalėjime. Iš viso Lietuvos karininkų Gorkio kalėjime buvo penki šimtai. 1941 metų vėlyvą rudenį tuos penkis šimtus karininkų iš Gorkio perkėlė į "Unžlago" lagerius. Tam pačiam

"Unžlage", į kurį 1945 m. atvarė mūsų ketveriukę. Kuomet atvykau į C.R.M., radau "Unžlage" gyvus šešis iš penkių šimtų. Tarp jų buvo pulk. ltn. Pijus Dovydaitis ir pulk. Breimelis, buvęs Klaipėdos įgulos vadas. Kiti keturi likę gyvi karininkai buvo kituose lagerio punktuose. Pulk. Breimelį radau jau be konvojaus, dirbo miško meistru. Mudu su Breimeliu dažnai susitikdavom. Breimelis dažnai atvažiuodavo traktorių remonto reikalais. Kiekvieną kartą mudu susitikę apsidžiaugdavome, pasidalydavome naujienomis ir prisiminimais. Po kurio laiko ir Breimelis mirė, sako, nuo širdies nepakankamumo. Kuomet aš 1949 m. apleidau "Unžlagą", iš penkių šimtų Lietuvos karininkų liko gyvi tik penki. Lai Unžos nežinomų kapų būna lengva žemelė !

1945 m. vasarą mane pakvietė pas save "Kūmas" - oper Čeka įgaliotinis ir pasakė: "Stanaiti, parašyk man sąrašą tavo giminių, kurie dabar gyvena Lietuvoje". Kiekvienas durnius galėjo suprasti, kad ruošiamas sąrašas naujiems išvežimams. Aš pasakiau kūmui "chorošo" - gerai. Grįžęs į savo dispečerinę parašiau savo draugų, žuvusių Šiaurės Urale, adresus ir nunešiau kūmui. Kūmas buvo patenkintas ir pasakė man "spasybo". Aš šypsodamasis įsivaizdavau, kaip mano sąrašas skrenda į Lietuvą, Vilnių, į saugumą - naujų aukų. Pas mane C.R.M. buvo draugas sibiriokas, pavarde Liamin. Jisai lagerio kontoroje dirbo raštvedžiu: mudu su Liaminu dažnai žaisdavome šachmatais. Prieš karą Liaminas buvo Sibiro geležinkelio Politinės valdybos viršininku. Turėjo savo asmeninį vagoną. Liaminas buvo žinomas Sibire komunistas. Karo pradžioje Liaminas buvo mobilizuotas Raudonojoje Armijoje. Mūšiuose prie Pskovo jis buvo sužeistas. Pasveikęs leitenantas Liaminas pavėlavo vieną parą prisistatyti savo komendantui. Už tai gavo dešimt metų lagerio ir vos išliko gyvas.

"Unžlage" dar turėjau gerą draugą, Kremliaus gydytoją Kandaiakį. Daktaras Kandalaki gruzinas, mano vienmetis. Kandalaki Kremliuje kažką buvo mirtinai nugalėjęs. Užtai gavo

dešimt metų lagerio. Kandalaki pasakojo, kad jam į aplinką tekėjo būti Stalino, Ordžonikidzės Šeimose. Dažnai mudu, kad nepamirštume, kalbėdavomės prancūziškai. Kandalaki iš C.R.M. buvo perkeltas į 47-tą lagerio punktą. Ketvirtas lagerio punktas buvo čia pat, šalia upelio. Kandalaki aptarnaudavo ir C.R.M. Kartą aš susirgau, labai karščiavau. Vairuotojas Leonidas Žukovas apie tai pranešė Kandalaki. Atvykęs pas mane, Kandalaki rado mane su aukšta temperatūra. Atlikęs greitai visus formalumus, išsiuntė mane į lagerio ligoninę. Ligoninėje gydytoja išklaušė plaučius ir pasakė: "Krupozinis plaučių uždegimas". Čia pat netekau sąmonės. Atsipeikėjau po dešimties parų, mirtininkų palatoje. Ant taburetės, gale lovos buvo sukrauta dešimties dienų porcija duonos. Mat kol kalinys gyvas, jam išduodama priklausanti duona. Palatos draugai man pasakojo, kad prie manęs, kuomet aš gulėjau be sąmonės, dažnai budėjo gydytojas Bidžiejevas - azerbaidžanietis zekas. Bidžiejevas tikrindavo mano pulsą ir suleisdavo į ranką vaistus. Po dešimties dienų, atgavęs sąmonę, mačiau, kaip išneša iš mūsų palatos mano jaunų draugų lavonus. Už viską, ką padarė daktaras Bidžiejevas, kad išgelbėtų mano gyvybę, aš jam buvau nuoširdžiausiai dėkingas. O daktaras Bidžiejevas man tepasakė: "Mes broliai, aš padariau ką galėjau".

Pasveikęs grįžau į C.R.M. ir vėl susitikau savo draugą Kandalaki. Daktaras Kandalaki apsidžiaugė, sutikęs mane pasveikusį. Su Kandalaki susitikdavom kasdien ir mūsų draugystė tęsėsi iki mano termino galo.

Iš Lietuvos mano sesutės prisiuntė man porą siuntinių. Siuntiniuose be produktų buvo cukraus ir natūralios kavos. Vieną kartą mudviem su Kandalaki geriant kavą jis man pasakė: "Žinai, Kremliuje aš dažnai būdavau Stalino šeimoje ir pastebėjau, kad Stalinas ypač nekenčia rusų. Ką Stalinas padarė su rusų tauta ? Įsivaizduok ant stalo katiną, pakėlusį uodegą, prikrėsk jam garstyčių. Ką katinas daro ? Katinas

laižo savo užpakalį. Va, ir rusų tauta dabar laižo savo užpakalį". Keista daktaro Kandalaki pastaba, tačiau kartu ji įdomi ir, sakyčiau, teisinga.

1945 m. rudenį vakare iššaukė su daiktais į vachtą Stasiuką Žukauską, ir nuo to laiko mes daugiau jo nesutikom. Mudu su V. Matulaičiu spėliojom, gal Vienuolis gelbsti savo sūnų. Su meile prisimenu savo likimo draugus: V. Matulaitį, S. Žukauską, B. Novickaitę, N. Doblerį, V. G. Andriejevą, N. Miedincevą, P. Dovydaitį, S. Boreišą, I. Medviedevą ir daugelį kitų.

Atėjo 1949 metų kovo 24-oji. Mano kalinimo lageryje pabaigos diena. Atsisveikinęs su draugais, 1949 m. kovo 24-tą dieną, lydimas konvojaus, per Suchobezvodnoje palikau "Unžlagą" jau "Vagonzakę". "Vagonzakas" - kalinių pervežimo vagonas. "Vagonzakas" per kalėjimus vežė į nežinią... Vieną 1949 m. balandžio rytą atsidūriau Sverdlovsko kalėjime. Kalėjimo kameroje, besidairant į šviesą, iš kameros kampo išgirdau šaukiant: "Simas, Simas Stanaitis". Priėjęs pamačiau tris draugus, kuriuos 1945 m. palikau "Sev. Ural." lageryje. Susitikę apsidžiaugėme. Dalijomės savo įspūdžiais į ir prisiminimais. Ant pirštų skaičiavom, kiek mūsų iš Kauno etapo dar liko gyvų. Mes 1949 m. balandžio mėn. į suskaičiavom, kad iš dviejų tūkstančių mūsų gyvų išliko tik dvidešimt du žmonės. Tai sudaro apie procentą mūsų etapo. I Tačiau dar ne pabaiga. Išlikusiems dvidešimt dviems dar reikia ištvirti likusius dvejus metus.

Pagaliau paaiškėjo, kad mus etapu veža į tremtį. Kur, kaip ilgai, mums nebuvo žinoma. Iš Sverdlovsko per Čeliabinską, Petropavlovską mus vežė į Kazachstano rytus. Kokčetave mūsų grupę išlaipino iš "Vagonzako" ir apgyvendino Kokčetavo kalėjime. Po savaitės kalėjimo mus nuvarė į Kokčetavo miesto valdybą. Valdyboje paėmė mūsų pirštų antspaudus, ir sargyba mus nuvarė į Kokčetavo geležinkelio stotį. Geležinkelio stotyje sutikau kapitoną

Brechšteina. Pasibūčiau. Brechšteinas man pasakojo, kad iš lagerio išėjo vienu mėnesiu už mane anksčiau. Sakė, kad dirba vyr. buhalteriu Kuturkulio žemės ūkio technikume. Pasakojo, kad dabar atvažiavo į Kokčetavą su mėnesine apyskaita. Davė man savo adresą ir susitarė, kaip tik aš gausiu paskyrimo vietą, tuojau jam parašysiu. Toliau važiuom traukiniu. Atvežė mus į geležinkelio stotį "Makinka". Mūsų tremtinių maždaug iš dvylikos žmonių grupę įsodino į keleivinį autobusą ir atvežė į "Stepniaką". "Stepniakas" - aukso kasyklų miestas. Iš Stepniako mus pėsčius atvarė į rajono centrą "Kazgorodok". Enbekšildersko rajono Kokčetavo sritį. Kazgorodoke M. G. Bo viršininkas atleido mūsų sargybą ir pasakė, kad nuo šiol esame laisvi. Mūsų judėjimas ribojamas sovchozo "Vostočnyj" ribomis. Pernakvojom Kazgorodoko klube. Rytojaus dieną atvažiavo sovchozo "Vostočnyj" direktoriaus pavaduotojas Džunusovas su sunkvežimiu ir parvežė mus į centrinę sovchozo fermą "Atalyk". Centrinėje fermos "Atalyk" teritorijoje buvo vienas dviejų aukštų namas. Pirmam aukšte buvo aštuonmetė mokykla, antram - sovchozo kontora. Kontoroje gana maloniai mus sutiko sovchozo direktorius Rachmatulinas. Pakvietė ūkio vedėją drg. Laskavyj ir įsakė jam mus po vieną apgyvendinti šeimose. Pirmiausia gerai išsimaudėm pirtyje. Su maistu sovchoze buvo striuka. Parduotuvėje duonos ir maisto produktų nebuvo. Buvo tik tabakas, cigaretės ir degtinė. Pasirodė, kad sovchozas Vostočnyj įkurtas lagerio bazėje. Barakai tokie pat kaip lageryje. Tarp barakų šulinys su sūriu vandeniu, kuomet atvykome, 1949 m. balandžio 27 dieną, dartinėjant barakų buvo neištirpęs keturių metrų storio sniegas. Pagrindinį kontingentą sovchozo Vostočnyj gyventojų sudarė Pavolgio vokiečiai. Buvo aštuonios šeimos rusų. Kazachai daugiausia dirbo gyvulininkystėje. Po pirties mane atvedė į vieną rusų šeimą. Kambarėlis buvo mažytis. Jame gyveno trijų žmonių šeima. Vietą man paskyrė prie durų, ant grindų. Naktį šaltis siekdavo

ligi 32° C. Aš įkaitęs pirtyje, kaip paprastai lageryje paruošiau sau guolį: vatines kėlnes patiesiau ant grindų, batus su autais ir kepure po galva, užsiklojau "bušlatu". "Bušlatas" viršutinis kainio rūbas ir viskas. Nežiūrint to, kad miegojau apsilvilkęs šiltu treningu, kurį atsiuntė man žmona, pasijutau sušalęs. Irvėl susirgau plaučių uždegimu. Turbūt jau kokį penktą kartą. Sergantį mane perkėlė į viešbutį. Viešbutis buvo iš vieno kambario, kuriame apnakvynindavo svečius iš centro. Jame buvo šilčiau. Mane slaugė lenkė Pranciška iš Vakarų Ukrainos. Išgulėjau keturias paras, šiaip taip pasveikau. Pasveikęs išėjau į darbą. Dirbau šaltkalviu.

Atėjo 1949 gegužė. Mums, tremtiniam, liepė nueiti į kontorą, paimti avansą. Vyr. buhalteris kazachas Kumaras Nurgalijevs sakė, kad reikia padaryti išmokėjimo sąrašą. Aš, nieko nelaukdamas, kad būtų greičiau, paprašiau popieriaus ir sulig formos padariau išmokėjimo lapą. Vyr. buhalteris pažiūrėjo į išmokėjimo lapą ir pasakė: "Och, kak gramotno". Bualteris paklausė, kas tą sąrašą padarė. Mano draugas A. Timermanas parodė į mane ir pasakė, kad Stanaitis neblogas buhalteris. Nurgalijevs susižavėjęs pažiūrėjo į mane. Nepraėjo nė dvi savaitės, kaip sovchozo direktorius Rachmatulinas iškvietė mane pas save. Rachmatulinas paklausė mane, ar nesutikčiau būti pirmos fermos buhalteriu. Aš jam atsakiau, kad man vis tiek, ką bedirbti. Padirbėjau mėnesį pirmoje fermoje buhalteriu. Direktorius Rachmatulinas vėl pakvietė mane į centrinę kontorą. Direktorius prašė mane pereiti dirbti buhalteriu į "Rabkoopą". Aš jam atsakiau, kad man vis tiek kur dirbti. Grįžęs į savo fermos kontorą, aš apie naują pasiūlymą papasakojau fermos darbininkui Markovui. Markovas atgrasino mane, kad jokių būdu nesutikčiau eiti į Rabkoopą. Markovas sakė, Rabkoope yra padarytas išėikvojimas. Rachmatulinas su savo klika ieško, kam suversti šitą išėikvojimą: užmaiti apynasrį ir pasodinti į kalėjimą. Aš tuojau, nieko nelaukdamas, nuėjau pas Rachmatuliną ir

pasakiau, kad persigalvojau. Bualtei iu *lhii>k(M >>> > l mi >i c.n i* Rachmatulinas pasiuto, bet aš buvau šaltas Ir abejingąjį Pasakiau jam: "Siųskit mane į tiesioginius darbus, bet buhalteriu Rabkoope nebūsiu". Išeidamas iš direktoriaus, sutikau pirmos fermos valdytoją N.Švidkij. Jis pasiūlė man būti sąskaitininku derliaus nuėmimo darbuose. Aš su dėkingumu priėmiau jo pasiūlymą. Maloniausias darbas man buvo sąskaitininko. Gyvenau mokykloje mokytojų kambaryje.

Vasarą mane iš laukų vėl pašaukė direktorius Rachmatulinas. Kuomet aš pas jį atvykau, jis man pasakojo, kad trečios fermos buhalterę pasiima su savim jos vyras - kariškis. Nieko nepadarysi, prisieina ją pakeisti. Rachmatulinas man liepė tuojau važiuoti į trečią "Kara-sor" fermą ir perimti iš jos dokumentus. Direktorius dar priminė, kad kartu aptarnausiu dar ketvirtą fermą. Čia yra trečios fermos valdytojas, su juo ir nuvažiuosi. Gyvensi fermos kontoroje. "Kara-sor" kazachų kalba reiškia "juodas ežeras". Prie trečios fermos "juodas ežeras" tiek sūrus, kad jame nėra jokios gyvybės. Aš tame ežere maudydavausi ir ant kranto priimdavau saulės vonias. Kai apdžiūdavau, visas kūnas pasidengdavo druska. Bet tai niekis, nusišluostai ir viskas. Gerai gyvenau trečioje fermoje.

1949 m. rudenį gavau nuo žmonos siuntinį, kuriame be pro(ii iktų buvo dar maža pagalvėlė ir antklodė. Jeigu ne savųjų ilgesys, tai palyginus su lageriu, gyvenimas čia būtų buvęs visai patenkinamas. Ketvirta ferma nuo trečios buvo už 20 kilometrų į 4-tą fermą važinėdavau su arkliuku. Aptarnaudavau abi fermas. Nuo trečios fermos į "Atalyk" - l jii 11 l i h ir mą, sovchozo centrinę sodybą buvo keturiasdešimt kilometrų Iš trečios fermos su mėnesine apyskaita išvykau ankstyvu rytą vežimu, pakinkytu jaučiais. Saulei nusileidus, atvykau į sovchozo centrinę sodybą - "Atalyk". Kelionės metu tijri'ijitu daug laiko Išsimiegodavau, prisiskaičiau knygų, i »ii-.i.",vuli idavau butų ir nebūtų dalykų. Skubėti man nebuvo k i i i Iminils man ligi gyvos galvos. Padariau išvadą, kad

Kazachstane, savo darbo kabinete (apie 1954 m.)

šiomis sąlygomis geriausias transportas - jaučiai. Važiuodamas galvojau, kokia sovchozo Vostočnyj didelė teritorija. Išilgai 80 km, skersai 60 km. Be to, dar už 150 km buvo žiemos ganyklos arkliams - 35 000 ha.

Nesisekė man. Kaip sakoma, vos spėjau sušilti, ir vėl. Per 1949 m. spalio šventę atvažiavo direktorius Rachmatuiinas. (sakė man visus reikalus perduoti brigadininkui Karpenkai ir išsivežė su savimi. Pasirodo, sovchozo vyr. buhalterį Kumarą Nurgalijevą išsiunčia tobulintis į Aimą-Atą. Vyr. buhalterio pavaduotoją K.A.Kortelį paskiria vyr. buhalteriu. Operatyvinio stalo buhalterį A.K.Timermaną paskiria vyr. buhalterio pavaduotoju. O mane paskyrė į Timermano vietą, operatyvinės apskaitos buhalteriu.

Kyrus Kortelis buvo estas, matyt, užsilikęs nuo Pirmojo pasaulinio karo. Jo tėvas buvo geležinkelininkas. Timermanas - latvis, kuris vienu etapu atvyko į sovchozą su manimi. Augus Timermanas prieš karą nepriklausomoje Latvijoje, Daugpilyje dirbo centriniame valstybiniame banke vyr. buhalteriu. Jisai draugavo su Lietuvos konsulu Savicku. Lietuvos konsulatas Daugpilyje buvo tam pačiam Banko name, antrajame aukšte.

Operatyvinio stalo buhalteriu aš dirbau, iki išvykau į Lietuvą. Dirbau prie trijų sovchozo direktorių: Rachmatulino, Džunusovo ir Karžaspajevo. Kaip jau rašiau, iš karto atvykus į sovchozą buvo striuka su maistu ir gyvenamuoju plotu. Reikėjo pakampėse, pas įvairias šeimas voliotis ant grindų. Neturėjau nei tinkamo maisto, nei tinkamo poilsio. 1949 m. rudenį kaliniai pro mus varė bandą raguočių į Petropavlovsko mėsos kombinatą. Vienas varovas paklausė manęs, ar dar **toli** iki Makinkos. Aš jam atsakiau, kad nežinau. "Tai ką; - paklausė jis manęs, ar tu ne vietinis?" Aš jam atsakiau, jog iš Lietuvos. Varovas pasakė: "Ot velnias kur atnešė. Nė varnos kaulų neatneš į gimtinę". Išgirdus tai man per visą kūną perėjo šiurpas ir pasidarė labai liūdna.

1955 m. sovchozan atvyko tremtinys Vytautas

Juozapaitis. Sovchoze buvome du lietuviai, pasidarė linksniau. Aš, būdamas operatyvinės apskaitos buhalteriu, turėjau daug darbo. Direktorius Karžaspajevs man simpatizavo ir kiek galėdamas man padėjo. Su direktoriaus pritarimu aš iš "Statybos banko" gavau paskolą namo statybai. Karžaspajevs įsakė darbų vykdytojui inž. Molčianovui pastatyti man gyvenamą namą su ūkiniais pastatais. Šalia sovchozo kontoros davė pusės hektaro žemės sklypą ir Molčianovas pastatė man gyvenamą namą su ūkiniais pastatais. Vytautas Juozapaitis buvo gabus visų amatų meistras. Jis padėjo įrengti pastato "interjerą". Mudu su Vytautu už šeimininkę pakvietėm Eleną Čaplinskienę, tremtinę lenkę. Mes trise įsikūrėm neblogai. Laikėm dvi karves, penėjom meitėlį, turėjom savų paukščių. Maisto problemą visiškai išsprendėme.

1955 metais prasidėjo plėšinių epocha. Šito vajaus metu triskart į sovchozą grupėmis atvyko darbininkai. Tai daugiausia būdavo komjaunuoliai.

1957 metais derliaus nuėmimui buvo atvykę studentai iš Kauno. Pas mane namie buvo visas lietuvių studentų klubas. Mums visiems buvo linksma. Mergaitės studentės šeimininkavo. Vyrai padėjo man žiemai ruošti kurą. Pasibaigus plėšinių žemių vajui direktorius Karžaspajevs pristatė darbuotojų sąrašą vyriausybiniam apdovanojimui. Į tą sąrašą patekau ir aš.

1957 m. Chruščiovo buvo paskelbta amnestija. Buvo išduotas man pasas su teise važinėti tik Kazachstano teritorija.

1958 m. pavasarį į sovchozą atvyko rajono pirmasis sekretorius. Mūsų partorgas sušaukė mokykloje aktyvo susirinkimą. Tame susirinkime pirmasis rajono sekretorius skaitė Nikitos Chruščiovo laišką, skaitytą XX partijos suvažiavime. Ligi šios dienos tebeprisimenu šio laiško žodžius: "Nyti ubijstva Kirova vedut k Stalinu". Mačiau, kaip

kai kurie mokytojai ir komjaunuoliai verkė. Paskui pirmasis rajono partsekretorius iškilmingai mums prisegė prie krūtinės medalius "Za osvojenije celinnych zemel".

Derliaus nuėmimo metu iš Kokčetavo atvyko kapitonas. Iššaukęs mane, svetys pasakė, kad aš apdovanotas medaliu per klaidą. Kadangi esu tremtinys, o tremtinių vyriausybiniais apdovanojimais apdovanoti negalima. Tada aš tam kapitonui pasakiau, kad labai gaila dėl įvykusios klaidos. Aš gyvenu čia pat, palaukit, sakau, tuojau tą medalį atnešiu. Kapitonas išsigando, jis man sakė: "Kaip tai galima, juk tai vyriausybės apdovanojimas". Paskui kapitonas susinervinęs pasakė: "Važiuoju į Kokčetavą, ką nors sugalvosime". Praėjus dviem savaitėm išdavė man pasą be jokių apribojimų. Taigi tapau laisvas - galėjau važiuoti kur noriu. Matot, ką tai reiškia kartais vyriausybinis apdovanojimas !

Neužilgo nuo vėžio mirė mūsų šeimininkė Elena Čaplinskienė. Po laidotuvių Vytautas Juozapaitis greitai išvyko į gimtąją Lietuvą. O aš padėjau dar padaryti 1958 metų apyskaitą.

Epilogas. Vėl Lietuvoje

1959 m. vasario mėnesį laimingai grįžau į brangiąją Lietuvą, į mylimos žmonos Valerijos glėbį. Kaune praėjau kryžiaus kelius, kol prisiregistravau ir gavau darbą. Iki pensijos (1975 m.) dirbau 2-os autotransporto kontoros dispečeriu.

1979 m. rugpjūčio 22 d. mirė mano žmona Valerija, mano gyvenimo draugė dar nuo Voronežo laikų. Sunkus karo lakūno žmonos gyvenimas. Daug kartų jai, vargšelei, teko dėl manęs sielotis. Už jos kančias ir pasišventimą stengiausi kiek galėdamas, iš visos širdies nors moraliai atlyginti. Visose mano kelionėse į užsienį mudu buvome drauge, turėjome įvairiose šalyse daug gerų bičiulių. Manęs niekuomet neapleidžia gilus liūdesys netekus mylimos gyvenimo draugės. Amžiną atilsį Valerija labai mylėjo ir didžiavosi savo gimtąja Lietuva - lai būna jai lengva Tėvynės žemelė.

Kaip kino filmą regiu savo gyvenimą. 1919-1921 metų kovos už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Vėliau - valstybės kūrimosi laikotarpis. Džiaugsmas dėl tautos nuveiktų darbų, pasiektų laimėjimų ekonomikoje, moksle, kultūroje. Deja, tas džiaugsmas buvotoks trumpas. Artinosi 1940-tieji. Pasaulyje vyko kataklizmai, neaplenkė ir Lietuvos, (vyko tragedija-mūsų Tėvynė neteko laisvės. Per Antrąjį pasaulinį karą Lietuva prarado trečdalį savo gyventojų.

Sąjūdžio dėka šiandien Lietuvos istorinėje raidoje vyksta dideli pasikeitimai, vyksta perversmas ir mūsų galvosenoje. Mūsų lūkesčiai jau ne mirazas, mūsų brangiai Tėvynei aušta

Vėl Lietuvoje. Su žmona savo 80-tąjį gimtadienį minint.

Lietuvos karo aviacijos 70-mečio minėjime Kaune. (1989 m. sausis).

rytojaus aušra. Kokia svarbi ir brangi ši valanda ! Esu laimingas savo gyvenimo saulėlydyje sulaukęs, kuomet mūsų trispalvė jau vėl plevėsuoja Gedimino bokšte, kuomet visa Lietuva gieda Vinco Kudirkos tautišką giesmę.

Baigti noriu žodžiais, kuriais mano mokslo draugas Julius Janonis pradėjo savo paskutinį eilėraštį: "Ave vita, moriturus te salutat!"

Simas STANAITIS

Kaunas, 1989-90 m.